

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**BAŞLANGIÇTAN EMEVÎLER DÖNEMİ SONUNA KADAR
TAY KABİLESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Belkıs OKUR

BURSA – 2024

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

BAŞLANGIÇTAN EMEVÎLER DÖNEMİ SONUNA KADAR
TAY KABİLESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Belkıs OKUR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Adem APAK

BURSA - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 702222016 numaralı Belkıs Okur'un hazırladığı "Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi" konulu yüksek lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 30/07/2024 günü 12:00-13:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Adem APAK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOYCAN

Uşak Üniversitesi

Üye

...../...../ 20.....

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/06/2024

- 1- Tez Başlığı / Konusu: Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi
- 2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 170 sayfalık kısmına ilişkin, .../.../2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %.18.'dur.
- 3- Uygulanan filtrelemeler:
- 4- Kaynakça hariç
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- 6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- 7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

29/06/2024

Adı Soyadı: Belkıs OKUR

Öğrenci No: 702222016

Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Adem APAK

29/06/2024

YEMİN METNİ

Tezsiz Yüksek Lisans Proje Ödevi olarak sunduğum “Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Belkıs Okur
Öğrenci No : 702222016
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Tezin Türü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Belkıs OKUR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Adem APAK

Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi

“Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi” adlı çalışmada Tay kabilesinin belirlenen dönem içinde öncelikle kabilenin soyu, alt kolları, yaşadıkları coğrafya, dini ve kültürel hayatlarıyla beraber İslâm öncesi dönemdeki askerî faaliyetlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde kabilenin İslâmlaşma süreci ve Hz. Peygamber (sav) ile ilişkileri üzerinde durulmuş, Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevîler döneminde gerçekleşen hadiselerdeki rolleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise kabileden çıkan meşhur şahsiyetlerin biyografilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tay, Kabile, İslâm, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Hâtim et-Tâi

ABSTRACT

Name and Surname : Belkıs OKUR
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Department of İslamic History and Arts
Branch : İslamic History
Degree Awarded : Master
Supervisor : Prof. Dr. Adem APAK

The Tay Tribe from the Beginning to the End of the Umayyad Period

In the study titled “The Tay Tribe from the Beginning to the End of the Umayyad Period,” the lineage of the Tay tribe, its sub-branches, geography, religious and cultural life, as well as their military activities during the pre-Islamic period are discussed within the specified time frame. The second chapter focuses on the tribe’s process of Islamization and its relations with the Prophet Muhammad (pbuh), as well as their roles in events during the Rashidun Caliphate and the Umayyad period. In the third chapter, the biographies of famous personalities from the tribe are included.

Keywords: Tayy, Tribe, Islam, Rashidun Caliphate, Umayyads, Hatim al-Tai

ÖNSÖZ

Arap toplumu İslâm dininin ortaya çıktığı ve Kur'an-ı Kerîm'in indiği ilk toplum olması sebebiyle bu dönemi her açıdan anlamak İslâm tarihinde gelişen olayları kavrayabilmek adına büyük bir önem arz etmektedir. Tanımamız gereken bu toplumun sosyal ve siyasî yapısı, kabile sistemi ve soy bağlarının üzerine inşa edilmiştir. Bu soy bağları toplumdaki tüm ilişkilerin temellerini teşkil eder. Bundan dolayı İslâm tarihinde yapılan kabile çalışmaları, kabilecilik esasıyla hareket eden bu toplumu anlamak, karanlıkta kalan yönlerini aydınlatmak, o dönemlerde gelişen olayları kavrayıp, yorumlayabilmek adına önemlidir. Bu sebepten yola çıkarak, genelde kabile çalışması yapmamız, özelde ise Arap kabileleri arasında mühim bir yere sahip olan Tay kabilesini seçmemiz, bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlayamaya çalışmayı amaçlamaktadır.

“Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna kadar Tay Kabilesi” adlı çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında araştırmanın önemi ve metodundan bahsedilmiş, faydalandığımız kaynaklardan bazılarının tanıtımı yapılmıştır. Ayrıca Tay kabilesinin kökenine kısa bir giriş yapılmış ve Tay kelimesinin etimolojisine değinilmiştir. Birinci bölümde kabilenin soyu, alt kolları, yaşadıkları coğrafya, dinî ve kültürel hayatlarıyla İslâm öncesi dönemdeki siyasî durumları ve savaşlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde İslâmiyete girişleri ve Hz. Peygamber (sav) ile münasebetlerine değinilmiş, Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevî dönemlerindeki siyasî konumları ve rolleri üzerinde durulmuştur. Tezin son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise, bu kabileye mensup meşhur şahsiyetlerin biyografilerine yer verilmiştir.

Öncelikle gerek çalışmanın konusunu belirlemede verdiği fikir ve önerilerle gerekse çalışmanın her aşamasında bilgi, tecrübe ve yönlendirmeleriyle, bunlara ilâveten gösterdiği sabır ve anlayışıyla desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Adem Apak'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca araştırmalar esnasında güçlük çektiğim bazı Arapça kelime ve metinleri aydınlatmada içten desteğini eksik etmeyen sevgili Emân Marvanağa'ya, bu süreçte bana daima destek olan değerli eşim Taha Okur ve kızım Ruveyda Okur'a, verdikleri manevî güçle her zaman arkamda olan ailem ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Özellikle varlığı, sevgisi ve duası ile ömrüme sevinç katan, ancak tez yazım sürecinde aramızdan ayrılan gönlümün kıymetlisi, anneannem Nurten Ünlü'yü anarak saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı, Konusu ve Yöntemi	1
2. Araştırmanın Kaynakları	2
3. Tay ve Kelime Kökeni	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE TAY KABİLESİ

1.1. Nesebi, Alt Kolları ve Yaşadıkları Coğrafya	9
1.1.1. Nesebi	9
1.1.1.1 Benî Tay'ın Alt Kolları	10
1.1.1.1.1 Benî Futra b. Tay	11
1.1.1.1.2 Benî Cündeb b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay	11
1.1.1.1.3 Benî Rûmân b. Cündeb b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay	11
1.1.1.1.4 Benî Mâlik b. Ced'â b. Zühl b. Rûmân b. Zühl	13
1.1.1.1.5 Benî Sa'lebe b. Rûmân b. Cündeb b. Hârice	14
1.1.1.1.6 Benî el-Gavs b. Tay	15
1.1.1.1.7 Benî Amr b. el-Gavs b. Tay	16
1.1.1.1.8 Benî Selemân b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay	17
1.1.1.1.9 Benî Sinbis	17

1.1.1.1.10 Benî Rebî'a b. Cervel b. Su'al	18
1.1.1.1.11 Benî Nebhân b. Amr b. el-Gavs b. Tay	18
1.1.2 Yaşadıkları Coğrafya	19
1.2. Dinî ve Kültürel Hayat	26
1.2.1 Dinî Hayatları	26
1.2.1.1 Putperestlik	26
1.2.1.2 Hristiyanlık	31
1.2.1.3 Yahûdilik	32
1.2.1.4 Sâbiilik	33
1.2.2. Kültürel Hayat	33
1.2.2.1. Yazı	33
1.2.2.2 Lehçe	35
1.2.2.3. Şiir	37
1.3. Siyasî Hayat	39
1.3.1. Siyasî İlişkiler	39
1.3.2. Katıldıkları Savaşlar (Eyyâm)	41
1.3.2.1. Yehâmîm Savaşı	43
1.3.2.2. Üvâretu's-sâni Savaşı (İkinci Üvâre)	46
1.3.2.3. Nisâr Savaşı	49
1.3.2.4. Zahru'd-Dehnâ Savaşı	51
1.3.2.5. Zûkâr Savaşı	54

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÖNEMİNDE TAY KABİLESİ

2.1. HZ. PEYGAMBER (SAV) DÖNEMİ	60
2.1.1. Tay Kabilesinin İslâm'a Girişi	60
2.1.2. Tay Kabilesi'nden Hz. Peygamber'e (sav) Gelen Heyetler	66
2.2. HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DÖNEMİ	73
2.2.1. Ridde Hadiseleri	73
2.2.2. Fetih Hareketleri	82
2.2.3. Cemel Vak'ası	88

2.2.4. Sıffin Savaşı.....	91
2.2.5. Nehrevân Savaşı	96
2.3. EMEVÎLER DÖNEMİ.....	103
2.3.1. Kerbelâ Hadisesi.....	103
2.3.2. Tevvâbûn Hareketi.....	107
2.3.3. Muhtar-es Sakafî İsyanı.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAY KABİLESİNE MENSUP MEŞHUR ŞAHSİYETLER

3.1. Hâtım et-Tâî	113
3.2. Evs b. Hârise b. Le'm et-Tâî	123
3.3. Amr b. Milkat et-Tâî	128
3.4. Urve b. Mudarris	129
3.5. Esmer b. Mudarris et-Tâî	130
3.6. Adî b. Hâtım et-Tâî	131
3.7. Zeydû'l-Hayl b. Mühelhil et-Tâî.....	136
3.8. İyâs b. Kabîsa et-Tâî	141
3.9. Kurevves et-Tâî.....	142
3.10. Ebû Zübeyd et-Tâî.....	143
3.11. Bîşr b. el-Asûs et-Tâî	148
3.12. Zeyd b. el-Husayn et-Tâî	149
3.13. Şebîb b. Kureyb et-Tâî	149
3.14. Ka'b b. Eşref et-Tâî.....	150
3.15. Hülb el-Tâî (Ebû Kabîsa)	153
3.16. el-Esedü'l-Rahîs	154
3.17. Tırmâmâh el-Hakem b. Hakîm et-Tâî.....	155
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
b.	: Oğlu
B.	: Bölüm
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Kızı
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallâhu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfalar
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
y.y.	: Basım yeri yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı, Konusu ve Yöntemi

Arap toplumu, İslâm dininin ortaya çıktığı ve Kur'an-ı Kerîm'in indiği ilk toplum olması sebebiyle, bu dönemi her açıdan anlamak İslâm tarihinde gelişen olayları kavrayabilmek için büyük bir önem arz etmektedir. Gelişen tarihi olayların tam anlamıyla kavranabilmesi, olaylara etki eden tüm faktörlerin titizlikle belirlenmesi ve derinlemesine analiz edilmesiyle mümkündür. İslâm tarihinde gelişen hadiselerin doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için Arap toplumunun sosyal, siyasal ve kültürel dinamiklerinin ayrıntılı bir şekilde tetkik edilmesi gerekir. Arap Yarımadası'nda merkezi bir idarenin yokluğu, siyasî ve sosyal hayatın temelini oluşturan kabilelerin önemini artırmış ve bu bağlamda kabilecilik düşüncesi, Arap toplumunun yapısını, kimliğini ve toplumsal ilişkilerini belirleyen başlıca unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla, İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde öne çıkan ve hem Arap tarihine hem de İslâm siyasî ve sosyo-kültürel tarihine önemli etkilerde bulunan kabilelerin incelenmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Arap Yarımadası'nda birçok kabile, tarih boyunca belirgin roller üstlenmiş hem Arap tarihine hem de İslâm tarihi üzerinde doğrudan etkilerde bulunmuştur. Bu itibarla, her bir kabilenin İslâm öncesi dönemden İslâm'ın intişar sürecine kadar olan tarihinin incelenmesi ve bu bağlamda İslâm tarihine etkilerinin araştırılması zaruridir. Türkçe literatürde yeterince incelenmediğini fark ettiğimiz Tay kabilesinin derinlemesine araştırılmasının, İslâm tarihine dair yapılan çalışmalara katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Araştırmamızın amacı, Tay kabilesinin İslâm öncesi ve sonrası dönemdeki sosyal, siyasî, dinî ve kültürel yapısını incelemek ve bu kabile aracılığıyla İslâm tarihine ışık tutmaktır. Bu çalışma, kronolojik bir perspektifle kabile tarihini ele alarak, onların İslâmiyet'e giriş sürecini, Hz. Muhammed dönemi, Hulefâ-yi Râşidîn dönemi ve Emevîler dönemi boyunca üstlendikleri mühim rolleri analiz edecektir. Ayrıca, komşu kabileler ve devletlerle olan münasebetleri ve bu ilişkilerin zaman içindeki evrilmesi de tetkik edilmiştir.

Araştırmada, Tay kabilesine mensup meşhur şahsiyetlerin incelenmesine de bölüm tahsis edilmiştir. Bu bölümde, kabileye ait önemli isimlerin hayatları, eserleri ve İslâm tarihi

üzerindeki tesirleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu şahsiyetler arasında şairler, muhaddisler, alimler ve savaş erleri bulunmakta olup, her birinin İslâm toplumuna katkıları değerlendirilmiştir.

Çalışmada, sosyal bilimler araştırmalarında yaygın olarak kullanılan tümevarım ve kaynak tarama metodu esas alınmıştır. İlk olarak, verilerin toplanması, sınıflandırılması, analizi ve mevcut literatürle karşılaştırılması aşamaları yürütülmüştür. Tümevarım yöntemi, özel olaylar ve gözlemlerden yola çıkarak genel prensiplerin türetilmesini sağlar ve bu prensipler daha sonra modern akademik çalışmalarla karşılaştırılarak doğrulanır. Araştırmanın ana kaynakları, erken dönem rivayetlerine yer veren Müslüman tarihçilerin eserleri olup, modern döneme ait araştırmacıların çalışmaları da kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu metodolojinin uygulanmasıyla, eksik verilere dayanarak çıkarımlar yapmak yerine, mevcut delil ve bilgilerin varlığına dayalı sağlam bir anlatım oluşturulmuştur.

Kaynakların sunduğu rivayetlerden faydalanılırken, genel kabul gören ve yaygın olan rivayetler çalışmaya dahil edilmiş, ayrıca çelişkili rivayetler ise mümkün olduğunca telif edilerek bir araya getirilmiştir. Bir olayla ilgili olarak aynı rivayetin geçtiği tüm kaynakların dipnotlarda listelenmesi yerine, temel klasik kaynaklar referans olarak alınmıştır. Klasik kaynakların sunduğu bilgiler özenle analiz edilmiş ve modern çalışmalarla mukayesesi yapılmıştır. Kabilecilik ile ilgili modern değerlendirmeler de bu çerçevede kritik edilmiştir.

Sonuç olarak, Tay kabilesinin sosyal, siyasî ve kültürel yapısının incelenmesi ve İslâm tarihine olan katkılarının kapsamlı bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir. Bu yöntem, araştırmanın bilimsel geçerliliğini ve güvenilirliğini artırarak, tarihî olayların ve sosyal yapının daha doğru bir şekilde kavranmasına katkı sağlayacaktır.

2. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmada, erken dönem kaynakları ve günümüze kadar oluşan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Nesep, fütûhât, megâzî, tabakât, siyer, coğrafya, edebiyat ve genel tarih kitapları çalışmanın temelini oluşturan kaynaklar arasında yer almaktadır. Coğrafya kitapları, sadece mekân bilgisi sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda mekânların tarihi olaylarla ilişkilendirilmesi açısından da önemli olanaklar sunmuştur. Fütûhât

kitapları ise fetihlerin ve coğrafyanın birbiriyle olan ilişkisini anlamada büyük katkı sağlamıştır.

Nesep alanında, Arap nesep biliminin temel kaynaklarından biri olan İbnü'l-Kelbî'nin (ö. 204/819) *Cemheretü'n-neseb*¹ adlı eseri, Arabistan'daki kabilelerin nesebini ve alt kollarını tespit etme konusunda büyük bir ehemmiyete sahiptir. Ancak çalışmamızın konusu olan Tay kabilesi, Kahtânî kökenli olması ve bu eserin Kâhtanî kabilelerinin anlatıldığı ikinci kısmının kayıp olması nedeniyle, müellifin bir diğer önemli eseri olan ve Yemen'deki kabileler ve soylarını tafsilatlı bir şekilde ele aldığı *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr*'den² istifade edilmiştir. Bununla beraber, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cemheretü Ensâbü'l-Arab*³ eseri, nesep bilimi alanında mühim bir kaynak olup, Tay kabilesine mensup şahsiyetlerin soylarını ve sosyal statülerini detaylı bir şekilde ele alması bakımından kıymetlidir. Aynı şekilde, İbn Habîb'in (ö. 245/860) *Muhtelifü'l-Kabâil ve Mu'telifâtühâ*⁴ adlı kitabı, kabilenin alt kollarını ve nesep zincirlerini ayrıntılı bir şekilde açıklaması nedeniyle faydalandığımız eserler arasındadır. Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti'ensâbi'l-Arab*'ı⁵, araştırdığımız kabileden neş'et eden kolların nesep bilgilerini ve aralarındaki bağlantıları sistematik ve düzenli bir şekilde aktarmasıyla istifade ettiğimiz önemli kaynaklar arasındadır. Kabilenin İslâm öncesi ve sonrası dönemindeki durumlarından bahsetmesiyle Kalkaşendî'nin ansiklopedi niteliğinde olan *Subhu'l-a'sâ'sı*⁶ ve o dönemin toplumsal ve kültürel yapısını anlamak için Cevâd Ali'nin (ö.1987) *el-Mufasssal fî Târihu'l-Arab kable'l-İslâm*⁷ eserleri de çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Tay kabilesinin Hz. Peygamber (sav) ile olan ilişkilerini ve onun dönemindeki etkilerini anlamak için başvurulmuş önemli referans kaynakları arasında İbn İshâk'ın (ö. 151/768)

¹ İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-neseb* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1986).

² İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988).

³ İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab* (Mısır: Dâru'l-ma'ârif, 1962).

⁴ İbn Habîb, *Muhtelifü'l-kabâil ve Mu'telifâtühâ*, thk. İbrahim el-İbârî (Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-Mısri, t.y.).

⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti'ensâbi kabâ'ili'l-Arab*, thk. İbrahim el-İbyârî (Beyrut: Dâru'l-küttâbi'l-Lübnâniyyin, 1980).

⁶ Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fî şinâ'ati'l-inşâ* (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987).

⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dâru's-sâki, 2001).

Sîretü İbn İshâk'ı,⁸ İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si⁹ ve Muhammed b. Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber*'i¹⁰ bulunmaktadır. Genel tarih kitapları arasında ise Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*¹¹ ve İbnü'l-Esîr'in (ö. 774/1373) *el-Kâmil*,¹² İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Maârif*,¹³ Ebû Hanîfe Dineverî'nin (ö. 282/895) *Ahbârü't-Tivâl*,¹⁴ ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye*¹⁵ eserleri esas kaynaklarımız arasında sayılabilir. Megâzi eserlerinden ise İbn İshâk'ın *Megâzi*'si¹⁶ ve el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Megâzi*'si¹⁷ başlıca başvurduğumuz eserlerdendir.

Tay kabilesinde edebi kimliğiyle öne çıkan birçok şahsiyet bulunmaktadır. Dolayısıyla edebiyat eserleri ziyadesiyle faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Özellikle kabilenin en fazla ün sahibi kişilerinden olan Hâtim et-Tâî'nin (ö. 578) *Dîvân*'ı¹⁸ bu eserlerin başında gelmektedir. Hâtim'in Tay kabilesine mensup olması, şiirlerinde dönemin yaşam tarzını, değerlerini ve toplumsal ilişkilerini yansıtmaları ve genellikle cömertlik ve erdem temalarını işlemesi Câhiliye dönemi Arap yarımadasının sosyal ve kültürel yapısını anlamamıza yardımcı olmuştur. Keza Tay'a mensup Tırimmâh b. Hakîm et-Tâî'nin (ö. 125/743 [?]) *Dîvân*'ı¹⁹ da şiirlerinde genel olarak Arap kültürünü ve bilhassa Emevî dönemi Arap toplumunun kültürel, sosyal ve siyasî yapısını yansıttığından, şiirleri, klasik Arap edebiyatını ve şiir sanatını anlamak adına bizim için özellikle başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. Yine edebiyat alanında esas olarak başvurduğumuz kaynaklardan Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 967) *el-Agânî*'si,²⁰ Mufaddal ed-Dabbî'nin (ö. 178/794 [?]) *el-Mufaddaliyyât*'i,²¹ İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *eş-Şi'r ve's-şuarâ*'sı,²² İbn

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1978).

⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1955).

¹⁰ İbn Habîb, *Kitâbü'l-muhabber* (Haydarabad: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmaniyye, 1942).

¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk* (Mısır: Dârü'l-maârif, 1967).

¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî (Beyrut: Dârü'l-küttâbi'l-Arabî, 1997).

¹³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-'ammetü li'l-küttâb, 1992).

¹⁴ Ebû Hanîfe Dineverî, *Ahbârü't-tivâl*, thk. Abdülmün'im Âmr (Mısır: Darü İhyâü'l-kütübi'l-Arabiyye, 1960).

¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü İhyâü't-turâsi'l-Arabî, 1988).

¹⁶ İbn İshâk, *Kitâbü'l-megâzi*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1978).

¹⁷ Vâkıdî, *el-Megâzi* (Beyrut: Dârü'l-a'lemî, 1989).

¹⁸ Hâtim et-Tâî, *Dîvân*, thk. Kerem el-Bustânî (Beyrut: Mektebetü Sâdir, 1953).

¹⁹ Tırimmâh b. Hakîm et-Tâî, *Dîvân*, thk. İzzet Hasan (Beyrut: Darü's-şarki'l-Arabî, 1994).

²⁰ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-agânî*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dârü Sâdir, 2008).

²¹ Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Darü'l-maârif, t.y.).

²² İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ* (Kahire: Darü'l-hadîs, h.1423).

Abdirabbih'in (ö. 328/940), *el-Ikdü'l-ferîd*'i,²³ İmruülkays'ın (ö. M 540 dolayları) *Divân*'ı²⁴ gibi eserler bulunmaktadır.

Tabakât kaynakları da çalışmamız adına son derece ehemmiyet arz etmiştir. Özellikle tezimizin üçüncü bölümünü oluşturan Tay kabilesine mensup meşhur şahsiyetleri araştırırken bu kaynaklar bize rehberlik etmiştir. İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakât*'ı,²⁵ Belâzürî'nin (ö. 279/892) *Ensâbü'l-eşraf*'ı,²⁶ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifetü's-Sahâbe*²⁷ adlı eseri, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 1449) *el-İsâbe fî Temyîz es-Sahâbe*'si²⁸ kabilenin meşhur şahsiyetleri ile alakalı malumat edinmemiz açısından öncelik arz etmiştir. Yine İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) ansiklopedik bir tarzda düzenlenmiş olan *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*'i²⁹ faydalandığımız eserlerden olmuştur.

Coğrafya kısmında, Yâkût el Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-Büldân*³⁰ ve Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 487/1094) *Mu'cem mesta'cem*,³¹ kaynaklarından oldukça istifade edilmiştir.

Son dönem çalışmalarından olan Ömer Rıza Kehhâle'nin, Arap kabilelerini, onların neseplerini, alt kollarını, yaşadıkları yerleri ve kabileyle alakalı genel bilgileri verdiği *Mu'cem Kabâil el-Arabiyye*'si³² çalışmamıza ışık tutmuştur. Adem Apak'ın *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*³³ adlı dört ciltlik kapsamlı eserinden, Emevîler dönemine kadar olan ilk üç bölümü bizim için oldukça ufuk açıcı nitelikte olmuştur. Tay kabilesiyle ilgili yapılan çalışmaları incelediğimizde, Türkçe literatürde çok fazla çalışma olmamakla beraber, Arapça literatürde yapılan bazı araştırmalar dikkatimizi çekmiştir. Bilhassa Melik Suûd Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Vefâ Fehmi es-Sindiyûsî'nin te'lif ettiği

²³ İbn Abdurabbih, *el-Ikdü'l-ferîd* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, h.1404).

²⁴ İmruülkays b. Hucr, *Divân*, (Beyrut: Darü'l-ma'rife, 2004).

²⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001).

²⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1996).

²⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifetü's-sahâbe*, (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012).

²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdul-Mevcûd ve Ali Muhammed Mahfûz (Beyrut, Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1415h.).

²⁹ İbn Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Darü'l-cil, 1992).

³⁰ Yâkût el-Hamevî, *Kitabu mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Darü Sâdir,1995).

³¹ Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemu me'sta'cem min esmâ'i'l-bilâd ve'l-mevâzi* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, h.1403).

³² Ömer Kakhâle, *Mu'cemü kabâili'l-Arabi'l-kadîme ve'l-hadîse* (Beyrut: Mektebetü'r-risâle, 1994).

³³ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi-1* (Hz. Peygamber Dönemi) (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi-2* (Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi-3* (Emevîler Dönemi), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015).

*Şi'ru Tay ve ahabâruhâ fi'l-cahiliyyeti ve'l-islâm*³⁴ ve Abdülkâdir Feyyâz Harfûş'un *Kabiletü Tay fi'l-Câhiliyyeti ve'l-islâm*³⁵ kitapları araştırmamıza değerli katkılar sağlamıştır.

3. Tay ve Kelime Kökeni

Tarihçiler Arap milletini tarihî olarak iki ana tabakaya ayırmaktadır. Bunlar Arab-ı Bâide (nesli tükenmiş Araplar) ve Arab-ı Bâkiye (nesli devam eden Araplar) olarak isimlendirilmiştir. Nesli devam eden Araplar da kendi içinde iki alt kategoriye ayrılır: Arab-ı Âribe (saf Araplar) ve Arab-ı Müsta'ribe (Araplaşmış Araplar). Bu gruplar, Arab-ı Bâide'nin yok olmasından sonra varlıklarını sürdüren ve İslâm'ın ortaya çıkışında Arap toplumunun çoğunluğunu oluşturan Araplardır. İslâm öncesi Arap toplumunun önemli iki alt kategorisidir. Kahtânî Araplar olarak da bilinen Arab-ı Âribe, tarih boyunca Arap Yarımadası'nda köklü bir geçmişe sahip olan ve Arap kültürünün aslı unsurlarını taşıyan grubu ifade eder. Adnânî Araplar olarak bilinen Arab-ı Müsta'ribe ise, İslâm öncesi dönemde çeşitli nedenlerle Araplaşmış olan ve İslâm'ın ortaya çıkışında Arap toplumu içinde önemli bir yer edinen grubu temsil etmektedir.³⁶

Çalışmamızın konusu olan Tay kabilesi, anavatanı Yemen olan Kahtânîler'in nesli olan Ya'rub b. Kahtân'dan gelmiştir. Ensâb âlimlerinin bir kısmı, Kahtân'ın Tevrat'ta geçen Yaktan olduğunu kabul eder ve Arapça söyleniş şekliyle onun soyunu Nûh'un oğlu Sâm, onun oğlu Erfahşez, onun oğlu Şâleh, onun oğlu Âbir ve onun oğlu Kahtân şeklinde sıralar.³⁷ Ya'rub'dan da Kehlân ve Himyer adında iki ayrı kol oluşmuş, Benî Tay'ın soyu Kehlân'dan neş'et etmiştir.³⁸

Kehlânî ve Yemen menşeli olan Tay kabilesi, İslâm öncesi ve sonrası dönemde Arap kabileleri arasında mühim bir yere sahip olan büyük kabilelerden biridir. Soyları, Arap Yarımadası'ndaki konumu, yayıldıkları coğrafya, iştirak ettikleri olaylar ve kabileye mensup şairler, muhaddisler, ilim insanları ve kabile reisleri gibi birçok meşhur şahsiyet ile tarihte ün salmıştır. Bununla beraber, Câhiliye döneminde "Cemâcim" olarak bilinen

³⁴ Vefâ Fehmi es-Sindiyûsi, *Şi'ru Tay ve ahabâruhâ fi'l-cahiliyyeti ve'l-islâm*, (Riyad: Dârü'l-'ulûm, 1983).

³⁵ Abdülkâdir Feyyâz Harfûş, *Kabiletü Tay fi'l-Câhiliyyeti ve'l-islâm*, (Şam: Dârü'l-beşâir, 1995)

³⁶ Taberî, *Târîh*, 1/204.

³⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, 1/5; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/26.

³⁸ İbn Müberred, *Neseb Adnân ve Kahtân*, thk. Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî, (Hindistan: Matba'a lecnatü't-te'lîf ve't-terceme, 1936), 18.

kabilelerdendir.³⁹ Cemâcim, kelime olarak “kafatası, önde gelenler” manasına gelmektedir. Terim olarak ise kendisinden alt kolların oluştuğu, vücutta her uzvun kendisine bağlı olduğu baş konumuna ve önemine sahip kabileler için kullanılır. Bu kabileler sekiz tane olup Tay kabilesi de bunlardan biridir. Ayrıca Erhâ’ olarak tanımlanan kabilelerdendir. Erhâ’ (أرحاء), Rehâ (رحى) kelimesinin çoğulu olup, sözlük anlamı olarak “değirmen taşları” demektir. Terim olarak ise, sahip oldukları meskenleri ve su kaynakları ile diğer Arap kabilelerinden ayrıcalıklı olup, anayurtlarını terk etmeyerek geniş bir coğrafyaya yayılan kabileler için kullanılır. Bu şekilde tanımlanan kabileler altı tanedir: İki Rebîa, iki Mudar ve diğer ikisi de Yemen kabilelerindendir. Benî Tay da bu kabileler arasındadır.⁴⁰

Kabile ismini, soy zincirinin dayandığı Tay b. Üded b. Zeyd b. Kehlân’dan alır. Bu kabileye mensup olanlar, Tay’a nispetle “طائي” (Tâî) ve “طَيِّئ” (Tayyî) olarak anılır. Dil bilginlerine göre, Arap dilinde “طي” (Tay) kelimesi “طاوي” (tâvi) kökünden gelmiş olup, daha sonra “و” (vâv) harfî “ي” (ye) harfine dönüşmüş ve “ي” (ya) sakîla (ağır ya) olmuştur.⁴¹ İbn Manzûr’a göre, “طيء” (Tay) kelimesi “طوأ” (tavâ) kökünden gelen “الطَّاءُ” (et-tâa) kelimesinden türemiştir ve dolaşmak, gitmek anlamına gelir. Örneğin, “طَاءَ فِي” (et-tâa) ifadesi “Yeryüzünde dolaşmak, bir yerden bir yere gitmek” anlamını ifade eder.⁴²

İbn Kelbî’ye göre, Tay olarak isimlendirilmesinin sebebi, “أَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ طَوَى الْمَنَاهِلَ” yani “su kaynaklarını, otlak yerlerini ilk dolaşan kişi” olmasıdır.⁴³ Ancak, İbn Kuteybe bu görüşün doğru olmadığını belirtir.⁴⁴ Başka bir rivayete göre ise, Tay ismi “كَانَ أَوَّلُ مَنْ طَوَى بئرًا فِي” yani “kabilede ilk kez bir kuyuyu kapatan kişi” olmasından dolayı verilmiştir.⁴⁵

³⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234; İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 3/289.

⁴⁰ İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 3/289.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Darü Sâdır, h.1414), 1/116; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 38.

⁴² Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Vizâratü'l-inşâ' ve'l-enbâ', 2001), 1/330; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/115, 116.

⁴³ Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tezhîbü'l-luğa* (Beyrut: Darü İhyâu't-turâsi'l-Arabî, 2001), 14/35; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 380; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 1/330.

⁴⁴ İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.), 82.

⁴⁵ Taberî, *el-Müntehab min kitâbi zeyli'l-müzeyyel* (Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî, t.y.), 43; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/637.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE TAY KABİLESİ

1.1. Nesebi, Alt Kolları ve Yaşadıkları Coğrafya

1.1.1. Nesebi

Nesep ilmi, İslâm öncesi Arap toplumunda bireylerin ve kabilelerin kimliğini, sosyal statüsünü ve ilişkilerini belirleyen temel bir unsur olmasından dolayı, ehemmiyetle üzerinde durulan bir ilim dalıdır. Sosyal düzenin korunmasında, hak ve sorumlulukların dağıtılmasında ve evlilik gibi önemli kararların alınmasında bu bilgi büyük önem taşırdı. Bu nedenle, Arap toplumu nesep ilmine büyük önem vermiş ve bu bilgiyi titizlikle korumuştur.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Tay kabilesi soy itibarıyla Kahtânîler'e nispet edilmektedir. Nesep ve tabakât kitapları, kabilenin soyu hakkında açık ve kesin bilgiler vermiş, soyunun Kahtân'a dayandığı hakkında bir ihtilaf olmadığını zikretmişlerdir.⁴⁶

Taylılar, kendi soyları hakkında müstakil bir eser yazılan nadir Arap kabilelerinden biridir. Hicrî 207 yılında vefat eden el-Heysem b. Adî et-Tâî tarafından te'lîf edilen “*Kitâb Nesebu Tay*” eseri, müstakil olarak bir kabilenin nesebi hakkında kaleme alınan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Heysem b. Tâî'nin bu kitabı, Hicrî 4. asra kadar nesep kitaplarına referans kaynağı olmuş, birçok Arap kabilesinin soy zincirini belirlerken oluşan ihtilaflardan Tay kabilesini muhafaza ederek nesep müelliflerinin kabilenin soyu hakkında ittifak üzerinde olmalarına vesile olmuştur.⁴⁷ Yalnızca Tay kabilesinin Mezhic kabilesine bağlı mı yoksa bağımsız bir kabile mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İbnü'l-Kelbî'ye göre Tay, Mâlik b. Üded'in kardeşidir. Anneleri Delle, Mezhic'dendir ve bundan ötürü Mezhic kabilesine bağlıdır. Diğer nesep bilginleri, Tay'ın Mezhic ile kardeş olduğunu ve Tay'a mensup olanların Mezhic kabilesine bağlı sayılmadığını belirtmektedir.⁴⁸

⁴⁶ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 3/347; İbn Hazm, *Cemhere*, 398.

⁴⁷ Sindiyûsî, *Şi'ru Tay ve ahhâruhâ*, 17.

⁴⁸ İbn Abdülberr, *el-İnbâh alâ kabâili'r-ruvât* (Beyrut: Darü'l-kitâbi'l-Arabî, 1985) 119; İbn Müberred, *Neseb Adnân ve Kahtân*, 19.

Kabilenin soyu, Tay⁴⁹ b. Üded b. Zeyd b. Yeşcub b. Urayb b. Zeyd b. Kehlân'a dayanmaktadır.⁵⁰ İbn Hazm el-Endülûsî'nin *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*'ı gibi bazı kaynaklar nesep silsesini Tay b. Üded b. Zeyd b. Yeşcub b. Urayb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân b. Âbir'e kadar zikretmişlerdir. Âbir olarak zikredilen kişi Hûd Aleyhisselam'dır.⁵¹ Tay b. Üded'in babasından sonra yönetimi devraldığı ve uzun yıllar onu koruyarak hüküm sürdüğü ve beş yüz sene yaşadığı yazılmıştır.⁵² Annesi; Müdille bt. Zî Minşicân b. Arîb b. el-Gavs b. Züheyr b. Vâil b. Hemeysa' b. Himyer b. Sebe b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân'dır.⁵³ Kardeşleri ise Eş'ar, Mezhic ve Mürre olup bu soydan ve aynı atadan gelen birçok kabile bulunmaktadır. Bunlar; Benî Eş'ar, Benî Mezhic, Benî Havlân, Benî Maâfir, Benî Âmile, Benî Cüzam, Benî Lahm, Benî Kinde ve Benî Himyer'dir. Tümünün soyu Üded b. Zeyd b. Yeşcub b. Urayb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe'ye dayanır.⁵⁴

Tay kabilesinden de birçok alt kol oluşmuş ve bu kollar zamanla geniş bir coğrafyaya neş'et etmiştir. Kaynaklarda Tay'ın el-Gavs, Futra ve el-Hâris adında üç oğlu olduğu zikredilmiştir. Hâris, anneleri Adiyye bt. el-Âmirî b. Mehra tarafından akraba olduğu Mehra kabilesine halîf olmuş,⁵⁵ Gavs ve Futra ise Tay kabilesine mensup olanların kökenini teşkil etmişlerdir.⁵⁶

1.1.1.1 Benî Tay'ın Alt Kolları

Tay kabilesi zamanla, birçok alt kola ayrılmıştır. Her bir alt kol, kendi özel şecere ve rivayetleriyle dikkat çeker. Bu alt kollar, İslâm'ın erken dönemlerinde ortaya çıkan farklı siyasî, dinî ve toplumsal hareketlerde önemli rol oynamışlardır. Her bir kolun kendi nesebi ve tarihi, Tay kabilesinin İslâm toplumu içindeki yerini ve etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu alt kolların şecereleri, kabile içi evlilikler, ittifaklar ve

⁴⁹ "Cülhüme" İbn Habîb, Muhtelifü'l-kabâil ve mu'telifâtühâ, 24.

⁵⁰ İbn Kelbî, *Nesebü Me'ad*, 1/217; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, 326; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, 3/347; Kehhâle, *Mu'cem*, 2/689.

⁵¹ İbn Hazm, *Cemhere*, 398.

⁵² Abdurrahman b. Hamd b. Zeyd el-Muğiri, *el-Müntehib fî zikri Nesebi Kabâ'ilü'l-Arab*, thk. İbrahim b. Muhammed b. Zeyd (y.y. 1985) 191; Ebû Hâtim es-Sicîtanî, *el-Muammerûn ve'l-vasâyâ* (Kahire: Dâru İhyâi-kütübü'l-Arabiyye, 1961), 235.

⁵³ İsfahânî, *el-Ağânî*, 17/172; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, 35.

⁵⁴ İbn Hazm, *Cemhere*, 485.

⁵⁵ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/42, 43; İbn Hazm, *Cemhere*, 398,399; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 145; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (Beyrut: Darü'l-ilmî li'l-melâyîn, 1987), 1/449.

⁵⁶ İbn Kelbî, *Nesebü Me'ad*, 1/218.

savaşlar gibi çeşitli olaylarla şekillenmiş olup, İslâm tarihindeki önemli şahsiyetlerin soylarını ve kabile ilişkilerini anlamak için kritik öneme sahiptir.

1.1.1.1.1 Benî Futra b. Tay

Futra b. Tay'ın Sa'd ve Hayya adında iki oğlu olmuştur. Sa'd b. Futra'dan Tay kabilesinin dört batını gelmiştir. Bunlar Hârice, Teymullah, Habeş ve el-Es'ad'dır. Bu batınların tümü Fesâd Savaşlarında⁵⁷ Ecâ ve Selmâ dağlarından Halep'e doğru göç etmişlerdir. Hârice'nin Cündeb ve Hûr isimli iki oğlu olmuş, bunlar Tay kabilesinin önemli bir kolu olan Cedîle'yi oluşturmuştur. Anneleri Cedîle bt. Sübey'e nisbeten Cedîle ismi ile anılmaktadırlar.⁵⁸

1.1.1.1.2 Benî Cündeb b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay

Cündeb b. Hârice b. Sa'd'ın oğulları arasında Rûmân, Kebân, Hurkûs, Haras, Kufûr ve Vedîs yer almaktadır. Bu oğullardan Hurkûs ve Haras, Tay kabilesinin bir alt kolu olan Benî Nebhân'a mensuptur.⁵⁹ Diğer kardeşler Rûmân, Kebân, Kufûr ve Vedîs ise kabilenin batınlarını teşkil etmişlerdir. Bu kollar arasında Benî Rûmân, Ecâ ve Selmâ dağlık bölgelerinde yaşayan ve “Cebeliyyûn” olarak nitelendirilen gruptandır. Diğer kollar ise ova ve alçak arazilerde yaşayan ve “Sehliyyûn” olarak adlandırılan topluluklardandır.⁶⁰

1.1.1.1.3 Benî Rûmân b. Cündeb b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay

Rûmân b. Cündeb'in; iki oğlu olmuştur. Bunlar Zühl ve Sa'lebe'dir. Tay kabilesinin kollarındandır. Zühl b. Rûmân, Ced'â ve Sa'lebe isimli oğullara sahip olmuştur. Kendileri de batınlardan kabul edilir. Ced'â b. Zühl'den ise yine kabilenin kollarından olan Sa'lebe ve Mâlik olmuştur.

Rûmân b. Cündeb'in soyundan gelen ve “Se'âlib Tay” olarak bilinen üç Sa'lebe bulunmaktadır. Bu kişiler; Sa'lebe b. Rûmân, Sa'lebe b. Ced'â b. Zühl ve Sa'lebe b. Zühl b. Rûmân'dır.⁶¹

⁵⁷ Fesâd Savaşı; kabilenin iki önemli kolu olan Cedîle ve Gavs arasında gerçekleşmiştir. Nisâbüri, *Mucme'ü'l-emsâl* (Beyrut: Darü'l-ma'rife, t.y.), 2/437.

⁵⁸ İbn Hazm, *Cemhere*, 398, 399; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/218; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 380.

⁵⁹ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/219.

⁶⁰ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/219.

⁶¹ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 380; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/220.

Benî Sa'lebe b. Ced'â b. Zühl b. Rûmân b. Zühl'den, "Karanlığın Aydınlatıcıları" anlamına gelen "Masâbîhu'z-zalâm" vasfıyla ün kazanmış Benî Teym gelmiştir. Câhiliye Dönemi'nin tanınmış şairi İmruülkays b. Hucr, babası öldürüldükten sonra Benî Teym ve Benî Mullâ b. Teym⁶² tarafından misafir edilmiştir. Şair, bu durumu şu mısralarla metheder:⁶³

كأنني إذ نزلت على المعلي ... نزلت على الشوامخ من شمام
أقرّ حشى امرئ القيس بن حجر ... بنو تيم مصابيح الظلام

"Muallâ kabilesine sığındığımda sanki ben Şemmâm dağının zirvesine sığınmış gibi oldum.

*İmruülkays b. Hucr; onların arasında her türlü korku ve sıkıntıdan emin ve güven içinde oldu. Benî Teym⁶⁴ zulmü aydınlatan lambalar gibidir."*⁶⁵

Benî Teym b. Sa'lebe b. Ced'â'nın soyundan gelen Amr b. Kürîb b. el-Muallâ b. Teym b. Sa'lebe'nin, şairliği ve süvariliğiyle meşhur olan Şebîb b. Amr b. Kürîb adında bir torunu vardı. Şebîb, bir gün Kûfe'deki kervanların yük taşımada kullandığı bir binek türü olan zevâcîre saldırmıştı. Bu bineğin yükünde anber, zambak ve değerli eşyalar bulunmaktaydı. Benî Teym'den Mes'ûd b. Bekir b. Ali b. Teym b. Sa'leme, anberlere el koymuş ve bu nedenle "Anberî" olarak lakaplandırılmıştır. Kays b. Şebâbe b. Ma'kil b. Muallâ b. Teym ise zambakları almış ve bu nedenle künyesi "Zambak" olmuştur. Nesillerinden gelen çocuklar, Anber ve Zambak isimlerine nispet edilmiştir.⁶⁶

⁶² Muallâ b. Teym b. Sa'lebe et-Tâî; Câhiliye Dönemi'nde ahde vefasıyla meşhur olan Tay kabilesinin alt kollarından biridir.

⁶³ Butrûs el-Bustânî, *Üdebâ'u'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve sadri'l-İslâm*, (Mısır: Müessesetü Hindâvî li't-ta'limi ve's-sekâfeti, 2014) 46.

⁶⁴ Benî Teym kabilesi, iyilikseverlikleri ve cömertlikleri tanınır. Yine onlar problemli işleri akl-ı selimleri ile de çözüme kavuştururlar ve açıklarlar. Tıpkı lambanın karanlığı aydınlattığı gibi. Bu kavim İmruülkays'ın bu methinden sonra "مصابيح الظلام" olarak tanındığı ve meşhur olduğu anlatılır. İmruülkays b. Hucr b. el-Kindî, *Dîvân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-maârif, 1984), 141.

⁶⁵ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 354; İmruülkays, *Dîvân*, 40.

⁶⁶ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/221.

Şam'da Ridde hadiseleri esnasında önemli bir konumu olan ve Müseylemetü'l-kezzâb'a karşı harekatta Cedîle'nin başı olan el-Hur b. el-Nu'mân da bu kola mensuptur.⁶⁷

1.1.1.1.4 Benî Mâlik b. Ced'â b. Zühl b. Rûmân b. Zühl

Mâlik b. Ced'â'nın Sümâme ve Tarîf isimli oğlu olmuştur. Bu iki kol, Abdûlmelik b. Mervân'ın eşi olan Şakrâ'nın babası ve kabile seyyidlerinden olan Avâne b. Şebîb b. Karsa' b. Meşce'a b. Şemmâs b. Hârise b. Hulâf b. Tarîf'in rahtı olmuşlardır. Bu koldan şair Ebû Câbir b. el-Cüllâs b. Vehb b. Kays b. Ubeyd b. Tarîf ve yine şair olan el-Bürç b. Meshel b. el-Cüllâs gelmiştir. el-Bürç'ün oğlu olan Hassân b. el-Bürç, Hâricîlerin reislerindendi ve Nehrevân günü öldürülmüştür.⁶⁸

Sümâme b. Mâlik b. Ced'â'dan, Benî Ahmed b. el-Hâris b. Sümâme b. Mâlik gelmiştir. Musul'da Tay'ın büyük kollarından biriydi ve İslâm öncesi dönemde Ahmed adını alan ilk kişi olduğu rivayet edilmektedir. Resulullâh'ın kölesi olan Zeyd b. Hârise'nin annesi Sa'dâ'da Benî Ced'â b. Zühl'den gelmektedir.⁶⁹

Benî Amr b. Tarîf b. Amr b. Sümâme b. Mâlik b. Ced'â'dan kabilenin meşhur bir kolu olan Benî Le'm gelmektedir. Tay kabilesinin meşhur reislerinden olan Evs b. Hârise b. Le'm b. Amr b. Tarîf b. Amr b. Sümâme b. Mâlik b. Ced'â bu kola mensuptur.⁷⁰ Evs b. Hârise, oğlu Cerîr b. Evs ve torunu Urve b. Mudarris b. Evs b. Le'm, sahabelerden kabul edilirler.⁷¹

Mâlik b. Amr b. Semâme b. Mâlik'in neslinden olan el-Karûs b. Zeyd'de bu koldan gelmiştir. Kendisi Tay'ın şairlerinden olup, Harre Savaşı'nın⁷² haberini ilk getiren kişidir.⁷³ Rebî'a b. Merî b. Evs, bu koldan gelmiştir. Kendisi Kûfe'de himâ görevliliği⁷⁴ yapıyordu. O dönemde bu vazife toplumda itibar gören bir görevdi.⁷⁵

⁶⁷ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 381.

⁶⁸ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/222.

⁶⁹ İbn Hazm, *Cemhere*, 400; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 9.

⁷⁰ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/224.

⁷¹ İbn Hazm, *Cemhere*, 399, 400.

⁷² Medineliler ile Emevî kuvvetleri arasında Harretüvâkım'da cereyan eden savaş. (63/683)

⁷³ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 384.

⁷⁴ Himâ: Kamu yararına tahsis edilen alanlardır. Bu bölgelere vazifelendirilen kişiler toprağı korumakla sorumlu oluyorlardı. Bkz. Hacı Mehmet Günay, "Himâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 12/52-55.

⁷⁵ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 383.

1.1.1.1.5 Benî Sa'lebe b. Rûmân b. Cündeb b. Hârice

Tay kabilesinin bu kolundan Amr b. Sa'lebe b. Giyâs b. Milkat b. Amr b. Sa'lebe b. Rûmân gelmiştir. Kendisi İkinci Üvâre savaşını fitilleyen ve Amr b. Hind'in ordusunun ön saflarında yer alan kişiydi.⁷⁶ Tay kabilesine mensup şair el-Tırmâmâh bununla iftihar etmiş ve dizelerine şu şekilde yansıtmıştır:

ودارم قد قذفنا منهم مائة ... في جاحم النار إذ ينزون بالحدد

ينزون بالمشتوى منها ويوقدها ... عمرو، ولولا شحوم القوم لم تقد

“Ve Dârim kabilesinden yüz kişiyi, yarıklardan zıplayıp kaçarlarırken, ateşin derin çukuruna attık.

Onlar atlıyorlar ve Amr ise ateşi tutuşturuyordu, eğer kavmin yağları olmasaydı, tutuşmazdı.”⁷⁷

Tay kabilesine mensup “الأسد الرهيص” “Aslanların avcısı” lakabıyla meşhur şair Cabbâr b. Amr b. Umeyra b. Sa'lebe b. Sa'lebe b. Giyâs'ta bu kola mensuptur. Kendisi Câhiliye Döneminin meşhur süvarilerindendir.⁷⁸

İmruülkays'ın şiirinde övülen Tarîf b. Mâlik b. Umeyra'da bu koldan gelmiştir.⁷⁹

لنعم الفتى تعشو إلى ضوء ناره ... طريف بن ملء ليلة الجوع والخصر

إذا البازل الكوماء راحت عشية ... تلاوذ من صوت المبسين بالشجر

⁷⁶ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/229.

⁷⁷ Tırmâmâh, *Divân Tırmâmâh*, 163; İbn Müberred, *el-Kâmilü fî 'l-luğati ve 'l-edeb* (Kahire: Darü'l-fikri'l-Arabî, 1997) 1/139.

⁷⁸ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 385; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/229.

⁷⁹ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/230.

“Ne güzel bir gençtir, açlık ve soğuk gecesinde ateşinin ışığına doğru yürüyen Tarîf b. Malik,

Akşam olduğunda, geniş gövdeli deve, ağaçların altında seslerini yankılayan insanlardan kaçınır.”⁸⁰

Bu koldan gelen Giyâs b. Milkat’ın Mütehemmil Sa’lebe adında bir oğlu olmuştur. Sa’lebe, kabile içinde itibarlı ve saygın bir kişi olarak tanınmıştır. Ancak oğulları, Araplar arasında hırsızlarıyla ün kazanmış ve “el-Kişve” olarak adlandırılmışlardır. Bu lakap, onların toplumda hırsızlıkta örnek gösterilecek kadar meşhur olduklarını belirtmektedir.⁸¹

Bu zikrettiklerimiz, Hârice b. Sa’d’dan gelen Tay’ın Cedîle koluna mensup olanlardır.

1.1.1.1.6 Benî el-Gavs b. Tay

Gavs b. Tay’ın, Umur, Luay, Kays, Ebâ Sûd ve Yezîd isimli oğulları olmuştur. İbnü’l Kelbî’nin rivayetine göre, Kays b. el-Gavs’dan el-Mufaddal dünyaya gelmiş, kendisi Tay kabilesinde Tay b. Üded’den sonra ilk şair kimliğine sahip olan kişi olmuştur. İbn Düreyd’in rivayetine göre ise Mufaddal, Gavs b. Tay’ın oğludur.⁸² Ancak, araştırmalarımızda kendisi hakkında İbnü’l-Kelbî’nin aktardığı bir dize⁸³ dışında edebi kişiliğine dair bahse ve şiire rastlamadık. Yâkût el-Hamevî’ye göre ise, Tay’dan sonra şiir söyleyen ilk kişi, Gavs b. Tay’ın oğlu Amr’dır ve şu dizelerle başlayan şiiri söylemiştir:

يا طيء أخبرني، ولست بكاذب، ... وأخوك صادق الذي لا يكذب

أمن القضية أن، إذا استغنيتم ... وأمنتهم، فأنا البعيد الأجنب

“Ey Tay, bana doğruyu söyle, yalancı değilsin ve kardeşin sana asla yalan söylemez,

⁸⁰ İmruülkays b. Hucr, *Divân*, 103.

⁸¹ İbn Kelbî, *Neseb Me’ad*, 1/230.

⁸² İbn Kelbî, *Neseb Me’ad*, 1/231; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 386.

⁸³ “أعيا الذي علم لكل طبيب” "Her tabibe meydan okuyan ilim." İbn Kelbî, *Neseb Me’ad*, 231.

*Meselenin aslı şu mu: Siz ihtiyaç duymaz ve güvende olursanız, ben uzak ve yabancı mıyım?"*⁸⁴

Luây b. Gavs'ın çocuğu olan Üsâme b. Luây, Tay'ın liderlerindendir. Kendisi Yemen'den hicretleri ve yeni yerleşim yeri arayışları esnasında kabileye öncülük yapmıştır.⁸⁵

1.1.1.1.7 Benî Amr b. el-Gavs b. Tay

İbn Hazm, Amr b. el-Gavs'ın on altı çocuğu olduğunu zikreder. Bunlardan Su'al'ın soyu sayıca en fazla olanıdır. Sa'lebe'den Cerm kolu gelmiştir. Tay'ın büyük kollarından biridir. Yine Benî Tay'ın kollarından olan Şemcî b. Cerm, Sa'lebe b. Cerm ve Hz. Ömer'in Hums kadılığına atadığı Hâbis b. Sa'd b. Münzir b. Yesribî b. AbdüRidâ b. Kumrân b. Sa'lebe b. Amr b. Sa'lebe b. Cürm bu soydan gelmektedir. Hâbis, Sıffîn savaşında öldürülmüştür.⁸⁶

Esvedân'dan Nebhân kolu ve Guseyn'den ise Bavlân kolu neş'et etmiştir. Oğulları arasında özellikle öne çıkanlardan biri, Huneyye b. Amr'ın soyundan gelen İyâs b. Kabîsa'dır. Kısra tarafından Hîre valiliğine atanan İyâs, Arapların Zûkâr Savaşı'nda liderliğini yapmış ve İslâmî fetihler sırasında Hîre'yi Müslümanlara teslim etmiştir. Hîre'den gelen cizye, Perslerden alınan ilk cizye olarak tarihe geçmiştir.⁸⁷ Huneyye'nin soyundan gelenler arasında ayrıca, asıl adı Harmela b. el-Münzir b. Ma'd olan Hristiyan şair Ebû Zübeyd de bulunmaktadır.⁸⁸

Amr b. el-Gavs'ın çocukları arasında ayrıca Gavs, Budeyn, Hasan ve Hüseyin de yer alır. Bu kardeşler "el-Ahlâf" (müttefikler) olarak bilinirler. Onlar daha sonra Huneyye b. Amr'a katılmışlardır. Amr'ın diğer çocukları ise Ali, An'am, Zabyân, Tedûl ve Ridâ, Benî

⁸⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/98.

⁸⁵ İbn Habîb, *Esmâü'l-Muğtalîn min'el-eşrâf fi'l-Câhiliyeti ve'l-İslâm* (Mısır: Matba'a Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1972), 2/121; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/98.

⁸⁶ İbn Hazm, *Cemhere*, 403.

⁸⁷ İbn Hazm, *Cemhere*, 400; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 386; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 360; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/238.

⁸⁸ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/232; İbn Selâm Cemcî, *Tabakât Fuhûlu's-sü'arâ'* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-cedîd, 1980) 2/593; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 3/348.

Bavlân'a nispet edilmişlerdir. Geri kalan çocukları Mürre, Adî ve Hâlid'dir. Bu on altı çocuğun hepsinin annesi Misk bt. Zî Ru'ayn'dır.⁸⁹

1.1.1.1.8 Benî Selemân b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay

Su'al b. Amr'ın Selemân, Cervel, Nasr, Umur ve Kays adlı çocukları olmuştur. Bu kişilerden sadece Selemân'ın soyu devam etmiştir. Selemân'ın çocukları arasında Uneyn, Su'alebe, ve Neblâ bulunmaktadır. Uneyn b. Selemân'dan 'Atûd, 'Atûd b. Uney'den ise Tay kabilesinin büyük bir kolunu oluşturan Buhtur ve Ma'n gelmiştir. Bu koldan gelenler arasında önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Bu şahsiyetler arasında şair Velîd b. Ubeyd b. Şemlân, meşhur şair Tırımmâh, Resûlullah'a (sav) gelen heyetlerin arasında olan amcası Mâlik b. Abdullah ve İslâm dönemi meşhur şairlerinden Ebû Ubâde Buhturî bulunmaktadır.⁹⁰

Su'al'in ayrıca Cervel ve Muâviye isimli iki çocuğu olmuştur. Muâviye b. Su'al'den Sinbis b. Muâviye, Cervel b. Su'al'den ise kabilenin büyük batınlarından olan Rebî'a b. Cervel ve Lûzân b. Cervel b. Su'al gelmiştir.⁹¹

1.1.1.1.9 Benî Sinbis

Sinbis b. Muâviye'nin, Ma'n b. Kays b. Âiz b. Kays b. Huzeyme b. Amr b. Hürmüz b. Muhdab isimli oğlu olmuştur. Bu kişi, Sıffîn Savaşı'nda Adî b. Hâtım ile sancak için mücadele etmiştir.⁹² Kuzeni, Zeyd b. Hüseyin b. Vebra b. Cerîr b. Amr b. Hürmüz ise, Hâricîlerin Nehrevân Savaşı'ndaki liderliğini yapmıştır. Yine bu koldan gelen Süleyl b. Zeyd b. Mâlik b. Muallâ, Müslümanların Dicle Nehri'ni geçmeleri esnasında boğulan tek kişidir.⁹³ Râfî' b. Umeyra b. Câbir b. Hârise b. Amr, Hadracân b. Muhdab, Hâlid b. Velîd'in Irak'tan Şam'a olan seferinde rehberlik eden kişidir.⁹⁴ Zeyd b. Hısn b. Vebera b.

⁸⁹ İbn Hazm, *Cemhere*, 400, 401.

⁹⁰ İbn Hazm, *Cemhere*, 401; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 233; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, 1/373.

⁹¹ İbn Hazm, *Cemhere*, 401.

⁹² İbn Düreyd'e göre; Kays b. Âiz b. Kays b. Hüzeyme b. Amr b. Hürmüz b. Muhdab, sancak mücadelesini verendir. İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 392.

⁹³ İbn Hazm, *Cemhere*, 402.

⁹⁴ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 239; İbn Hazm, *Cemhere*, 402; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, (Beyrut: Dârü'l-fikir li't-tibâ'ati ve'n-neşri, 1995), 18/7; İbnü'l-Esîr, *Üsd'ül-gâbe*, 2/241.

Cüveyn b. Amr b. Cürmûz, Sinbis koluna mensup olup, Nehrevân günü Hâricîler'in başı olmuştur.⁹⁵

1.1.1.1.10 Benî Rebî'a b. Cervel b. Su'al

Ahzem ve Necd, Ebû Ahzem b. Rebî'a b. Cervel b. Sa'lebe'nin oğullarıdır ve Tay kabilesinin büyük kollarından kabul edilirler. Ahzem b. Ebû Ahzem'in birçok kolu vardır. Bu kollar arasında Adî b. Ahzem, Mürr b. Ahzem ve Hürmüz b. Ahzem bulunur. Adî b. Ahzem'in soyundan gelenler arasında, kabilenin en ün sahibi şahsiyetlerinden olan ve cömertliği ile tanınan Hâtîm el-Cevâd b. Abdullah b. Sa'd b. Haşrec b. İmruülkays b. Adî b. Ahzem ve oğlu Adî b. Hâtîm bulunmaktadır. Adî b. Hatîm sahabelerden olup, oğlu Tarîf b. Adî Hâricîlerle birlikte ölmüştür, bu nedenle soyu devam etmemiştir. Hâtîm'in nesli sadece oğlu Abdullah b. Hâtîm'den devam etmiştir. Adî, Kâdisiyye, Kussu'n-Nâtîf,⁹⁶ Cemel, Sıffin gibi tüm savaşlarda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.⁹⁷

Adî'nin annesi tarafından kardeşleri olan Benî Gutîf'ten,⁹⁸ Le'm, Halebes ve Milhân, Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer almışlardır. Hz. Ali, Sıffin Savaşı'na çıktığında, Medâin valiliğine Le'm b. Gutîf'i atamıştır.⁹⁹ Ayrıca, şair Yezîd b. Adî b. Kinâfe b. Abdüşems b. Adî b. Ahzem de bu soydan gelmektedir. Onun oğlu olan el-Mühelleb lakaplı Selâme, Hz. Peygamber'e (sav) giden elçiler arasındadır. Rivayete göre, Selâme'nin başında kellik vardı ve Hz. Peygamber (sav) onun başını meshetmiştir. Bunun üzerine saçları yeniden çıkmış ve bu sebeple el-Mühelleb olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁰

1.1.1.1.11 Benî Nebhân b. Amr b. el-Gavs b. Tay

Nebhân b. Amr'ın Sa'd ve Nâbil adlı iki oğlu olmuştur. Nâbil'in soyundan gelenler arasında Mâlik ve Gavs bulunur ve bunlar Tay kabilesinin kollarından kabul edilir. Mâlik'in soyundan ise Zeydül-Hayl b. Mühelhil b. Yezîd b. Münhib b. Abdürudâ b. el-

⁹⁵ İbn Hazm, *Cemhere*, 402; Ebû Amr Halîfe b. Hayyât, *Kitâbu'l-tabakât*, (Beyrut: Dâru'l-fikir li't-tibâ'ati ve'n-neşri, 1995), 244.

⁹⁶ Kussu'n-Nâtîf: (Bir diğer ismiyle Yevmü'l-Cisr) Bu konum, Kûfe'ye yakın olup, Fırat Nehri'nin doğu kıyısında yer almaktadır. Burada, hicrî 13 yılında, Hz. Ömer b. Hattâb'ın halifeliği döneminde, Müslümanlar ile Persler arasında önemli bir savaş gerçekleşmiştir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 4/349.

⁹⁷ Askalânî, *el-İsâbe*, 6/245; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/251.

⁹⁸ Gutîf b. Hârise b. Sa'd b. Haşrec.

⁹⁹ İbn Hazm, *Cemhere*, 402; Askalânî, *el-İsâbe*, 6/245; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/252.

¹⁰⁰ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/252; İbn Hazm, *Cemhere*, 402; Askalânî, *el-İsâbe*, 3/115

Muhtelis b. Sevb b. Kinâne b. Gavs gelir. Zeydû'l-Hayl, Hz. Peygamber'in (sav) övgüsüne mazhar olmuş bir sahabedir ve Resûlullah (sav) onun ismini Zeydû'l-Hayr olarak değiştirmiştir. Zeydû'l-Hayl'in oğulları arasında Miknef, biniciliği ile meşhur olan Hureys, Urve ve Hanzala bulunmaktadır.¹⁰¹

Hz. Ömer, Ebû Süfyân el-Fihrî'yi bedevi halkına Kur'an öğretmek için görevlendirmiştir. Ebû Süfyân, Evs b. Hâlid b. Yezid b. Münhib b. Abdüreza'ya Kur'an öğretmek istediğinde, Evs'in hiçbir şey bilmemesi üzerine onu dövmüş ve bu olay Evs'in ölümüne sebep olmuştur. Bunun üzerine Hureys, Ebû Süfyân'a saldırarak onu öldürür ve ardından Bizans topraklarına kaçar ve orada vefat eder.¹⁰²

Urve b. Zeydû'l-Hayl, Hz. Ömer'in emriyle Ammâr b. Yâsir tarafından Rey ve Deylem'e karşı savaşa gönderilmiş ve bu seferde büyük zaferler elde etmiştir. Kendisinden sonra yerine kardeşi Hanzala b. Zeydû'l-Hayl'i vekil bırakır. Urve, Kâdisiyye ve Kussu'n-Nâtîf savaşlarına da iştirak etmiştir.¹⁰³

Zeydû'l-Hayl'in bir diğer kardeşi olan Mühelhil b. Zeyd'in soyundan gelen Kaş'am b. Sa'lebe b. Abdullah b. Hisn b. Mühelhil, Abdülmelik b. Mervân döneminde Hindistan kralı Dâhir ile savaşmıştır.¹⁰⁴

Sa'd b. Nebhân'ın soyundan gelenler arasında, Kahtabe b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân b. Şems b. Kays b. Ekleb b. Sa'd b. Amr b. Amr b. es-Sâmit b. Ganem b. Mâlik b. Sa'd b. Nebhân bulunmaktadır. Oğulları Hasan, Hamîd, Abdullah ve Şebîb'tir. Hamîd ve Hasan, Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde önemli komutanlardı. Dedeleri Hâlid b. Ma'dân, Hz. Ali ile birlikte Cemel Savaşı'na katılmış ve Benî Amr b. es-Sâmit'in sancağını taşımıştır.¹⁰⁵

1.1.2 Yaşadıkları Coğrafya

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Tay kabilesinin anavatanı, soyundan geldiği Kâhtanîler'in yerleşik olduğu coğrafya olan Güney Arabistan'da bulunan Yemen ile

¹⁰¹ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/257, 258; İbn Hazm, *Cehmere*, 403, 404, İbn Düreyd, *el-İstikâk*, 395.

¹⁰² İbn Hazm, *Cemhere*, 404.

¹⁰³ İbn Hazm, *Cemhere*, 404; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 258; Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân* (Beyrut: Dârü'l-Hilâ 248.

¹⁰⁴ İbn Hazm, *Cemhere*, 404; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, 395.

¹⁰⁵ İbn Hazm, *Neseb Me'ad*, 1/263; İbn Hazm, *Cemhere*, 404.

Tihâme arasındaki bölgedir. Toplumda mühim bir yere sahip Yemen menşeli olan bu kabile, soylarının Yemen'den olmasıyla iftihar etmiş ve bunu bazı şiirlerinde şöyle dile getirmişlerdir:

إنا من القوم اليمانيينا إن كنت عن ذلك تسألينا

“Bize nereli olduğumuzu soracak olursan

Biz Yemen’li kavimlerdeniz.”¹⁰⁶

Bunun beraberinde Yemen halkı da Tay kabilesinin kendilerine mensubiyetinden gurur duymuşlardır. Bunu şair Nu’mân b. Beşîr el-Ensârî’nin¹⁰⁷ şu dizelerinden anlayabiliyoruz:

ومنا ملوك الناس فهد وتبع وعبد كلال والقروم القماقم
فمن ذا يعادلنا من الناس معشر كرام فذو القرنين منا وحاتم

“Bizde insanların kralları olan Fehd ve Tübbâ’

Abdülkilâl ve asil, cesur aileler vardır

İnsanlardan hangi toplum bize cömertlikte denk olabilir

Bizde Zülkarneyn ve Hâtim vardır.”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/97; Sicistânî, *el-Mu'ammerûn ve'l-vasâyâ*, 29.

¹⁰⁷ Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) en-Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd el-Hazrecî (ö. 64/684)

¹⁰⁸ İsfahânî, *el-Agânî*, 16/53, 54.

Yemen’de Zarîb,¹⁰⁹ el-Şecce,¹¹⁰ el-Sudâra,¹¹¹ gibi bölgelerde ikamet eden Tay, Me’rib Seddi’nin yıkılmasından sonra Yemen’den çıkmıştır.

Ayrılırken komutanları Üsâme b. Luay b. el-Gavs b. Tay şu dizeyi zikrederek veda eder:

اجعل ظرييا كحبيب ينسى . . . لكل قوم مصبح وممسي

“Her kavmin bir sabahı ve akşamı vardır, bu yüzden sevgiliyi unutan bir aşık gibi ol.”¹¹²

Tay kabilesi, Yemen’den ayrıldıktan sonra, Adnâniler’den Benî Esed’in yurdu olan Ecâ ve Selmâ dağlarını kendilerine yeni iskân bölgesi olarak seçmişlerdir.¹¹³ Ecâ ve Selmâ, Semîra’nın¹¹⁴ solunda kalan yüksekçe olan iki dağın adıdır.¹¹⁵ Necd’de, yaklaşık 2.500 fit yüksekliğinde bir platoda granitten oluşan bir dağlık bir bölgedir. Şemmâr, Cebelitay ve Cebeleyn isimleri ile de bilinir.¹¹⁶

جلبنا الخيل من أجإ وسلمى . . . تخبّ نزائعا خبيب الركاب

“Atlarımızı Ecâ ve Selmâ’dan getirdik,

Binicilerin dizginlerini sallayanın

Dizginlerini gevşeten tozlu patikalardan.”¹¹⁷

¹⁰⁹ Hemedânî, *Sıfatü Cezîretü’l-Arab*, 1/99, Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, 2/196; Bekrî, *Mu’cem Mesta’cem*, 3/890.

¹¹⁰ Bekrî, *Mu’cem Mesta’cem* 3/782.

¹¹¹ Hemedânî, *Sıfatü Cezîretü’l-Arab*, 98.

¹¹² Sicistânî, *el-Mu’ammerûn ve’l-vasâyâ*, 29.

¹¹³ Kalkaşendî, *Nihâyetü’l-ereb*, 38.

¹¹⁴ Semîra, Suudi Arabistan’da Hail Bölgesi’nde yer alan bir konumdur.

¹¹⁵ Hâtîm et-Tâî, *Dîvân*, 42.

¹¹⁶ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 1/145.

¹¹⁷ İbn Müberred, *el-Kâmil fi’l-luga*, 2/75.

Taylıların bu bölgeye yerleşme süreci hakkında muhtelif rivayetler mevcuttur. İbnü'l-Kelbî'nin rivayetine göre, Arîm selinden sonra Benî Sebe farklı bölgelere dağıldığında, Üded b. Zeyd, kardeşleri ve oğulları ile Tihâme'ye doğru ilerlemişlerdir. Yolda amcaları ile görüş ayrılığına düşen Tay ve kuzenleri onlardan ayrılarak Hicâz'a doğru yönelirler.

118

Tay kabilesinin yeni yerleşim yeri seçimiyle ilgili rivayetlerden biri, Benî Tay'ın bir devesi etrafında şekillenmektedir. Rivayete göre, bu deve her yıl sürüsünden kaçır, üç ay boyunca kaybolur ve sonra geri dönerdi. Devenin dönüşünde ayaklarında yemyeşil otların izleri bulunurdu. Devenin verimli alanlara gittiğini fark eden Taylılar, yerleşim yerlerini belirlemek için devenin izini takip etmeye karar verdiler. Deve, Tay Dağları'nda durdu. Bölgenin su kaynaklarının bol, ağaçlarının çok ve topraklarının verimli olduğunu gördüklerinde oraya yerleşmeye kararı almışlardır.¹¹⁹

Bu bölgede, Benî Suhâr'dan¹²⁰ kalan bazı kimselerin varlığına işaret edilmektedir. Tay kabilesi, burada diğer insanlardan ayırt edilecek şekilde uzun boylu, güçlü ve yaşlı bir adam ve yanında eşi olan Selmâ adında bir kadınla karşılaştılar. Taylılar, kim olduklarını sorduklarında, yaşlı adam, Benî Suhâr'dan kalan kimselerden olduğunu, uzun süredir burada ikamet ettiklerini ve bölgenin zenginlikleriyle donanmış kişiler olduklarını söylemiştir. Taylılar buraya yerleştikten kısa bir süre sonra da yaşlı adam vefat eder. Nitekim Tay lehçesinin bu adam ve eşinden geldiği rivayetler arasında bulunmaktadır.¹²¹

Bir başka rivayete göre, Tay bir gün oğluyla birlikte otururken uzun boylu, devasa yapılı, iri bir adam onlara doğru yaklaşır. Bu adam, Cedîs kabilesinden Gafâr b. el-Sabûr'un oğlu Esved'tir. Esved, Hassân b. Tübbâ'dan kaçarak bu dağlara sığınmıştır. Esved, Tay'a şöyle der: *"Burası atalarımın bana kalan topraklardır. Kim sizi buraya getirdi? Bu topraklardan çıkın, yoksa size zarar veririm."* Tay ise; *"Bu topraklar artık bizimdir ve bizim yönetimimizdedir. Burasını boş bulduğum için sahiplendim."* der. Bunun üzerine, galip gelenin toprağı sahiplenmesi şartıyla savaş kararı alırlar. Tay, Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay'ın oğlu Cündüb'e dönerek, *"Onurun için savaş."* der, ancak Cündüb'ün annesi

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/324.

¹¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/97.

¹²⁰ Ben-u Suhâr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ül-buldân*, 3/393, Bekrî, *Mu'cem Mesta'cem*, 1/30.

¹²¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/96.

buna itiraz eder. Daha sonra Tay, Amr b. el-Gavs'tan savaşmasını ister, ancak o da teklifi reddederek řu şiiri zikreder:

يا طيء أخبرني، ولست بكاذب، ... وأخوك صادق الذي لا يكذب
أمن القضية أن، إذا استغنيتم ... وأمنتم، فأنا البعيد الأجنب
وإذا الشدائد بالشدائد مرّة، ... أشجّتكم، فأنا الحبيب الأقرب
عجبا لتلك قضيتي، وإقامتي ... فيكم، على تلك القضية، أعجب
ألكم معا طيب البلاد ورعيها، ... ولي الثّمد ورعيهنّ المجذب
وإذا تكون كريمة أدعى لها، ... وإذا يحاس الحيس يدعى جندب
هذا لعمركم الصّغار بعينه، ... لا أمّ لي، إن كان ذاك، ولا أب

“Ey Tay, bana söyle, ben yalancı değilim, kardeşin doğru söyleyen, yalancı olmayan. Eğer siz zenginleşir ve güvende olursanız, ben, uzak ve yabancı mı olacağım?

Eğer sıkıntılar birbiri ardına geldiğinde, sizi üzüntüye boğarsa, ben en yakın dostunuz olacağım. Bu durumum gerçekten şaşırtıcı. Sizinle olan bu durumum, beni daha da şaşırtıyor.

Size ülkenin güzellikleri ve otlakları, bana ise çorak topraklar ve kurak otlaklar mı? Eğer bir savaş çıkarsa, ben çağrılırım, ama rahatlık ve refah olduğunda, Cündüb çağrılır.

Bu gerçekten aşagılamanın ta kendisi. Eğer bu doğruysa, ne anam var ne babam.”

Tay, bu bölgenin değerli olduğunu belirterek toprakları istediklerini söyler. Amr ise bu topraklarda Cedîle kolunun payı olması koşuluyla savaşı kabul eder. Tay, bu şartı kabul eder ve Amr, Esved b. Gafâr el-Cedisî ile savaşır ve galip gelir. Bu zaferin sonucunda, el-Gavs kolu dağlara, Cedîle kolu ise dağların eteklerine yerleşir.¹²²

¹²² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/97, 98.

İbn Haldûn'un rivayetine göre, Tay kabilesinin kollarından Benî Futra ve Benî el-Gavs, ilk olarak Feyd'e¹²³ ve Benû Esed'in civarında bulunan Sümeyr'e¹²⁴ yönelmişlerdir. Ardından Benî Esed'lilere üstünlük sağlayarak Ecâ ve Selmâ dağlarına yerleşmişlerdir.¹²⁵ Farklı bir rivayette bölgeye Esed'lilere üstünlük sağlayarak değil, alıkoyarak yerleştikleri zikredilir.¹²⁶

Tay'ın Benî Suhâr'dan karşılaştığı Cebeley'n'de ikamet eden yaşlı adamla ve el-Cedîsî ile aralarında geçen hadiseyi aktaran rivayetler dikkate alındığında, Tay'ın Ecâ ve Selmâ topraklarını Benî Esed'den zorla aldığı rivayeti zayıf görünmektedir. Sonraları Esedoğulları, bu toprakları Tay'dan alma girişiminde bulunmuş ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim Taberî'nin de aktardığına göre, Gatafân ve Esed kabileleri, Hz. Peygamber'in (sav) risâletinden önce Tay'ı topraklarından sürmüşlerdi. Ancak bu durumdan rahatsız olan Zûlhimâreyn lakaplı Avf el-Cüzâmî, Gatafân ile ilişkisini kesip, Benî Tay'ın topraklarına geri dönmesine destek sağlamıştır.¹²⁷

Tay kabilesinden neş'et eden kollar zamanla farklı bölgelere yayılmaya başlamışlardır. Özellikle İslâm fetihleri sonrasında yerleştikleri topraklar, Arap coğrafyasının hemen hemen her bölgesini kapsamıştır. Kabilenin bazı kolları ise Ecâ ve Selmâ'dan göç ederek başka bölgelere yerleşmişlerdir. Benî Tay'ın el-Gavs ve Cedîle kolları arasında vukû bulan Fesâd savaşlarında, Cedîle kolu Şam'a göç etmiştir.¹²⁸

Benî Zübeyd kolu; Fırat Nehri'nin kıyısında bulunan Sincâr gölünde yaşıyorlardı. Sincâr, Rebî'a diyarının ortasında, Sincâr Dağı'na yakın bir bölgede yer alan bir şehirdir. Şehir, Cezîre bölgesindeki nadir hurma ağaçlarına sahip yerlerden biridir.¹²⁹

¹²³ Feyd: Suudi Arabistan'ın Hâil bölgesinin güneydoğusunda yer alan tarihi bir kenttir.

¹²⁴ Cebelütay bölgesinde bulunan bir dağın adıdır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 3/257.

¹²⁵ İbn Haldûn, *Târîh İbn Haldûn* (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1981), 2/305.

¹²⁶ Takiyuddin el-Makrîzî, *el-Beyânu ve'l-i'râb 'ammâ bi arzı Mısır mine'l-A'râb* (Almanya: Göttingen, 1847), 90.

¹²⁷ Taberî, *Târîh*, 3/257.

¹²⁸ İbn Hazm, *Cemhere*, 399.

¹²⁹ Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ*, 1/373; Ebû İshâk b. Muhammed b. el-Fârisî el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrut: Dârü Sâdir, 2004), 73.

Benî Sa'lebe b. Amr b. el-Gavs b. Tay'dan gelen Cerm kolu, Şam topraklarında Filistin'in şehri olan Gazze'de ikamet ediyorlardı. Sultan Selâhaddin Eyyûbi Filistin'i fethettiği zaman bir kısmı Mısır tarafına göç etmiş ve bir kısmı Gazze'de kalmıştır.¹³⁰

Benî Sinbis b. Muâviye b. Cervel b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay'ın bir kısmı Mısır'a yerleşmiş, bu koldan gelen bazı batınlar ise Irak tarafına göç etmişlerdir.¹³¹

Benî Sa'lebe b. Selâmân b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay, Cerm ile birlikte Şam topraklarında ikamet ediyor ve Haçlılara karşı savaşıyorlardı. Sultan Selâhaddin bu bölgeyi fethettiğinde, Benî Sa'lebe'nin bir kısmı Mısır'a göç etmiş ve bu kabile birçok kola ayrılarak doğu bölgesinin çevresine yerleşmiştir.¹³²

Benî Sa'lebe'nin kollarından olan Benî Guzeyye b. Aflet b. Su'al b. Amr b. Selâmân b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay'ın soyundan gelenler, Şam, Irak, Hicâz ve Irak ile Hicâz arasındaki bölgelerde yaşamaktaydılar. Irak'ta emirlik ve büyük bir güce sahip oldukları belirtilmiştir.¹³³

Benî Le'm, Amr b. Tarîf b. Amr b. Becele b. Mâlik b. Ced'a b. Zühl b. Rûman b. Cündüb b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay'ın soyundan gelenlerdir. Bu koldan gelenlerin yerleşim yerleri Medîne-i Münevvere ve çevresidir. Asıl yurtları Ecâ ve Selmâ dağlarıdır. Bir rivayete göre Benî Le'm'den olan bu grup, Medine'de Hz. Osman'ın ve birçok kişinin kabrini ateşe vermişler ve sonrasında yurtlarına dönmüşlerdir.¹³⁴

Bunların haricinde yine Tay kabilesinden bazı kollar Teymâ'ya yerleşmiştir.¹³⁵

Bu kabilelerin yerleşim bölgelerinin Arap Yarımadası'nın kuzeyinde Şam topraklarından başlayıp, güneyde Tihâme ve Necid topraklarına, doğuda Benî Esed ve Riyad topraklarına ve batıda Vâdîlkura'ya kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Bu bölgeler, Tay kabilesinin yerleşim yerleri olarak bilinir. Günümüz haritasında bu bölgelerin, Hâil bölgesinde yer aldığı görülmektedir. Cezîre Arap Yarımadası'nın kuzeybatı köşesindeki

¹³⁰ Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ* 1/374.

¹³¹ Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ* 1/374.

¹³² Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ* 1/375.

¹³³ Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ*, 1/375; İbn Haldûn, *Târih*, 2/305; İbn Fazlullah el-'Umrî, *Mesâlikü'l-absâr fi Memâlikü'l-emsâr* (Abu Dhabi: Mücmeu's-sakâfî, h.1423), 4/346.

¹³⁴ İbn Haldûn, *Târih*, 2/305; Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ* 1/376, Ebûbekir b. Abdullah b. İbek el-Davâdârî, *Kenzü'd-dürrer ve Câmiü'l-gurar*, thk. Selahaddin el-Müncid (Mısır: İsa el-Bâbi el-Halebî, 1961), 6/538.

¹³⁵ Bekrî, *Mu'cem Mesta'cem*, 1/330; Kalkaşenî, *Nihâyetü'l-ereb*, 19.

bölgelerde yaşayan Tay kabilesi, bu yerlerdeki hakimiyetlerini Câhiliye döneminden bu yana sürdürmüşlerdir.

1.2. Dinî ve Kültürel Hayat

1.2.1 Dinî Hayatları

Câhiliye dönemindeki dinî inanışları incelediğimizde Arap toplumunda tekdüze bir inanç sistemi olmadığını görmekteyiz. Yaygın olarak putperestlik benimsenmiş olsa da, Allah inancı mevcuttu ve Hristiyanlık, Yahudilik, Mecûsilik ile gök cisimlerine tapınma gibi inanışlar da bulunuyordu. Hicâz bölgesinde yaşayan Araplar, coğrafi konumları nedeniyle diğer milletlerle dinî açıdan pek etkileşim yaşamamış ve putperestlik inancını korumuşlardır. Hicâz bölgesinde yaşayan Araplar, coğrafi konumlarının da etkisiyle dış dünyadan dinî anlamda fazla etkilenmemiş ve bu nedenle putperestlik inancını büyük ölçüde korumuşlardır. Buna karşın, yarımada'nın kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan Araplar, komşu devletlerin etkisiyle daha çok Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerine meyletmışlerdir. Güney Arabistan'da ise, Sâbiîlik bazı kabileler arasında benimsenmiş ve yayılmıştır.¹³⁶ Bu dinî çeşitlilik, Arap Yarımadası'nda sosyal ve kültürel dinamiklerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Putperestlik, genellikle kabilelerin kendi tanrılarına tapınması şeklinde ortaya çıkarken, monoteist inançlar Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler, daha çok ticaret ve siyasî ilişkiler aracılığıyla bölgeye girmiştir.

Bahsimizin konusu olan Tay kabilesi, putperestlik, Yahudilik, Hristiyanlık ve Sâbiîlik gibi çeşitli dinlere mensup olmuş, ancak Hristiyanlık ve putperestlik daha yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Hicretin 9. yılında İslâm diniyle müşerref olmuşlardır. Bu din çeşitliliği, Tay kabilesinin sosyal ve kültürel yapısını şekillendirmiş ve İslâm'ın kabulüne kadar kabilenin dinî hayatını belirlemiştir.

1.2.1.1 Putperestlik

İslâm öncesi dönemde Arap Yarımadası'nda en yaygın dinî anlayış putperestliktir.¹³⁷ Putperestlik, çok tanrılı inanç sistemlerinde ilahi varlıkları temsil eden çeşitli figürlere

¹³⁶ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997), 83.

¹³⁷ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 270.

tapınmayı ifade eder. Batı dillerinde bu kavram “idolatry” ve “paganizm” terimleriyle karşılanırken, İslâmî kaynaklarda “veseniyye” olarak adlandırılır.¹³⁸

İslâmî kaynaklarda put kelimesi karşılığında kullanılan, insan suretindeki put anlamına gelen “vesen” kelimesinden türetilen “veseniyye” de genel anlamda putperestliği ifade eder. Bu bağlamda, veseniyye terimi, İslâm öncesi dönemde Arap yarımadasında yaygın olan putperestlik uygulamalarını tanımlamak için kullanılmıştır.¹³⁹ İbnü'l-Kelbî'nin zikrettiğine göre, eğer tapındıkları gümüş, altın veya ahşaptan insan suretinde yapıldıysa put, taştan mamul edildiyse de vesen olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁰

Kaynaklar, tarihî açıdan putperestliğin Hz. Nûh dönemiyle başladığı düşüncesindelerdir.¹⁴¹ Bu inancı Arabistan'a ilk defa getirip toplumun Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği Hanîf dinini bırakmasına sebebiyet veren kişi ise Huzâa kabilesinden Amr b. Lühay'dır.¹⁴² Arap toplumunun hepsi bu inancı seçmemekle birlikte, ekseriyeti iltihak etmiş ve putlara taassup derecesinde bağlanmışlardır.

Bu putlardan bazıları, yalnızca Tay kabilesine ait olan Fûls gibi, bazıları ise ilk zamanlarda sadece kendi kabilelerine ait olup sonrasında başka kabileler tarafından da ilah olarak benimsenen Yağus ve Ya'bub gibi putlardı. İbnü'l-Kelbî'in yukarıda zikrettiğimiz kavline riâyet edecek olursak, Tay kabilesinin veseniyyeyi değil, putperestliği benimsediğini görmekteyiz. Nitekim Fûls, Yağus, Ya'bub, Ved, Ruda' gibi ilahları, put tanımına uygun olan türdendir.

Tay kabilesine ait ve esas putlarından olan Fûls; Necid bölgesinde bulunan bir puttur.¹⁴³ İsmi, kaynaklarda muhtelif rivayetlerle Fûls, Fels ve Fils olarak geçmektedir.¹⁴⁴

Fûls, kırmızı burunlu Ecâ Dağı'nın orta yerinde insan heykeli şeklinde bir puttu. Ona tapar, hediyeler takdim eder, önünde kurbanlar keserlerdi. Fûls'ün himayesine sığınan

¹³⁸ Ahmet Güç, “Putperestlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 34/365, 368.

¹³⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 11/71.

¹⁴⁰ İbn Kelbî, *Kitâbü'l-esnâm* (Kahire: Darü'l-kütübü'l-Mısriyye, 2000), 53.

¹⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/87

¹⁴² İbn Kelbi, *el-Esnâm*, 8; İbn Hişâm, *Sîre*, 1/77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/237; Ya'kûbî, *Târih*, 1/307; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Beyrut: Dârü'l-fikir, 1973), 2/238.

¹⁴³ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 316; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 11/286; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 2/847; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 394.

¹⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, Fûls, İbn Kelbi, Fels, İbn Hişâm, İbn İshâk rivayetinde ise Fils olarak zikretmiştir. İbn Hişâm, *Sîre*, 1/87; İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 59; Hamevî, *el-Buldân*, 4/273.

kişi, güvenli bir şekilde geri dönerdi; hatta bir hırsız dahi çaldığı sürü ile birlikte ona sığındığında, sürü soyguncuya bırakılırdı. Böylece Fûls'ün mevcut bulunduğu kutsal sayılan bölge çiğnenmez ve ilahlarına gösterdikleri saygı zedelenmemiş olurdu. İlk olarak kabilenin Benî Bavlân kolu, onu ilah edinmiş ve onun hizmetkarlığını ve bekçiliğini üstlenmiştir.¹⁴⁵

Bir gün Bavlân soyundan Fûls'ün korumalığını yapan Sayfî adındaki bir adam, 'Ulaym oğullarından Mâlik b. Külsûm eş-Şemcî'nin himayesinde yaşayan Kelb'li bir kadının yeni yavrulanmış bir devesini çalarak onu Fûls'ün avlusuna götürür. Kadın Mâlik'e gidip Sayfî'nin devesini alıp kaçtığını haber vererek ondan yardım talep eder. Mâlik derhal Sayfî'ye giderek deveyi kadına geri vermesini söyler. İlahlarına gösterilen saygı kurallarına riayeten onun artık Fûls'e ait olduğunu ve geri vermeyeceğini zikreder. İkisi arasında yaşanan arbededen bilahere Mâlik deveyi teslim alarak oradan uzaklaşır. Bu hadise vukû bulurken orada kurban kestiğinden ötürü hâzır olup olaya şahit olan Adî b. Hâtim, yanındakilere; *“Bakın bu yaptığından ötürü Mâlik'in başına neler gelecek.”* demiştir. Nitekim günler geçmiş ancak Mâlik'in de başına kötü bir durum gelmeyince Fûls'ün insanların gözünde itibarı sarsılmıştır. Adî b. Hâtim ise, Fûls'e ve putlara tapmaktan vazgeçip, İslâm dinine girene dek Hristiyanlığa mensup olmuştur.¹⁴⁶

Fûls'e ibadet, Hz. Peygamber'in (sav) Hicrî 9. yıl Rebûlâhir ayında, Hz. Ali ve beraberindeki iki yüz atlıyı, Fûls'ü yıkmak ve Tay kabilesini İslâm'a davet etmek için gönderene dek devam etmiştir. Hz. Ali, Fûls'ü yıkmış ve içinde üç kalkan ile Yemâni, Resûb ve Mihzem adlı üç kılıç bulmuştur. Resûb ve Mihzem, Gassâni emiri Hâris b. Ebû Şemir'in kılıçlarıydı. Hâris, girdiği bir savaşta galip çıkarsa bu kılıçları Fûls'e hediye edeceğine dair yemin etmiş ve galip gelince sözünü tutmuştur. Bu eylemden, Gassâni emirinin Tay kabilesine ve inançlarına saygı gösterdiği anlaşılmaktadır. Hz. Ali, Resûb ve Mihzem'i Hz. Peygamber'e (sav) teslim etmiş, Resûlullah (sav) ise birini kendi kuşanmış, diğerini ise Hz. Ali'ye hediye etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 59.

¹⁴⁶ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 60, 61.

¹⁴⁷ Vâkıdî, *el-Meğazi*, 3/984, 988; İbn Hişâm, *Sîre*, 1/87; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/278; Taberî, *Târih*, 3/177.

Alkama b. ‘Abade¹⁴⁸ Resûb ve Mihzem hakkında şu beyti zikretmiştir:

مظاهر سربالي حديد عليهما ... عقلا سيوف مخذم ورسوب

“Üzerlerinde demir zırhlar bulunan iki yiğit, kılıçları ise Mihzem ve Resûb ’dur.”¹⁴⁹

Rudâ; Ebü’l Ferec el-İsfahânî, *el-Agânî*’sinde Zeydû’l-Hayl’in nesebini zikrettiği bölümde, isminin Zeyd b. Mühelhil b. Yezîd b. Münhib b. Abdürudâ olduğunu ve Rudâ’nın Tay kabilesine ait bir put olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰ Tay kabilesinde nesebi Abdürudâ’ya dayanan birçok isim bulunmaktadır. Bu isimlerden bazıları, Mürre b. Abdürudâ ve Amr b. Hüveyn b. Abdürudâ’dır.¹⁵¹ Araplar, çocuklarını tapındıkları ilahların isimleriyle isimlendirdiklerinden, Rudâ’nın Tay kabilesinin putlarından biri olabileceği düşünülmektedir.¹⁵² Bir başka rivayete göre ise, Rudâ, Temîm’den Benî Rebî’a’ya ait bir mabedin ismidir. Câhiliye dönemi meşhur şairlerinden ve Arap liderlerinden biri olan el-Müstevğir’in,¹⁵³ İslâmiyet döneminde bu putu yıktığı yazılmıştır.¹⁵⁴

Ved; İbnü’l-Kelbî’ye göre kılıç kuşanmış, omuzunda yay, elinde mızrak ve ok taşıyan heybetli bir erkek şeklinde tasvir edilmiştir.¹⁵⁵ Cevâd Ali, Ved putunu Arapların genel bir putu olarak tanımlar. Bu put, Dûmetü’l-cendel¹⁵⁶ bölgesinde bulunur ve Tay, Temîm, Hazrec, Lahm ve Hüzeyl kabilelerinden bazıları tarafından ilah edinilmiştir.¹⁵⁷ Ved, Kur’an-ı Kerîm’de bahsedilen putlar arasındadır.¹⁵⁸ Hz. Peygamber (sav), Tebük Seferi

¹⁴⁸ Temîm kabilesine mensup, 6. Yy Arap şairidir.

¹⁴⁹ Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 364.

¹⁵⁰ İsfahânî, *el-Agânî*, 17/177.

¹⁵¹ Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûkî el-İsfahânî, *el-Ezmene ve ’l-emkene*, (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-ilmîyye, h.1417), 402.

¹⁵² İsfahânî, *el-Agânî*, 7/147.

¹⁵³ Amr b. Rebîa b. Ka’b b. Sa’d b. Zeyd Menât b. Temîm.

¹⁵⁴ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 30.

¹⁵⁵ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 56.

¹⁵⁶ Dûmetü’l-Cendel, Şam ile Medine arasında, Tay kabilesine ait dağların yakınında bulunan bir kale ve köyler topluluğudur. Vadi’l-Kurâ’dan Teyma’ya dört günlük mesafedir. Yâkût el-Hamevî, *Mucemü’l-buldân*, 2/487.

¹⁵⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 2/69.

¹⁵⁸ Nuh, 71:23

sırasında Hâlid b. Velîd'i bu putu yıkmakla görevlendirmiştir. Hâlid b. Velîd, Abdüved oğullarıyla savaşarak onları mağlup etmiş ve putu parçalayarak ortadan kaldırmıştır.¹⁵⁹

Tay'ın bazı kollarının kendilerine has edindikleri putlar da mevcuttu. Yegûs isimli put, Tay'ın En'um¹⁶⁰ kolunun putuydu. Ona aynı zamanda Benî Mezhic de ibadet etmekteydi. İbnü'l-Kelbî, Yegûs'un Yemen'de olduğunu ve Mezhic kabilesinin putu olduğunu zikretmiştir.¹⁶¹

Ya'bûb ise kabilenin Cedîle koluna ait olan bir puttu. Rivayete göre, Benî Cedîle'nin tapmış olduğu bir put vardı ve Benî Esed onlardan bunu aldı. Buna müteakip Cedîleoğulları da Ya'bûb'u ilah edindiler.

قال عبید ... فتبتّلوا الیعبوب بعد إلههم ... صنما فقرّوا یا جدیل واعذبوا
أی لا تأکلوا علی ذلك ولا تشربوا

*“Ubeyd dedi ki, İlahlarının ardından Yâ'bûb'u değiştirdiler. Başka bir puta taptılar; ey Cedîl, bununla mutlu olun ve keyfini çıkarın. Yani bunun üzerine ne yiyin ne de için.”*¹⁶²

Bâcer, Tay kabilesinin komşuları olan Ezdilerin putu olup, Taylıların da taptıkları putlar arasındaydı.¹⁶³

Âim isimli put ise Tay'ın ve Benî Kays'ın ibadet ettiği putlardandır.¹⁶⁴ İbnü'l-Kelbî, bu putun Ezd'in putu olduğunu, daha sonra Tay ve Kays'ın da ona ibadet etmeye başladıklarını belirtmiştir. Bu put hakkında Zeydû'l-Hayl et-Tâî şu dizeleri söylemiştir:

¹⁵⁹ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 27; Şevket Yavuz, “Ved”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/589, 590.

¹⁶⁰ İbn Hişâm *Sîre*'sinin İbn İshâk rivayetinde "En'um", kendi rivayetinde ise "En'am" olarak zikredilmiştir. İbn Hişâm, *Sîre*, 1/74.

¹⁶¹ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 57; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 11/261.

¹⁶² İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 63.

¹⁶³ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 1/267; İbn Kelbî, *el-Esnâm* 63; Cevâd Ali, *el-Mufasssal* 11/286.

¹⁶⁴ İbn Düreyd, *el-İştikak*, 56.

تخبر من لقيت ان قد هزمنهم . . . ولم تدر ما سيماهم , لا, وعائم

“Karşılaştığın kişilere onları yendiğimizi söyle,

Ancak onların kim olduğunu bilmedin, hayır, Âim’e and olsun.”¹⁶⁵

Zeydû’l-Hayl’in bu dizesinde Âim üzerine yemin etmesi, onun ilahlarından biri olduğunun göstergesidir.

1.2.1.2 Hristiyanlık

Hristiyanlık, Arap coğrafyasına Mîladî 4. yüzyıldan itibaren Suriye ve Habeşistan yoluyla girmiştir. Suriye kanalıyla Arabistan’a girmiş ve Kuzey Arabistan’da yaşayan Gassânî ve Hîre Arapları arasında yayılmıştır.¹⁶⁶ Güney Arabistan’a girişi ise Mîladî 4. yüzyılın ortalarına tekabül eder. Habeşistan’la komşu olmaları münasebetiyle Hristiyanlığa yabancı olmayan Yemen’e, Hristiyanlık; Habeşistan, Suriye-Hicâz ticaret yolu, Hîre ve Mısır gibi kanallardan ve Roma imparatorluğunun orada gerçekleştirdiği dinî ve siyasî faaliyetleriyle yayılmıştır. Habeşlilerin Yemen’deki istilaları esnasında ise Hristiyanlık en çok Necrân Arapları arasında intişar etmiştir.¹⁶⁷

Ya’kûbî, Hristiyanlığı benimseyen Arap kabilelerini zikrederken Tay kabilesini de bunların arasına dahil etmiştir.¹⁶⁸ Taylılardan bir kısmının Şam bölgesinde ikamet etmesi ve Gassânî emiri Hâris’in Taylılarla olan münasebeti, Hristiyanlık dininin Tay kabilesi arasında yayılmasında etkili olmuştur. Şam Hristiyanları ile Benî Tay arasında sıkı bir bağ oluşmuş, Tay’dan Hristiyanlık dinini seçen kişiler Şam’a yönelmiştir. Nitekim Adî b.

¹⁶⁵ İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 40.

¹⁶⁶ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 244, 245.

¹⁶⁷ Selvâ Belhâc Salih, *el-Mesihîyyetu’l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ, min Neş’etihâ ilâ’l Karnî’r-râbia’l-Hicrî/elÂşir’l-Mîlâdî* (Beyrut: Darü Talî’ati ve’t-tiba’a, 1997), 29; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 90, 92; Zekiye Sönmez, *İslâm’ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası’nda Hristiyanlık*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 127.

¹⁶⁸ Ya’kûbî, *Târîh*, 1/311.

Hâtım, Resûllah'ın (sav) Fûls'ü yıkmak için gönderdiği ordudan Şam'a kaçmış ve Şam halkını din kardeşleri olarak tanımlamıştır.¹⁶⁹

Yine Tay'dan olan Vüsr b. Câbir b. Sedûsî, bir heyetle beraber Resûlullah'a (sav) gitmişti. Beraberindeki herkes İslâm dinini kabul ederken Vüsr kabul etmeyerek şu sözleri söylemiştir: “*Ben burada Araplara boyun eğdirebilecek bir adam görüyorum. Yemin olsun ki, bana asla boyun eğdiremeyecek.*” Ardından Şam'a kaçır ve orada Hristiyanlığa mensup olur.¹⁷⁰

Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ* adlı eserinde, Hîre halkının çoğunluğunun ve orada yaşayan Tay kabilesi mensuplarının da Hristiyan dinine mensup olduğunu zikretmiştir.¹⁷¹

Tay kabilesinde Hristiyanlık, putperestliğin sonraki aşaması olarak değerlendirilebilir. Nitekim, Benî Tay'ın Fûls'e olan inançları, Fûls bahsinde zikrettiğimiz gibi, Mâlik b. Külsûm'ün bu puta hediye edilen çalıntı sürüyü geri almasına rağmen inançlarına göre başına herhangi bir olumsuzluk gelmemesi olayıyla sarsılmıştır.¹⁷² Bu durum, Tay kabilesi üyelerinin Fûls'e olan itibarını zedelemiş ve birçok kişinin Hristiyanlığa geçmesine yol açmıştır.

1.2.1.3 Yahûdîlik

Yahudilerin Arabistan'a girişlerinin zamanı ve keyfiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. En kuvvetli görüş, Mîlâdî 1. asırda Roma'nın Suriye ve Mısır'ı hakimiyeti altına aldıktan sonra Yahudilere uyguladığı baskı nedeniyle onları göçe zorlamasıdır. Sonraki dönemlerde Roma imparatorlarına karşı girişilen ihtilallerin başarısız olması, göçü Hicâz bölgesine doğru hızlandırmıştır.¹⁷³

Tay kabilesinden de Yahudîlik dinini benimseyenler olmuştur. Buna örnek olarak, Yâhûdî asıllı Ka'b b. el-Eşref gösterilebilir. Kendisi Tay'ın Benî Nebhân koluna mensuptur.¹⁷⁴ Yine kabilede bazı kollar Teymâ'ya yerleşmiştir.¹⁷⁵ Teymâ'nın hükümdarı olan Simav'el

¹⁶⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/578; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/152.

¹⁷⁰ İsfahânî, *el-Ağânî*, 17/181.

¹⁷¹ İbn Abdülmün'im el-Himyerî, *er-Ravzü'l-Mi'târ fi haberi'l-aktâr* (Beyrut: Müessesetü Nâsir li's-sekâfeti, 1980), 207.

¹⁷² İbn Kelbî, *el-Esnâm*, 61.

¹⁷³ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 87, 88; Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 241.

¹⁷⁴ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/378.

¹⁷⁵ Bekrî, *Mu'cem Mesta'cem*, 1/330.

b. Âdiyâ', Yahudilik dinindedir.¹⁷⁶ Bölgede yaşayan ve Benî Tay'dan olan bu kimselerin Yahudilik dinini seçmelerinde Simav'el'in etkisi olma ihtimali yüksektir.

1.2.1.4 Sâbiîlik

Sâbiîler, ne Yahudi, ne Hristiyan, ne Mecûsî ne de Müşrik bir topluluk olarak tanımlanmazlar. Onlar, kendilerine özgü inançları ile yaşamışlar ve belirli bir dine tabi olmamışlardır. Bu nedenle mevcut dinlerin dışında kalmışlar ve Sâbiîler olarak tabir edilmişlerdir.¹⁷⁷ Ancak onlar kendilerini Mandenler¹⁷⁸ ya da Nasuralar¹⁷⁹ olarak adlandırırlar.¹⁸⁰ Sâbiîler, ilk başta Nuh peygamberin şeriatına bağlı oldukları, başlangıçta Allah'ın birliğine inanırken¹⁸¹ zamanla saparak güneş, ay ve gezegenler gibi aracı ilahlara, ardından da bu ilahların suretleri olarak gördükleri putlara tapmaya başladıkları ifade edilmiştir. Bu dönüşümle birlikte şirk ve putperestliğe yönelmişlerdir.¹⁸²

Tay kabilesinden kimselerin bazı gök cisimlerine ibadet etmesinden dolayı Sâbiîlik dininin de benimsediğini anlıyoruz. Açık bir yıldız kümesi olan Süreyyâ ve Süheyl yıldızı taptıkları gökcisimlerindendir. Ayrıca kimi Taylıların Cebelü Esved'e de taptığı rivayetler arasındadır.¹⁸³

1.2.2. Kültürel Hayat

1.2.2.1. Yazı

Eski Arap devletlerinden güneyde hüküm süren Himyerîliler yazıda müsned adı verilen harfleri kullanmışlardır.¹⁸⁴ Uzun süre Güney Arapları tarafından kullanılmış olan müsned, belli bir zaman sonra yerini bugüne kadar gelen Kuzey Arap yazısına bırakmıştır. Bu

¹⁷⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-şuarâ*, 1/119; Cemcî, *Tabakât Fuhûlu's-şu'arâ*, 1/279.

¹⁷⁷ İmâuddin Ebi' fida İsmail ed-Dimeşki, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, (İstanbul 1984), 1/148, 149.

¹⁷⁸ Arifler, bilenler.

¹⁷⁹ Kutsal öğretileri koruyup gözetenler.

¹⁸⁰ Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 250.

¹⁸¹ Bakara, 2:62 “Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp salih amel işleyenler için Rableri katında mükafatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.”

¹⁸² Şaban Kuzgun, *Hiz. İbrahim ve Hanîflik*, (Ankara 1985), 101.

¹⁸³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 11/167; Muhammed b.Şükrü el-Alûsi el-Bağdâdî, *Buluğu'l-ereb* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), 2/240.

¹⁸⁴ Muhammed Ali es-Sirâc, *el-Lubâb fî Kavâ'idü'l-Luğa* (Şam: Darü'l-Fikir, 1983), 298.

müsned yazısının tam olarak ne zaman ortadan kalktığı bilinmemekle birlikte, İslâmiyetin doğuşundan sonra Yemen bölgesinde sadece Kuzey Arap yazısı kullanılıyordu.¹⁸⁵

İslâm tarihçileri arasında, Arap yazısının ilk kez kim tarafından icat edildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan yaygını, Tay kabilesine mensup olan Benî Bavlân kolundan üç kişinin Arap yazısını bulduğuna dair olan rivayettir. Irak'ın el-Enbâr¹⁸⁶ şehrinde yaşayan Merâre b. Mürre, Eslem b. Sidra ve Amr b. Cedra'nın adları bu rivayette geçer.¹⁸⁷ Bu kişiler, Arap ve Süryânice heceleri arasında karşılaştırmalar yaparak yazı sistemini geliştirdikleri söylenir. Merâre harflerin şekillerini, Eslem faslı ve vaslı, Amr ise i'câm'ı¹⁸⁸ oluşturmuştur. Cevâd Ali, bu kişilerin Hûd peygamberin vahiy katibinden okuma yazma öğrendiklerini aktarır.¹⁸⁹ İbn Düreyd'in bildirdiğine göre ise yazıya Bişr b. Abdülmelik Kindî'den vâkıf olmuşlardır. Kullandıkları bu ilk yazı "el-cezm" adıyla anılan bir yazı türüdür.¹⁹⁰ Bazı alimlerin nazarında "Cezm" yazısı, Arap yazısının temelini oluşturur. Cezm olarak adlandırılmasının sebebi; Tay kabilesinden olan bu şahıslar, bir araya gelerek parçalı ve bitişik harfler oluşturmuş olmalarıdır. Bu yazıyı Müsned yazısından uyarladıkları için "cezm" adı verilmiştir; çünkü "cezm" kesmek, koparmak anlamına gelir.¹⁹¹ Enbâr halkı bu kişilerden yazıyı öğrenmiş, akabinde Enbâr'lılar Hîre'lilere öğreterek intişar etmiştir.¹⁹²

تعلمت باجاد وآل مرامر ... وسودت سربالي ولست بكاتب

"Ecâd ve Merâmer oğullarıyla birlikte eğitim aldım,

*Sayfalarımı karaladım ama yazar değilim."*¹⁹³

¹⁸⁵ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, t.y.), 30; Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 179.

¹⁸⁶ el-Enbâr; Bağdat'ın batısında Fırat ırmağı kıyısında olan bir şehirdir.

¹⁸⁷ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 11/2

¹⁸⁸ Noktalama

¹⁸⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 15/111.

¹⁹⁰ İbn Düreyd, *el-İştikak*, 372; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/191.

¹⁹¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 15/158.

¹⁹² İbn Nedîm, *el-Fihrist* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997), 14, Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 453; İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 4/240; Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ*, 3/11.

¹⁹³ Ebû Nasr İsmail b. Hamâd el-Cevherî, *es-Sahhâh Tâcü'l-luga* (Beyrut: Darü'l-ilmi li'l-melâyîn, 1987) 2/815.

Arap yazısını icat eden bu kişilerin Süryânice heceleriyle karşılaştırma yapmaları, Taylıların Süryâniceye derinlemesine vakıf olduklarını göstermektedir. Nitekim Keldâniler'in yurdu olan Irak, Rebiâ ve Mudar'ın beldeleri Şam gibi bölgelerde Süryânice yaygın olarak kullanılmaktaydı.¹⁹⁴ Bu bölgelere yakın yaşayan Taylıların da bu dile hâkim olmaları oldukça doğaldır.

Arap yazısının icâdına dair diğer rivayetlerden bazıları şu şekildedir:

İbnü'l-Kelbî'ye göre Ârîbe Araplarından Ebû Câd Hevâz, Hattî, Kelemûn, Sa'fed ve Ferîse't isimli şahıslar ilk defa Arap yazısını icât edenlerdir. Kelemûn, Sa'fed ve Ferîse't, Medyen ya da Mudar ülkelerinin krallarıydılar. Kendi isimlerine göre bir alfabe icat etmişler ve kendi isimlerinde bulunmayan harfleri de ekleyerek, revâdif adını verdikleri bu harflerle¹⁹⁵ alfabeyi tamamlamışlardır.¹⁹⁶ Başka bir rivayete göre ise, ilk Arap ve diğer yazıları Hz. Adem'in öğrendiği, bunu ölümünden üç yüz sene evvelinde çamura yazarak pişirip sakladığı ve Nûh Tufan'ından sonra kavimlerin bunları bulup kaydettikleri şeklindedir.¹⁹⁷ Bir diğer görüşe göre; ilk olarak Hz. İsmail Arap yazısıyla yazmıştır. Başka görüşe göre ise; çocukları olan Nefise, Nasr, Teym ve Dûme ilk icât edenlerdir.¹⁹⁸

İbn İshâk, ilk Arap yazı çeşidinin Mekkî olduğunu, ardından Medenî, Basrî ve Kûfî türlerinin geldiğini söylemiştir.¹⁹⁹ O dönemde insanların yazı yazmak için kullandıkları yazı türünün on ikiye kadar çıktığı zikredilir. Zamanla bunların kullanımı, Kur'an-ı Kerîm yazısının gelişimine katkıda bulunmuş, krallara ve komutanlara gönderilen mektuplarda kullanılmıştır.²⁰⁰

1.2.2.2 Lehçe

Lehçe kelimesi sözlükte “Dilin ucu, sözün tınısı”, “aksan” manasına gelir. Arapça'da “luga” kelimesiyle ifade edilir.²⁰¹ Arap dili terimi kullanıldığında, genellikle klasik

¹⁹⁴ Ya'kûbî, *et-Tenbih ve'l-işrâf*, 1/69.

¹⁹⁵ ث خ د ظ ش غ

¹⁹⁶ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 13; İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 4/239; Cevâd Ali, *el-Mufasssal* 15/159.

¹⁹⁷ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 14; İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd* 4/240; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 15/161.

¹⁹⁸ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 14; Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ*, 3/13; İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 4/239, 240.

¹⁹⁹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 16.

²⁰⁰ Harfûş, *Kabiletu Tay fi'l-Câhiliyyet'i ve'l-İslam*, 371.

²⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/359

Arapça ve onunla ilişkilendirilen veya bağlantılı olan lehçeler bütünü kastedilir. Eski yazarlar, Arapça hakkında konuşurken klasik lehçeyi “el-Arabiyye” olarak adlandırırken, eski büyük lehçeleri ise “luga” olarak tanımlamışlardır.²⁰²

Tay lehçesi, diğer eski Arap lehçeleri gibi, Arap Yarımadası’ndaki Arap dilinin genel gelişiminin bir parçasıydı. Dil bilimcileri, Arapça dilinin tedvininde tesadüfi bir sürecin değil, aksine dillerinin yabancı etkilerden korunmuş olduğuna inandıkları kabilelerin dil kullanımını referans almışlardır. Özellikle çöl yaşamına sıkı sıkıya bağlı kalmış olan kabileler, dilciler için temel kaynaklar olmuştur.²⁰³ Bu kabileler arasında, en fasih olanı Kureyş kabilesinin lehçesi olarak kabul edilir. Tay kabilesi de dilin gelişiminde belirleyici bir rol oynamış, dilcilerin başvurduğu kabileler arasında yer almaktadır.²⁰⁴

Tay lehçesi, dilbilimcilerinin araştırmalarında önemli bir yer tutar. Bu önem, özellikle dillerinin fasihliği açısından değerlendirilmiştir. Câhiz’in şu ifadesi Taylıların lehçesinin fesahâtını tanımlar: “*Muhammed b. Kenâsa: Bana fasih dile sahip olan bazı Taylı bedevîler dedi ki:*”²⁰⁵ Ayrıca “*Tay kimsenin dilinden almaz, onların dilinden alınır.*”²⁰⁶ ifadesi de o dönemde itibar gören ve merci’ kabul edilen lehçeler arasında Tay lehçesinin bulunduğunu göstermektedir. Tay lehçesinin dilsel olarak dikkat çekmesinin bir nedeni, rivayetlerde geçtiği üzere dillerini Benî Suhâr’dan (çöl sakinleri) olan yaşlı adam ve karısından aldıklarından dolayı olabilir.²⁰⁷ Nitekim çöl sakinleri dillerinin saflığını koruyanlardandır.

Esmâî’nin aktardığına göre, Muâviye bir gün bir topluluğa, “*İnsanların en fasihi kimdir?*” diye sordu. Bunun üzerine bir adam topluluktan kalktı ve şöyle dedi: “*Irak’ın*

²⁰² Nihad M. Çetin, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/276, 309.

²⁰³ Eyyüp Tanrıverdi, “*İslam Öncesi Arap Lehçeleri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999), 194.

²⁰⁴ Celâl es-Suyûtî, *el-Müzhir fî ulûmu’l-lugati ve envâ’ihâ* (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1998) 1/167.

²⁰⁵ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (Beyrut: Dârü Mektebetü’l-hilâl, h.1423), 2/107.

²⁰⁶ Zemahşerî, *el-Fâiku fî garibi’l-hadis* (Beyrut: Dârü’l-ma’rife, t.y.), 3/431.

²⁰⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mucemü’l-buldân*, 1/96.

fırâtiyyesinden,²⁰⁸ Temîm'in kışkışasından,²⁰⁹ Bekir'in keskesesinden,²¹⁰ Huzâa'nın ğamğamasından,²¹¹ ve Himyer'in tımtımaniyesinden²¹² uzak olan toplumdur." der. Muâviye onların kim olduğunu sorunca; "Onlar benim kavmimdir ey mü'minlerin emiri. Ben Cerm kabilesindenim." diye cevap verir.²¹³ Cerm, Tay kabilesinin kollarındandır ve bu rivayetten de anlaşıldığı gibi, Tay ve kolları, fasih Arapça konuşanlar arasındadır.

1.2.2.3. Şiir

Câhiliye dönemi Arap toplumunda şiir, büyük bir öneme sahipti. Toplumun her kesiminde şiir okumaya ve dinlemeye büyük bir ilgi vardı. Bilhassa diğer eski medeniyetlerin sahip olduğu resim, heykel, müzik gibi sanat formlarına kıyasla kullandıkları sanat dalları daha sınırlı olduğundan sebep, ifadelerini daha çok sözlü sanatlar ve şiirlerle ifade ediyorlardı. "Her toplum, erdemlerini yüceltmek için belirli bir sanatı veya ifade biçimini benimser. İslâm öncesi dönemde Araplar, ritimli şiir ve kafiyeyle sözlerle, bu başarıları ebedileştirmede ustalıklarını sergilemişlerdir."²¹⁴ Söyledikleri kasideler ve şiirler incelendiğinde, sahip oldukları ifade sanatının sonradan hâsıl olunacak bir şey değil, ancak fitrî kabiliyetle olabilecek sanat olduğunu göstermektedir.²¹⁵

Câhiliye döneminde Araplar arasında şiir, onların bilgi hazinesi ve hikmetlerinin en üst seviyesiydi. Onlar bilgilerini şiir aracılığıyla alır ve tüm meselelerini ona dayanarak çözerlerdi. Ömer b. Hattâb'ın "Şiir, o dönemde daha güvenilir bilgi kaynaklarına sahip

²⁰⁸ Irak'ın Fırat Bölgesi Lehçesi

²⁰⁹ Temîm kabilesinin Kışkışlaması: Temîm kabilesinin lehçesinde, bazı kelimelerde "k" sesinin "ş" sesine çevrilmesi durumu vardır. Bu yerel Arapça'da "kışkışa" olarak adlandırılır. Örneğin, "k" harfi ile başlayan bir kelimenin "ş" olarak telaffuz edilmesi. Bu, fasih kabul edilmez. İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 2/306.

²¹⁰ Bekir kabilesinin Keskesesi: Bekir kabilesinin lehçesinde, bazı kelimelerde "k" sesinin "s" sesine çevrilmesi durumu vardır. Bu duruma "keskese" denir. Yani "k" harfi ile başlayan bir kelimenin "s" olarak telaffuz edilmesi. Bu özellik fasih kabul edilmez İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 2/307.

²¹¹ Kudâa kabilesinin Mırıltısı: Kudâa kabilesinin lehçesinde, konuşurken bazı seslerin anlaşılmasını zorlaştıran bir mırıltı veya gırtlaktan gelen bir ses (gımmame) bulunmaktadır. Bu ses, kelimelerin net anlaşılmasını zorlaştırır ve bu fasih Arapça olarak kabul edilmez. *İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab*, 12/444.

²¹² Himyer kabilesinin Tımtımaniyesi: Himyer kabilesinin lehçesinde, "l" harfinin "n" harfi olarak telaffuz edilmesi durumu vardır. Bu, lehçeyi anlamayı zorlaştırabilir ve fasih Arapça'dan sapma olarak görülür. Ebû Sa'îd es-Sırafi, *Şerh'u Kitâb Sibûye* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 2008), 5/71.

²¹³ İbn Müberred, *el-Kâmil fi'l-luga*, 2/165; İbn Kuteybe, *Garîbü'l Hadîs* (Bağdad: Matba'atü'l-Âni, h.1397) 2/404.

²¹⁴ Câhiz, *Hayevân* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, h. 1424), 1/51.

²¹⁵ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev: Salih Tuğ (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2011), 1/138.

olmayan halkın temel bilim dalıydı.”²¹⁶ ve “Ey insanlar, size divânlarınıza sahip çıkmanızı tavsiye ediyorum deyince onlar; “Bizim divanımız nedir?” diye sordular. Ömer, Câhiliye şiiridir, çünkü onun içinde kitabınızın tefsiri ve sözlerinizin anlamı vardır.”²¹⁷ kavli de bunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm öncesi dönemde şiirin değeri, kabilelerin şaire verdikleri değerden de anlaşılmaktadır. Nitekim bir şair kabile içinde üstün bir konumda ise, kabileler onu büyük bir coşkuyla karşılar, tebrikler sunar ve kendisine özel şölenler düzenlerdi. Kadınlar, neşeyle bir araya gelir, dans ederler, düğünlerde yaptıkları gibi adeta bir kutlama atmosferi oluşturlardı.²¹⁸ Şairin bu kadar sevilip saygı görmesinin temel nedenlerinden biri, kabile mensubu olarak toplumun sesi olmasıydı. Hatta bazen şiiri bir silah olarak kullanırlardı. Bir şair, bir kişiyi veya bir kabileyi methederek yüceltebildiği gibi, hicvederek de onları yerin dibine batırabilirdi.²¹⁹ Bu durum, Câhiliye dönemi şiirlerinin o döneme ait Arap tarihi ve medeniyetini araştırmak ve anlamak için son derece değerli bir kaynak haline gelmesine yol açmıştır.²²⁰ Ayrıca dinî ve ticarî panayırlarda şiir yarışmaları yaparlar, seçilen şiirleri Kâbe’ye asarlardı. Bunlara “Mu’allakatü’s-seb’a” denilirdi.²²¹

Tay kabilesi, ünlü şairleriyle dikkat çeken bir kabile olarak bilinir. Hem İslâm öncesi dönemde hem de İslâm sonrası dönemde birçok şairiyle tanınır. Bu şairler, eserlerinde, mefahirleri, zaferleri, aşk, yas, savaş ve cömertlik gibi çeşitli temalara yer vermişlerdir. Kabileye ait şiirlerin bir kısmının kaybolmasına ve günümüze ulaşan şiirlerinde bazı kafa karışıklıkları ve intihal vakalarının olmasına rağmen genel olarak Tay kabilesinin şiirleri yüksek bir güven derecesine sahiptir. Bu, şiir tedviniyle ilgilenen çoğu müellifin dayanak aldığı esas kaynaklardan yararlanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ebû Amr eş-Şeybânî, es-Sükker, İbn Habîb, Ebû Amr b. el-’Alâ, Ebû Ubeyde Muammer b. el-

²¹⁶ Cemhî, *Tabakât Fühûlu’s-şu’ara*, 1/24.

²¹⁷ Nizâmüddîn Hasan b. Muhammed en-Nisâbü’rî, *Tefsir Nisâbü’rî* (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmîyye, h.1416), 4/266.

²¹⁸ İbn Reşik el-Kayravânî, *el-Umde fi Mahâsini’s-şi’ri ve Âdâbihi* (Beyrut: Dârü’l-cîl, 1981), 1/65.

²¹⁹ Buna misal olarak; Tay’ın savaşlarında zikrettiğimiz Zahru’d-Dehnâ’ hadisesinin sebebi, Bişr b. Ebû Hazm’ın Evs b. Hârise’yi hicvetmesidir. Sonrasında korkup geri adım atarak Evs’i methetmesiyle hadise nihayete ermiştir. Bu durum, toplumda şiirin savaşlar başlatıp bitirecek derecede önemli olduğunu göstermektedir.

²²⁰ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 1/142.

²²¹ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 124.

Müsennâ, el-Esmâ ve ed-Dabbî gibi büyük alimlerin çalışmaları, şair ve kabilelerin el yazması koleksiyonlarının önemli bir kısmı, Hâtim et-Tâî, et-Tırmâmâh, Ebû Zübeyd et-Tâî ve Zeydû'l-Hayl gibi Taylı şairlerin eserlerinden oluşmaktadır ve çoğu basılmış durumdadır.²²² Sükkerî'nin²²³ *Şi'ru Tay* eseri de derleği kabile divanlarından bir eserdir.²²⁴ Aynı şekilde kabileye mensup Hâtim et-Tâî²²⁵ ve et-Tırmâmâh'ın²²⁶ divanları Arap edebiyatına önemli katkılar sağlayan eserler arasındadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olan “Meşhur Taylılar” kısmında Tay'ın şairleri ve şiirlerine daha ayrıntılı olarak yer vereceğiz.

1.3. Siyasî Hayat

1.3.1. Siyasî İlişkiler

Tay kabilesini kapsamlı bir şekilde incelediğimizde, bu kabilenin Arap toplumunda ictimâ ve edebî alanlardaki öneminin yanı sıra siyasî alanda da büyük bir ehemmiyete sahip olduğunu gözlemledik. Nitekim kaynaklarda belirtildiği üzere, klasik dönem eserleri, Persler, Süryanîler ve bazı Bâbil Yahudileri “Tay” kelimesini genel olarak Arap anlamına gelen bir terim olarak kullanmaktaydılar.²²⁷ Bu durum, Tay kabilesinin o dönemdeki yüksek toplumsal statüsüne ve siyasî anlamda itibarlı bir konuma sahip olduğuna işaret etmektedir. Askerî teçhizat ve donanım açısından da dikkat çekici bir kabile olan Tay, üstün savaş yetenekleriyle tanınmaktaydı.²²⁸ Sayıca geniş bir kabile olup, Hicrî dokuzuncu yüzyıla kadar Irak, Şam ve Mısır'da Arapların liderleri arasında yer almışlardır.²²⁹

Tay kabilesi, farklı devletler ve kabilelerle sürekli ilişkiler içindeydi. Bu ilişkiler bazen sulh, bazen ise savaş içerisinde cereyan etmiştir. Sâsânîlerle olan ilişkileri iyiydi. Hîre hükümdarı Numân b. el-Münzir, Sâsânîler'den korunmak için Taylıların himayesine

²²² Sindiyûsi, *Şi'ru Tay ve ahhârûhâ*, 204

²²³ Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî es-Sükkerî (ö. 275/888). Basralı şiir ve ahhâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi.

²²⁴ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 193.

²²⁵ Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî (ö. 578)

²²⁶ Ebû Nefr (Ebû Dubeybe) et-Tırmâmâh el-Hakem b. Hakîm b. el-Hakem b. Nefr et-Tâî (ö. 125/743)

²²⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 1/31.

²²⁸ Muhammed b. Ahmed Bâşemil, *Min Me'âriki'l-İslâmî'l-fâsile* (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1988), 10/20.

²²⁹ Kehhâle, *Mu'cem*, 345.

sığınmak istediğinde, Taylılar Kısra Hüsrev'le karşı karşıya gelmekten kaçınarak bu talebi reddetmişlerdir. Bunun yanı sıra, Kısra Hüsrev, Hıre valiliğine²³⁰ ve Bekir b. Vâil ile girdikleri Zûkâr Savaşı'nda İranlılar ve Arapların liderliğine Tay kabilesinden İyâs b. Kabîsa'yı seçmiştir.²³¹ Sâsânîler gibi dönemin güçlü devletleriyle yürütülen bu ilişkiler, Tay kabilesinin siyasî ve askerî açıdan önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Tay, sınır komşusu olduğu Benî Esed ile bazı dönemlerde savaşlar yaşamış olsa da, iş birliği ve sulh içinde geçen zamanları da olmuştur. Taylılar, Benî Esed'in yurtlarına yerleşmiş olmalarından dolayı aralarında hâsıl olan çatışmaların en temel sebebi iskân sorunlarıydı. Ele alacağımız Zahru'd-Dehnâ²³² savaşı da aralarında gerçekleşen savaşlara örnek gösterilebilir. Ancak bu savaşlar süreklilik göstermemiştir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* 'nda, Esed ve Tay kabilelerinin halîf olduklarını zikretmiştir. Yine Tay kabilesinin Benî Yerbû' ile girdikleri bir gazvede Benî Esed, Tay'a destek vermiştir.²³³

Tay kabilesi ve Benî Abs arasında da çeşitli savaşlar cereyan etmiştir.²³⁴ Bu savaşlardan birinde, Câhiliye dönemi muallaka şairlerinden meşhur Antera b. Şeddâd, Tay kabilesinden el-Esedü'l Rahîs lakaplı Cabbâr b. Amr b. Umeyra b. Sa'lebe b. Sa'lebe b. Giyâs tarafından öldürülmüştür.²³⁵

أنا الأسد الرهيص قتلت عمرا ... وعنترة الفوارس قد قتل

“Ben cesur aslanım, Amr'ı ve süvarilerin en yiğidi Antera'yı da öldürdüm.”²³⁶

²³⁰ Taberî, *Târîh*, 3/344; İbn Haldûn, *Târîh*, 2/305.

²³¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/43, 44, 45; Taberî, *Târîh*, 2/151; Ya'kûbî, *Târîh*, 1/87; Taberî, *Târîh*, 2/206.

²³² Mevlâ, el-Becâvî, İbrahim, *Eyyâmu'l-Arab*, 137, 140.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/55.

²³⁴ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/44.

²³⁵ İsfahânî, *el-Ağâni*, 8/174; Ebû Kâsım el-Âmedî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fî esmai's-su'arâ* (Beyrut: Darü'l-cîl, 1991), 124; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 280; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/261.

²³⁶ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1997), 1/129.

Tay kabilesi ile Bekir b. Vâil kabilesi arasındaki ilişkiler genel olarak düşmanca olmuştur. Hâtim et-Tâî, bu kabileye saldırarak mallarını talan etmiş, çıkan savaşta birçok taraftarını kaybetmiş ve kendisi de esir düşmüştür.²³⁷

Tay kabilesinin, muhtelif devletler ve kabileler ile savaşlarının yanı sıra Tay'ın kendi boyları arasında da birçok savaş vukû bulmuştur. Fesâd²³⁸ ve Yehâmîm Savaşı bunlardan bazısıdır.

1.3.2. Katıldıkları Savaşlar (Eyyâm)

İslâm öncesi Arap toplumunda sosyal ilişkilerin kabile sistemi üzerine kurulu olması ve Câhiliye kültüründeki kabile taassubu, sınıfsal ayrımcılık, üstünlük taslama gibi davranışlar kabileler arasında sürekli yinelenen savaşlara sebebiyet vermiştir. Bu hadiseler için Eyyâmü'l-Arab terimi kullanılır. Gerçekleşen bu savaşların temel motifleri tek düze olmamış; bir savaşta birden fazla muharrik unsur bir arada bulunabilmiştir. Başkalarına saldırıda bulunmak, devamlı hale gelen bir davranış ve aynı zamanda büyük bir iftihar kaynağı olmuş, kimi zaman çok küçük sebeplerden hasıl olup günlerce, aylarca hatta senelerce devam etmiş ve çok kan dökülmüştür.²³⁹

İslâm tarihi araştırmacıları, bu savaşların gerçekleşmesinin esas nedenlerini farklı şekillerde açıklamışlardır. Arabistan'ın güneyinde oluşan otorite boşluğu ile Hicaz ve Necd bölgesindeki Arapların, Yemen kontrolünden çıkarak özgürlüklerini elde etmeleriyle ortaya çıkan ihtilaflar,²⁴⁰ ekonomik unsurlar ve intikam olgusu,²⁴¹ başkalarının durumunu dikkate almadan, yalnızca bireysel değerleri gözetmeye sebebiyet veren asabiyet duygusu,²⁴² güçlü kabilelerin zayıf ve kendilerine tabi olan kabilelere vergi

²³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/542.

²³⁸ Rivayete göre Cedîle ve Gavs arasında gerçekleşen bu savaş, yüz otuz sene boyunca devam etmiştir. Bu savaşın "Fesâd Savaşı" olarak adlandırılmasının sebebi, savaş sırasında düşmanlarını öldürdükten sonra onların kulaklarını kesip ayakkabılarını dikmeleri ve kafataslarından içki içmeleri gibi çeşitli zalimce uygulamalara başvurmalarıdır. Fesâd harbi tek bir savaşı değil, süregelen iç karışıklık ve çatışmalarının dizisidir. Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 8/498; Muhammed Süleyman Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâili'l-Arabiyye* (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-Arabî, h.1431), 7/122.

²³⁹ Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütûbi ve'l-fünûn* (İstanbul: Vekâletü'l-maârif, 1941), 1/204; Mustafa Sâdık el-Râfî'î, *Tahte râteyü'l-Kur'ân* (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 2002), 287.

²⁴⁰ Corci Zeydan, *Târihu Âdâbi'l-lügati'l-Arabiyye* (Kahire: Müessesetü'l-hindâvî, 2012), 1/61.

²⁴¹ Ricîs Belâşîr, *Tarihu Edebi'l-Arabî'el-Asri'l-Câhilî* (Şam: Darü'l-Fikir, t.y.), 1/40.

²⁴² Mazhar Ali, *Asabiyye inde'l-Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm hattâ Zevali Benî Ümeyye* (Kahire, Matba'atu Mısır, 1924) 6,7.

yüzünden zulmetmesi, su ve mera elde etme isteği²⁴³ gibi sebepler bu nedenlerden bazılarıdır. Ayrıca savaşların meydana gelmesinde kışkırtma ve vasiyet de önemli etkenler arasında zikredilebilir. Nitekim Tay'ın savaşları arasında bahsini edeceğimiz İkinci Üvâre Vak'ası'nın gerçekleşmesinin bizatihi sebebi de budur.

Süregelen bu savaşlar, kâh Güney Arapları Kahtânî kabileleri ile Kuzey Arapları Adnânî kabileleri arasında, kâh bu iki kola mensup kabilelerin kendi arasında, hatta kimi zaman aynı aile fertleri arasında vukû bulmuştur. Araplar arasında gerçekleşen savaşların çok sayıda olduğunu kaynaklardan gözlemlemekteyiz. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil* eserinde Câhiliye devri Arapları arasında gerçekleşen hadiseleri anlattığı bâbtaki şu cümlesinden de anlıyoruz: *"Biz, Câhiliye devri Arapları arasında meydana gelen meşhur hadiseler ile şiddetli mücadele ve kalabalık büyük gruplar tarafından meydana gelen vak'aları zikredeceğiz. Küçük gruplar ile yapılan saldırılara ise temas etmeyeceğiz, çünkü bu tür hadiseler sayılamayacak kadar çoktur."*²⁴⁴ Bu cümleden de anlaşıldığı üzere, eserinde yalnızca meşhur olan vak'aları zikretmiş ve bunların sayısı yaklaşık elliye ulaşmıştır. Küçük olarak tabir edip zikretmediği hadiseleri de hesaba kattığımızda, Câhiliyede gerçekleşen bu savaşların sayısının fazla olduğunu anlamaktayız.

Arapların savaşa ve mücadeleye olan bağlılığını ve bunun benliklerinde derinleşmiş ve karakterize olmuş bir özellik olduğunu şair Amr b. Külsûm'un şu dizesi açıkça göstermektedir:

ألا لا يجهلن أحد علينا . . . فنجهل فوق جهل الجاهلينا

*"Hele kimse, bize karşı zorbalık etmesin; o zaman her zorbadan daha zorba oluruz."*²⁴⁵

²⁴³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4/347.

²⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/454.

²⁴⁵ Amr b. Külsûm, *Dîvân*, thk. İmeyl Bedi' Ya'kûb (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996), 78.

Emevîler devri Arap şairlerinden olan Kutâmi'nin²⁴⁶ de zikretmiş olduğu şu dizeleri, çarpışan tarafların birbirlerine çok yakın olmasının dahi bu savaşılar engel olmadığını göstermektedir:

وأحيانا على بكر أخينا . . . إذا ما لم نجد إلا أخانا

*“Ve bazen, başka bir düşman bulamadığımızda kardeşimiz olan Bekir kabilesiyle savaşıyoruz.”*²⁴⁷

Böyle bir toplum düzeninde yaşam süren Tay kabilesinin de gerçekleştirmiş ve katılmış olduğu birçok savaş bulunmaktadır. Zikredeğimiz bu savaşların bazıları farklı kabilelerle, bazıları ise kendi kolları arasında cereyan etmiştir.

1.3.2.1. Yehâmîm Savaşı

Bu hadise Tay kabilesinin iki önemli kolu olan Benî Gavs ve Benî Cedîle arasında gerçekleşmiştir. Kârâtü Hûk Vak'ası olarak da bilinmektedir.²⁴⁸

Yehâmîm kelimesinin manası hakkında birkaç açıklama mevcuttur. Bunlar kelime anlamı, mekân ismi ve bu hadiseye atfen verilen manadır. Yehâmîm kelimesinin “simsiyah” anlamına gelen “يحموم” kelimesinin çoğulu olduğu²⁴⁹ zikredilmiş, ayrıca “يحاميم” Doğu yakası Kahire'ye kadar uzanan dağınık dağlara verilmiş ad olup, renklerinin farklılığından dolayı Yehâmîm ismi aldığı söylenmiştir.²⁵⁰ Bunun haricinde Kûfe yakınlarındaki Uzeyb'ten sonra Mekke yolu üzerinde su mevcudiyetinin bulunduğu bir konumun adıdır.²⁵¹ Olay, o bölgede gerçekleştiğinden dolayı bu ismi almış olabileceği rivayeti evlâdır.

²⁴⁶ Ebû Saîd Umeyr b. Şüeym b. Amr (Âmir) b. Bekir et-Tağlibî (ö. 101/719)

²⁴⁷ İbn Müberred, *el-Kâmilü fi'l-lüga*, 1/55.

²⁴⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/567; Merzûkî, *Şerh Dîvân'ul-Hamâse li-Tebrîzî* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 2003), 1/45; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 7/221.

²⁴⁹ Ebûbekir Muhammed b. es-Sirrî İbn Sirâc, *Usûl fi'n-nahvi*, thk: Abdülhüseyn el-Fetli (Beyrut: Müessetü'r-risâle t.y.) 3/194.

²⁵⁰ Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ*, 3/342; Abdülmü'min b. Abdülhak Safiyyüddîn, *Marâsidü'l-ittila' ala esmâi'l-emkeneti ve'l-bakâ'* (Beyrut: Darü'l-cîl, h.1412), 3/1475.

²⁵¹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 16/18; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 5/431.

Hadiseden önce Gavs ve Cedîleoğulları arasında yaklaşık yüz elli sene boyunca süregelen Fesâd savaşları meydana gelmiştir. Uzun süre devam eden bu savaşlar, Gassânîler'in emîri Hâris b. Cebele el-Gassânî'nin aralarında sulh gerçekleştirmesiyle birlikte nihayete ermiştir. Ancak Hâris b. Cebele'nin ölmesiyle bu sulh bozulmuş ve aralarında yeniden anlaşmazlıklar ve savaşlar başlamıştır. Yehâmîm vak'ası da bu barıştan sonra gerçekleşen ilk savaştır.²⁵²

Benî Gavs ve Benî Cedîle Suudi Arabistan'ın Mekke şehrindeki el-Cümûm bölgesinde bulunan "Garsân" denilen yerde karşı karşıya gelmişler ve bu karşılaşmada Cedîleoğulları'nın kumandanı ve Evs b. Hârise'nin amcası olan Esba' b. Amr b. Le'm öldürülmüştü. Nitekim öldürülmekle kalmamış, Sinbisogullarından Mus'ab adında biri onun kulaklarını kesip ayakkabılarına dikmiştir.

Bu hususta Ebû Serve es-Sinbisî şu beyti zikreder:

نخسف بالأذان منكم نعالنا ونشرب كرهاً منكم في الجمجم

*"Biz sizin kulaklarınızla ayakkabılarımızı dikeriz, istemeyerek de olsa kafa taslarınızdan su içeriz."*²⁵³

Sinbisogulları'nın bu fiili Gavs ve Cedîle arasındaki çatışmayı iyice alevlendirmiş, Evs b. Hârise, Zeydû'l-Hayl, Hâtim et-Tâî gibi Tay kabilesinin ileri gelen reisleri, öncesinde gerçekleşen savaşlara katılmadıkları halde buna iştirak etmeye karar vermişlerdir. Benî Cedîle Evs b. Hârise'nin önderliğinde savaşa hazırlanırken, durumdan haberdar olan Benî Gavs savaşın başladığını haber vermek ve insanları hazırlığa çağırmak maksadıyla Ecâ dağının zirvesinde ateş yakar. Bu eylem ilk defa Tay kabilesi tarafından Yehâmîm Savaşında gerçekleşmiştir. Benî Gavs toplanıp savaşa hazır olunca Tay kabilesine mensup şair Ebû Câbir et-Tâî şu mısraları dile getirmiştir:

²⁵² Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6/101.

²⁵³ Mevlâ, Becâvî, İbrahim, *Eyyâmü'l-Arab*, 60.

أقيموا علينا القصد يا آل طيء وإلا فإن العلم عند التحاسب
فمن مثلنا إذا الحرب شمרת ومن مثلنا يوما إذا لم نحاسب
فإن تقطعيني أو تريدي مساءتي فقد قطع الخوف المخوف ركائبي

“Ey Tay kabilesi mensupları! Haydi üzerimize gelin;

Aksi halde gerçek hesaplaşma günü ortaya çıkacaktır.

Savaşın kızıştığı gün kim bizim gibi olabilir?

Zaten hesaplaşmaya katılmasakta bizim emsalimiz yoktur.

Eğer beni bırakmak veya bana kötülük etmek istersen,

Korkunç korku bineklerimi dizginleştirecektir.”²⁵⁴

Evs b. Hârise Cedîleoğulları’nın, Hâtim et-Tâî ve Zeydû’l-Hayl ise Benî Gavs’ın önderliğini yaparak her iki taraf kendi sancakları altında Kârâtü Hûk denilen yerde karşılaşmış ve aralarında şiddetli bir çatışma meydana gelmiştir.

Zeydû’l-Hayl’in hadisiyle ilgili şu mısraları mevcuttur:

تجيء بني لأم جياد كأنها عصائب طير يوم ظل وحاصب
فإن تنج منها لا يزل بك شامة أناء حيا بين الشجا والترائب
وفر ابن لأم واتقانا بظهره يردعه بالرمح قيس بن عازب
وجاءت بنو معن كأن سيوفهم مصابيح من سقف فليس بأيب
وما فر حتى أسلم ابن حمارس لوقعة مصقول من البيض قاضب

²⁵⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/567.

“Hafif yağmurlu ve çok rüzgârlı bir gündeki kuş sürüleri gibi seçkin atlardan meydana gelen süvariler Le’moğulları’na geldiler.

Eğer bunlardan kurtulursan, sende göğüs kafesiyle boğazının arasında kemik kalmış canlı kişinin şanssızlığı vardır.

İbn Le’m savaş meydanından kaçarak sırtını bize verip korundu,

Ve mızrağıyla kendisini Kays b. Âzib’e karşı savundu.

Ma’noğulları ise, tavanda asılı duran ve hiç sönmeyen kandiller gibi olan kılıçlarıyla geldiler.

İbn Le’m de, kesici parlak kılıcın tesiriyle İbn Humâris teslim oluncaya kadar savaş meydanından kaçmadı.”

Büyük bir katliama dönen bu savaşın neticesinde Cedîleoğulları hezimete uğradı ve olaydan sonra yurtlarında kendilerinden kimse kalmadı. Akabinde Kelb kabilesiyle hilf yapıp onların topraklarında yaşamlarını sürdürdüler.²⁵⁵

1.3.2.2. Üvâretü’s-sâni Savaşı (İkinci Üvâre)

Üvâre’nin Bahreyn taraflarında bir dağın ismi olduğu, bir diğer rivayete göre ise bölgedeki bir suya verilen ad olduğu zikredilmiştir.²⁵⁶ Üvâre savaşının detaylarını incelediğimiz zaman, hadisenin yaşandığı konumu dikkate alacak olursak buranın dağın ismi olduğu rivayetini daha evlâ görmekteyiz. Hadise Üvâre’de gerçekleşen ikinci hadise olmasından ötürü İkinci Üvâre anlamına gelen Üvâretü’s-sâni olarak isimlendirilmiştir.

Birinci Üvâre vak’ası, Münzir b. İmruülkays ile Bekir b. Vâil kabilesi arasında meydana gelmişti. Savaşın sonunda Bekir b. Vâil kabilesi mağlup olmamakla kalmamış, Münzir onlardan esir aldıklarını Üvâre tepesinde boğazlamıştır.²⁵⁷

²⁵⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/567, 568; Mevlâ, Becâvî, İbrahim, *Eyyâmü’l-Arab*, 60,61.

²⁵⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-buldân*, 1/273; Meydâni, *Mu’cem’ül-Emsâl*, 2/438; Kalkaşendî, *Subhü’l-a’sâ*, 1/447.

²⁵⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/497.

Bu hadisenin akabinde gerçekleşen İkinci Üvâre'nin sebebi ise şu şekildedir: Amr b. el-Münzir²⁵⁸ Es'ad adındaki çocuğunu -bir rivayete göre kardeşini- yanında yetiştirmesi için Zürâre b. Udes'e verir. Es'ad büyüyüp serpilince, bir gün avlanmaya çıkar ve bir deveyi öldürür. Devenin sahibi, Temîm kabilesinin Benî Dârim kolundan Süveyd isimli şahıstır. Süveyd aynı zamanda Zürâre'nin damadı olmaktadır. Kendisi bu duruma çok sinirlenir ve Es'ad'ı öldürür. Daha sonra Mekke'ye kaçar ve Kureyş'e sığınır.

Bu hadise gerçekleşmeden önce Amr b. Münzir, Zürâre'yle birlikte bir savaşa katılmış lâkin savaştan eli boş dönmüştü. Dönüş yolunda Tay Dağları'na geldikleri sırada Zürâre, Amr b. Münzir'e: *“Hangi hükümdar vardır ki, savaşa çıksın da eline bir şey geçirmeden geri dönsün! Şu anda Tay kabilesinin yakınında bulunuyorsun, onların üzerine yürü.”* dedi. Zürâre'nin sözüne uyan Amr b. Münzir, Tay kabilesinin üzerine yürüdü ve bir kısım kişileri öldürüp, bir kısmını esir aldı ve buradan ganimet de ele geçirdi.

Amr b. el-Münzir'in Taylılara saldırıda bulunmasında Zürâre b. Udes'in kışkırtmalarının etkisi olması münasebetiyle Tay kabilesinde Zürâre'ye karşı bir kin oluşmuştur. Süveyd'in Es'ad'ı öldürmesini fırsat bilen Tay kabilesinden şair Amr b. Milkat et-Tâî, Amr'ı Zürâre'ye karşı kışkırtan şiirler yazmış ve bu intikam duygusuyla dolu mısralar, olayın patlak vermesine neden olmuştur. Esasında Amr b. el-Münzir ile Tay kabilesi arasında savaş yapılmaması, üstünlük taslanılmaması ve anlaşmazlık çıkartılmaması maddelerinden oluşan bir antlaşma mevcuttu. Ancak Amr b. Münzir Tay'a saldırarak bu anlaşmayı feshetmiştir.

من مبلغ عمراً بأن ... المرء لم يخلق صباره
وحوادث الأيام لا ... يبقى لها إلا الحجاره
فاقتل زراراً لا أرى ... في القوم أو في من زراره

“İnsanın katı taş gibi yaratılmadığını Amr'a kim ulaştıracak?”

Günlerin olaylarından geriye sadece taşlar kalır.

²⁵⁸ Bir diğer bilinen ismiyle Amr b. Hind. *İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab*, 10/42.

Zürâre’yi öldür, zira kavmin içinde Zürâre’den daha vefalısını görmüyorum.”²⁵⁹

Bu şiirin üzerine Amr, Zürâre’yi sorgular. Zürâre ise bunun sadece Tay’ın kendisine olan düşmanlığından kaynaklanan bir kışkırtma olduğunu söyler. Zürâre, kavminin yanına döner ve çok geçmeden hastalanır. Ölüm döşeginde iken yeğeni Amr b. Amr’a, Amr b. Milkat’tan intikam almasını vasiyet eder. Aslında Amr bu durumdan memnun olmaz ve amcasına; “*Ey amcacığım! Bu işten en zorunu ve en tehlikelisini üzerime yıktın.*” diye cevap verir. Ancak Zürâre öldüğünde hemen bir kuvvet hazırlayıp Tay kabilesine savaş açar. Tarîf b. Mâlik ile Tarîf b. Amr’ı ele geçirir ve Milkatoğulları’nı öldürür. Bu hususla ilgili olarak Alkame b. Abede şu mealdeki mısraları söylemiştir:

ونحن جلبنا من ضريبة خيلنا ... نجيبها حد الإكام قطاطا
أصبنا الطريف والطريف بن مالك ... وكان شفاء الواصبين الملاقطا

“Biz atlarımızı Dariyye ‘den alıp onlarla birlikte

Katakıt tepelerinin sınırına geldik.

Burada Tarîf b. Amr ile Tarîf b. Mâlik’i ele geçirdik.

Dertliler ise şifalarını Milkatoğullarından intikam almakta buldular.”²⁶⁰

Zürâre’nin öldüğü haberi Amr b. Münzir’e ulaşınca, Dârimoğulları’na karşı savaş ilan etti. Dârimoğulları’ndan yüz kişiyi öldüreceğine dair yemin etmişti. Bunun üzerine onları takibe koyulup Üvâre’ye geldi, fakat onun gelmekte olduğunu öğrenen Dârimoğulları kaçarak dağıldılar. Bu durum karşısında Amr b. Münzir, Dârimoğulları’nın üzerine seriyyelerini gönderdi. Bu seriyyeler, baskın esnasında öldürdükleri kişiler hariç, doksan dokuz adam yakalayıp Amr b. Münzir’e getirdiler. Amr b. Münzir bu doksan dokuz kişiyi

²⁵⁹ Muhammed b. Ümrân el-Merzubâni, *Mu’cemü’ş-şu’ara* (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1982), 235; Cevherî, *es-Sahhâh*, 2/707; Himyerî, *er-Ravzü’l-Mi’tar*, 62; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, 7/6.

²⁶⁰ Ebû Ubeyde Mu’ammer b. el-Müsennâ, *Şerhu Nakâiz Cerîr ve’l-ferezdak* (Abu Dhabi: Mücemma’u-sakâfe, 1998), 3/806; Ezherî, *Tezhîbü’l-luğa*, 8/217.

öldürdü. Tam bu sırada Berâcim kabilesinden şair bir adam kendisini methetmek üzere yanına geldi. Ancak Amr b. Münzir, öldürdüğü kimselerin sayısını yüze tamamlamak için onu öldürmek üzere yakaladı ve ona: “*Bahtsız kişi, Berâcim’den gelen kişidir.*” dedi. Bu söz, bir darb-ı mesel olmuştur. Bir rivayete göre ise, Amr b. Münzir doksan dokuz kişiyi yaktıktan sonra Berâcim kabilesinden birisi bölgeden geçerken burnuna et kokusu gelir ve hükümdar yemek hazırlattırıyor zannederek yanına gider. Amr b. Münzir O’na: “*Sen kimsin?*” diye sorunca: “*Lanetten uzak olasın! Ben Berâcim kabilesinden gelen birisiyim.*” diye cevap verir. Bunun üzerine Amr b. Münzir: “*Bahtsız kişi, Berâcim’den gelen kişidir.*” diyerek verdiği bir emir üzerine bu kişi de ateşe atılıp yakılır.²⁶¹ Amr b. Münzir, tarihte bu hadiseyle birlikte “İkinci Yakıcı” manasına gelen “el-Muharriku’s-sâni” lakabını almıştır.²⁶²

İkinci Üvâre Vak’ası’nda Tay kabilesinin rolü, hem hedef hem de kışkırtıcı bir pozisyonda olmaları nedeniyle oldukça mühimdir. Taylıların kışkırtıcı şiirleri, hadiseyi alevleyen sebeplerden olmuştur. Neticede, Tay kabilesi, bu olaylar silsilesi içerisinde hem saldırıya uğramış hem de iç çatışmaların ve intikam duygularının tetikleyicisi olmuştur.²⁶³

1.3.2.3. Nisâr Savaşı

Nisâr; sıralı dağlara verilen isimdir. Arap yarımadasındaki Yemâme bölgesinde Araplarca meşhur bir mevki olup, hadisenin orada gerçekleşmesinden ötürü bu ismi almıştır.²⁶⁴

Bu savaş, Dabbeoğulları ile Benî Temîm arasında gerçekleşmiş,²⁶⁵ Tay kabilesi Dabbeoğulları’nın müttefiki olarak iştirak etmiştir. Ebû Ubeyde, Nisâr Savaşı’nın nedenini, Benî Temîm’in amcaları Benî Dabbe ve Benî Abdümenât’ı sürekli taciz edip güçsüzleştirme olduğunu belirtir.²⁶⁶ Benî Dabbe, Benî Temîm’den bir gruba saldırmış ve bu, savaşın müsebbibi olmuştur. Benî Dabbe, müttetikleri Benî Esed, Tay ve

²⁶¹ İsfahâni, *el-Ağâni*, 22/192; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil* 1/497; 498; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5/252, 253; Bağdâdi, *Hizânetü’l-edeb*, 6/524.

²⁶² İsfahâni, *el-Ağâni*, 19/129.

²⁶³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/387, 388, 399; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5/250, 251; Mevlâ, Becâvî, İbrahim, *Eyyâmü’l-Arab*, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106.

²⁶⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-buldân*, 5/283; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* 5/205.

²⁶⁵ Kalkaşendî, *Nihâyetü’l-ereb*, 457.

²⁶⁶ Müsennâ, *Şerhu Nakâiz Cerîr ve’l-ferezdak*, 2/413.

Gatafân'dan; Benî Temîm ise Benî Amr'dan yardım talep etmiştir. Taraflar, Nisâr adı verilen mevkide karşılaşarak savaşa tutuşmuşlardır.²⁶⁷

Savaş kızıştığı vakit Temîmoğulları olay yerini bırakıp kaçtıkları için çok zaiyat vermemişler ancak Amroğulları savaşta sebat göstermiş, başta reisleri Şurayh b. Mâlik ile Ubeyd b. Mu'âviye b. Abdullah b. Kilâb olmak üzere birçok kişi öldürülmüş, ayrıca ileri gelenlerinin kadınlarından bir kısmı yakalanıp esir alınmıştır. Tay kabilesi bu hâdisede çok zaiyat vermemesine rağmen akabinde gerçekleşen Cifâr savaşında²⁶⁸ çok fazla kayıp vermiştir.²⁶⁹

Bişr b. Hazm, Nisâr günüyle ilgili şu mısraları zikretmiştir:

سائل تميمًا في الحروب وعامرا
وهل المجرب مثل من لم يعلم
عامر غضبت تميم أن تقتل
يوم النّسار فأعقبوا بالصّيلم

Savaşlarda Temîm ve Âmir'e sor,

Deneyimli olan, bilmeyen gibi midir?

Temîm, Âmir'in Nisâr Günü'nde öldürülmesine kızdı,

*Ve sonuç olarak büyük bir felaketle karşılaştılar.*²⁷⁰

²⁶⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/115; İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 6/99; Mevlâ, Becâvî, İbrahim, *Eyyâmü'l-Arab*, 380.

²⁶⁸ Nisâr Vak'asının üzerinden bir yıl geçip senesi tamamlandıktan sonra, bu savaşa katılan Arap kabileleri tekrar toplanıp bir araya geldiler. Taraflar Cifâr'da karşılaştılar ve savaşa tutuştular. Temîmoğulları'ndan, bilhassa Amr b. Temîmoğulları'ndan pek çok kişi öldürüldü. Öldürülen kişilerin sayısı pek çok olduğu için bu güne "Saylem" ismi de verilmiştir. Bkz: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/554. Bazı rivayetlerde hadise Ficâr ismiyle zikredilmiştir. Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, 15/321.

²⁶⁹ Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, 457; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 8/115.

²⁷⁰ Dabbî, *el-Mufaddaliyyat*, 346; Ebû Zeyd el-Kuraşî, *Cemheretu Eş'âru'l-Arab* (Mısır: Nahdatü Mısır, t.y.), 401.

ويوم التّسار ويوم الفجار . . . كانا عذابا وكانا غراما

*Nisâr Günü ve Ficâr Günü, azap ve tutku oldu.*²⁷¹

İbnü'l-Esîr olayın gerçekleştiği tarihi Cebele Vak'asından sonra olarak tanımlamıştır. Cebele vak'ası ise bir rivayette 570²⁷² bir diğerinde ise 553²⁷³ yılında gerçekleştiği zikredilmiştir. Hadise Dabbeoğulları ve müttetiklerinden biri olan Taylıların lehine sona ermiştir.²⁷⁴

1.3.2.4. Zahru'd-Dehnâ Savaşı

İslâm tarihi kaynakları ve müelliflerinin bizlere aktardığı meşhur Eyyâmü'l-Arab'tan bir diğeri de Zahru'd-Dehnâ günüdür. Bu vak'a Tay kabilesi ile Esed b. Huzeymeoğulları arasında cereyan etmiştir.²⁷⁵

Dehnâ (دهناء) kelimesi, Necid bölgesinin doğu ve kuzey tarafındaki Benî Temîm topraklarında bulunan çölün ismidir.²⁷⁶ Ayrıca bu kelime, Yemâme'den Mekke'ye giden kumsal yol olarak da zikredilmiştir. Uzunluğu tam olarak bilinmemekle birlikte, genişliğinin üç gece yürüyüşü kadar ve Hacer bölgesinden dört mil uzakta olduğu belirtilmiştir.²⁷⁷

Zahru'd-Dehnâ hadisesinden önce, Tay kabilesi ve Esed kabilesi arasında tekerrür eden savaşlar ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Özellikle, Taylıların Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra Yemen'den çıkarak Esed kabilesinin yerleşim yeri olan Ecâ ve Selmâ Dağları'nı kendilerine mesken edinmeleri ve Esed'e komşu olmaları bu savaşların meydana gelmesinde rol oynamıştır. Bu çatışmaların çoğu, Tay'ın arazilerini genişletme ve o topraklara sahip olma amacıyla gerçekleştirdikleri hadiselerdir. Gerçekleşen birçok çatışma ve ihtilaftan sonra, Tay ve Esed kabilesi arasında sulh gerçekleşmiş, ancak bu

²⁷¹ Kuraşî, *Cemheretu eş'âru'l-Arab*, 25.

²⁷² Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmi (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 3/50.

²⁷³ İsfahânî, *el-Ağâni*, 11/137, 166.

²⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/ 553.

²⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/ 559.

²⁷⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 2/493.

²⁷⁷ Bekrî, *Mu'cem Mesta'cem*, 559.

barış durumu uzun sürmemiştir. Bunu, İbn Kuteybe'nin, "*Benî Esed'den Bişr b. Ebî Hâzim Tay ve Esed'in olan muharebelerine şahit olmuş, yine kendisi ve oğlu Nevfel b. Bişr aralarındaki ittifaka şahit olmuşlardır.*"²⁷⁸ rivayetinden de anlayabiliyoruz.

Tay ve Esed kabilelerinin ittifakının bozulmasının ardından gerçekleşen ilk vak'a Zahru'd-Dehnâ Savaşı'dır. Bu hadisenin ateşini haset duygusu körüklemiş, hiciv şiirleriyle de alevlenmiştir. Ancak sonunda hikmetle hareket etme ve bağışlama bu ateşi söndürmüştür.

Savaşın çıkış sebebi şöyle anlatılır: Evs b. Hârise b. Le'm b. et-Tâi ile Hâtim et-Tâi, elçi olarak Amr b. Hind'in yanına gitmişlerdi. Amr b. Hind, Evs'i yanına çağırıp ona, "*Sen mi daha üstünsün, yoksa Hâtim mi daha üstün?*" diye sormuş, Evs ise "*Ey Amr! Allah seni lanetten uzak tutsun! Hâtim, kabilenin emsalsiz, tek ve yegâne kişisidir, ben bu kabilenin bir ferdiyim. Eğer bir ân için benim, çocuklarımın ve hısımlarımla sahip olduğu şeylere Hâtim'in malik olduğunu farz edelim, bunları bir kuşlukta bağışlayıp hibe eder.*" diye cevap vermiştir. Ardından Amr b. Hind, Hâtim'i yanına çağırarak ona da aynı soruyu sormuş, Hâtim, "*Ey Amr! Allah seni lanetten uzak etsin! Sen Evs'ten söz ediyorsun; onun çocuklarından herhangi birisi bile benden daha üstündür.*" diye karşılık vermiştir. Amr, her ikisinin de verdikleri cevabı beğenip kendilerine ikram edip ihsanda bulunur.

Bu görüşmenin ardından, Nu'mân b. Münzir²⁷⁹ bir gün Arap kabile reislerini huzurunda toplar ve onlara, bir sonraki gün yine huzurunda toplanmalarını ve aralarından en değerli olana hükümdar hüllelerinden bir hülle giydireceğini söyler. Toplanan bu elçiler arasında Evs b. Hârise de bulunmaktadır ve kendisi kabilesi arasında sevilen, cömert ve atılgan olarak bilinen bir efendidir. Ertesi gün olduğunda, Nu'mân b. Münzir'in huzuruna gitmez. Sebebini soranlara, "*Eğer hükümdar Nu'mân'ın murad ettiği kişi ben değilsem, benim için en uygun olan durum orada hazır bulunmamamdır. Şayet onun murad ettiği kişi ben olursam, mutlaka aranırım.*" diye cevap verir. Nu'mân b. Münzir, gelen elçiler arasında kendisini göremeyince onu huzuruna çağırmağını ister ve hülleyi Evs b. Hârise'ye giydirir.

²⁷⁸ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve'-ş-şu'arâ*, 1/262.

²⁷⁹ Ebû Kâbüs en-Nu'mân b. el-Münzir b. el-Münzir el-Lahmî, Irak'ta Hîre ve çevresinde hüküm süren Lahmîler'in son hükümdarı (ö. 602'den sonra)

Evs, kavmi içerisinde ne kadar sevilen bir insan olsa da, aralarından hükümdarın ona verdiği bu değeri kıskanıp çekemeyenler olmuştur. Bu kişilerden oluşan bir grup, hicivleri ile meşhur şair Hutay'e'nin²⁸⁰ yanına giderler ve ondan üç yüz dişi deve karşılığında Evs'i hicvetmesini isterler. Hutay'e, “*Evmin içerisinde gördüğüm ne kadar mal ve eşya varsa, hepsi onun lütuf ve ihsanının eseridir. Böylesine bana yardımı dokunan bir zatı ben nasıl hicvederim?*” diyerek teklifi reddeder ve şu dizayle başlayan mısraları zikreder:

كيف الهجاء وما تنفك صالحة . . . إذا ذكرت بظهر الغيب تأتيني

“Nasıl hicvedebilirim, senin iyiliklerin

Her zaman aklıma gelir ve beni bulur.”²⁸¹

Hutay'e'nin reddinin akabinde, Benî Esed şairlerinden Bişr b. Ebû Hazm el-Esedî, onların yanına giderek Evs b. Hârise'yi kendisinin hicvedebileceğini söyler. Üç yüz deveyi alır ve onu oldukça ağır bir dille hicveder, hatta Evs'in annesini bile bu hicve katar.²⁸² Bu durum Evs'in kulağına gidince, Bişr'e baskın yapar ve üç yüz deveye el koyar. Ancak Bişr kaçmayı başarır ve aşireti Esedoğulları'na sığınır. Bişr'in teslim talebi üzerine, Esedoğulları, onu Evs'e teslim etmeyi kendileri için ar ve namus meselesi yaptıklarından, ona iltica hakkı tanırlar ve Evs'e karşı onu korurlar. Bu durum karşısında Evs, Tay kabilesinden Cedîle boyunu toplayıp onlarla Esedoğulları üzerine yürür. Taraflar Zahru'd-Dehnâ'da karşılaşır ve çok şiddetli bir savaş yaparlar. Neticede, Esedoğulları hezimete uğrar ve büyük bir katliama maruz kalırlar. Mamafih Bişr yine kurtulup kaçır. Ancak hangi kabileye sığınmak istediye de, Evs'ten korktuklarından ona sığınma hakkı tanımazlar. Bunun üzerine Bişr, Cündeb b. Hısn el-Külâbî'nin yanına gelir. Ancak Evs, birisini gönderip ondan Bişr'i kendisine teslim etmesini ister. Bu durum karşısında Cündeb, onu teslim etmek üzere Evs'e gönderir.

²⁸⁰ Ebu Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî (ö. 59/678)

²⁸¹ İbn Müberred, *el-Kâmil fi'l-luga*, 1/187; Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 4/443.

²⁸² İbn Müberred, *el-Kâmil fi'l-luga*, 1/187.

Bişr, Evs'in yanına getirildiğinde Evs'in kavmi, onu öldürmesini tavsiye eder. Ancak Evs, annesine gidip Bişr'in öldürülmesi hususunda istişarede bulunur. Annesi, Evs'e Bişr'in mallarını geri vermesini, onu bağışlamasını ve ona ihsanda bulunmasını tavsiye eder ve hicvi ancak medhin temizleyeceğini söyler. Bu durum karşısında Evs, annesinin tavsiyesini kabul ederek Bişr'e, *"Ey Bişr! Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?"* diye sorar. Bişr ise şu mealdeki mısralarla düşündüklerini dile getirir:

"Ey Evs! Bir taraftan senin nimet ve lûtuflarını umuyorum; diğer taraftan senden korkuyorum. Şimdi ben söylediğim doğrularla, daha önce söylemiş olduğum bütün yalanları siliyorum. Eğer bana ihsanda bulunursan sana teşekkür edeceğim; zaten nimetin karşılığında şükür vaciptir. Acaba bu teşekkürümün bugün için bana faydası olur mu? Bugün Su'dâ'nın oğlu Evs'e, Esedoğullarından uzak yakın bütün aşiretim feda olsun! Lûtuflar ve nimetleriyle Su'dâ'nın oğlu Evs bana yetiştirdi; hâlbuki hicvim dolayısıyla benden ona kötülükler ulaşmıştı."

Bu sözlere karşılık Evs, Bişr'e ihsanda bulunup onu güzel yürüyen bir ata bindirir ve daha önce elinden almış olduğu develerini kendisine geri verir. Ayrıca ona kendi malından yüz deve bağışlar. Bunun üzerine Bişr, Evs'e ölünceye kadar bir daha ondan başkasını medhetmeyeceğini söyler.²⁸³

Hadiseden de anlaşıldığı üzere, savaş Tay kabilesinin lehine sonuçlanmıştır.

1.3.2.5. Zûkâr Savaşı

Zûkâr savaşı, Sâsânîlerle Araplar arasında gerçekleşen önemli bir savaştır.²⁸⁴ Bu savaş, Fars tahakkümünden kurtulmanın bir ifadesi olup, aynı zamanda Arap asabiyetinin Câhiliye dönemindeki bir başarısını yansıtmaktadır.²⁸⁵ Tarihte Arap-Pers ilişkilerinin güç dengeleri açısından büyük bir ehemmiyete sahip olan bu hadisenin, Sâsânî tarafındaki komutanı Tay kabilesine mensup İyâs b. Kabîsa'dır.²⁸⁶

²⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/560, 561; Cevâd Ali, *el-Mufasssal* 10/26; Mevlâ, Becâvî, İbrahim, *Eyyâmü'l-Arab*, 137, 138, 139.

²⁸⁴ Müsennâ, *Şerhu Nakâiz Cerîr ve'l-ferez dak*, 2/639; Taberî, *Târih*, 2/193; İsfahânî, *el-Ağâni*, 22/220; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 3/298.

²⁸⁵ Cafer Acar, *İslam'da Savaş -Câhiliye ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu*, (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020), 93.

²⁸⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 360.

Savaş, Kısra ordusu ile Rebî'a kabileleri arasında meydana gelmiştir. Gerçekleşmesinin birçok yüzeysel sebepleri olmakla birlikte, esas neden olarak Lahmîlerin hükümdarı olan Nu'mân b. Münzir'in, Kısra'nın tercümanlığını yapan Adî b. Zeyd'i²⁸⁷ kendi iktidarına bir tehdit unsuru görerek öldürmesi gösterilmektedir.²⁸⁸

Sâsânî hükümdarı, denetimleri altında olan Hîre'ye, kendilerine itaat etmeleri şartıyla Lahmî krallığını destekleyerek başlarına vali olarak Nu'mân b. Münzir'i atamıştı. Zûkâr hadisesine kadar Sâsânîler, kendi çıkarlarını gözetmeleri hasebiyle, sınırlarına yakın yerlere yerleşen kabileleri vali atayarak veya yerel liderlerle ilişkiler kurarak dolaylı yollardan hakimiyetleri altına aldılar ve çıkarlarını sürdürdüler.²⁸⁹ Zûkâr Savaşı'na kadar zaman zaman sorunlar yaşansa da kontrol sürekli Sâsânîlerin elindeydi. Bazen ilişkiler oldukça iyi bir vaziyette ilerlerken, bazen de istikrarsız bir mahiyet arz ediyordu.

Arap kabileleri, ilk kez II. Hüsrev Perviz'in zamanında²⁹⁰ ciddi bir başkaldırı gösterdiler ve bu süreç, iki tarafı Zûkâr Savaşı'na götürdü. Savaşın ortaya çıkışıyla alakalı kaynaklarda birtakım sebeplerden söz edilmektedir. En somut neden olarak, Kısra'nın Hîre valisi Nu'mân'dan haremine Arap kadınlar göndermesini²⁹¹ istemesi gösterilir.²⁹² Taberî, bu teklifin reddi ve Nu'mân'ın öldürülmesinin Zûkâr Savaşı'nın çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir.²⁹³ Ancak yukarıda zikrettiğimiz gibi bu gerilimin ilk olarak Kısra'nın mütercimi olan Adî b. Zeyd'in Hîre valisi Nu'mân b. Münzir tarafından öldürülmesiyle başladığı ve bu hadisenin, savaşın patlak vermesine kadar uzanan olayları beraberinde getirdiği söylenebilir.²⁹⁴

Kısra'nın kadın talebine²⁹⁵ çok bozulan Nu'mân, elçiye “*Sevâd ve Fars inekleri arasında işinize yarayan bulamadınız mı?*” diye çıkmıştır.²⁹⁶ Bu cevaba çok öfkelenen Kısra,

²⁸⁷ Adî b. Zeyd b. Hammâd el-İbâdî et-Temîmî (ö. 600 civarı)

²⁸⁸ Taberî, *Târih*, 2/193; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/467.

²⁸⁹ İsrâfil Balcı, “Zû Kâr Savaşı ve Arap-Sâsânî İlişkilerindeki Önemi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 27, (2008), 59.

²⁹⁰ (591-628)

²⁹¹ Mes'ûdî, Perviz'in yalnızca Nu'mân'dan kızını haremine göndermesini istediğini söyler. Mes'ûdî, *Mürücû'z-zeheb*, 2/100.

²⁹² Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *Ahbârü'l-tivâl* (Mısır: Vüzâratü's-sekâfe ve'l-irşâd, 1960), 67,68; Taberî, *Târih*, 2/150, 151; Mes'ûdî, *Mürücû'z-zeheb*, 2/100, 101.

²⁹³ Taberî, *Târih*, 2/206; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/438.

²⁹⁴ Taberî, *Târih*, 2/193; Mes'ûdî, *Mürücû'z-zeheb*, 2/102.

²⁹⁵ Kısra, Nu'mân'a elçisiyle beraber bir mektup göndermiş ve o mektupta talep ettiği kadınların vasıflarını anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Taberî, *Târih*, 2/203, 204.

²⁹⁶ Taberî, *Târih*, 2/204.

derhal savaş hazırlıklarına başlamış, Hîre'deki Münzir hanedanının idaresini sonlandırarak yerine Tay kabilesinden İyâs b. Kabîsa'yı görevlendirmiştir.²⁹⁷ Başına gelecek olanları tahmin eden Nu'mân, aralarında akrabalık ilişkisi bulunduğu²⁹⁸ Tay'dan sığınma talebinde bulunmuştur. Ancak Benî Tay, Kistrâ'yla ilişkilerinin bozulması korkusuyla bu isteği kati bir dille reddetmiş ve aralarındaki akrabalık bağı olmasa onu öldüreceklerini söylemişlerdir.²⁹⁹ Bu reddin ardından Nu'mân, Bekir b. Vâil kabilesinin bir kolu olan Benî Şeybân'a müracaat eder. Ailesi ve savaş teçhizatını Şeybânogulları'na emanet ederek Kistrâ ile görüşmek için Medâin'e gider. Ancak burada zincire vurulup hapsedilerek öldürülür.³⁰⁰ Fillere çiğnetilerek, zehirletilerek veya vebadan öldüğü hakkında çeşitli rivayetler de mevcuttur.³⁰¹

II. Hüsrev, İyâs b. Kabîsa'dan Nu'mân'ın Hânî b. Mes'ûd'a bıraktığı emanetleri alıp kendisine teslim etmesini emreder. Fakat Hânî, emanetleri sahibinden başkasına teslim etmeyeceğini bildirince Kistrâ, Beni Şeybân'ın mensup olduğu Benî Bekir b. Vâil kabilesi'ne savaş ilan eder. Savaş planı için Tağlib kabilesinden Nu'mân b. Zera'a'dan istihbarat desteği alır. Buna göre saldırıyı, Bekir b. Vâil kabilesinin yaz aylarında Zûkâr suyunun etrafında toplandığı günlerde düzenlemeye karar kılar.³⁰² Saldırı günü geldiğinde Kistrâ, elçisi Nu'mân'ı tekrar Hânî'ye gönderip Benî Bekir'e üç seçenek sunar: Ya emanetleri kendi elleriyle teslim etmeleri, ya beldelerini terk etmeleri, ya da savaşa girmeleridir. Hânî, bu seçeneklerden savaşmayı seçer.³⁰³

Kistrâ, Hânî'nin savaşı seçmesinin ardından İyâs b. Kabîsa'ya bu saldırı hakkındaki fikrini sorar. İyâs ise şu şekilde görüşünü beyan etmiştir: *“Hükümdar, tebaasından hiçbir kimsenin ona itaatsizlik etmesine layık değildir. Eğer beni dinleyecek olursanız, kimse ne olduğunu anlamadan Fırat'ı kesin ki Araplarla ilgili bir durumun sizi rahatsız ettiğini anlasınlar. Onları gözetleyin ve aniden saldırıya geçin. Daha sonra, aralarında*

²⁹⁷ Dîneverî, *Ahbâru'l-tivâl*, 67,68; Taberî, *Târîh*, 4/152; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 2/100, 101.

²⁹⁸ Nu'mân b. el-Münzir Tay kabilesinden Sa'd b. Hârîse b. Le'm et-Tâî'nin kızıyla evliydi. İbn Habîb, *el-Muhabb*, 301; Taberî, *Târîh*, 2/205.

²⁹⁹ Taberî, *Târîh*, 205.

³⁰⁰ Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 2/102; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/441.

³⁰¹ Taberî, Nu'mân'ın koleradan öldüğünü söyler. Mes'ûdî ise fillere çiğnetilerek öldürüldüğünü zikretmiştir. Taberî, *Târîh*, 2/206; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 2/101.

³⁰² İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 6/111, Taberî, *Târîh*, 2/207.

³⁰³ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Evâilü li'l-Askerî*, (Tanta: Darü'l-Beşîr, h.1408), 428; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümemi ve Te'âkibü'l-himem* (Tahran: Darü Sürüş li't-tiba'a, 2000), 1/238; Müsennâ, *Şerhu Nakâiz Cerîr ve'l-ferezdak*, 3/792.

kabilelerinden de bir kısmının bulunduğu bir Pers taburu gönderin. Bu kabileler de onların üzerine çöküp sana isteğini getirsinler.”

Bunun üzerine Hüsrev İyâs’a şöyle diyerek uyarıda bulunur: “*Sen bir Arapsın ve Bekir b. Vâil senin dayındır, bu yüzden onlara bağılsın. Onlara öğüt verme.*”³⁰⁴ Esasında Hüsrev, Hîre hükümdar sülalesini ortadan kaldırıncı Arapların daha kolaylıkla kendine bağlanabileceğini düşünmüştür. Ancak aksine, onlar bu duruma daha fazla kızmışlardır. Kisrâ’nın tayin ettiği İyâs da Arap olmasına rağmen bu duruma alışmamışlardır.³⁰⁵

Nihayet Kisrâ kuvvetlerini toplayarak başına İyâs b. Kabîsa’yı getirir. İyâs’ın komutalığı altında, Tay, İyâd, Huzâa, Behrâ, İbâd, Tağlib ve Nemr b. Kâsit kabileleri vardı.³⁰⁶ Fars ve Arap kabilelerinden oluşan Pers ordusu, Bekir b. Vâil kabilesinin su kuyusu olan Zûkâr’da³⁰⁷ karşı karşıya gelirler. Nu’mân’ın 602’de öldürüldüğünü ve İyâs b. Kabîsa’nın Hîre’de 611 yılına kadar valilik yaptığını dikkate alan araştırmacılar, Zûkâr Savaşı’nın bu iki tarih arasındaki bir yılda ve muhtemelen risaletin başlangıcı olan 610 senesinde meydana geldiğini kabul ederler.³⁰⁸ Bu savaşın neticesinde Benî Bekir galip gelmiş, Sâsânîler ise hezimete uğramıştır.³⁰⁹ Arapların kendilerinden üstün olan Sâsânîlere karşı bu galibiyeti hem bölgede hem de Arabistan’ın diğer Arap kabilelerinde büyük bir sevinç yaratmıştır. Hz. Peygamber’in de (sav) sonucu öğrendiğinde, “*Bu zafer, Arapların Sâsânîlere galip geldikleri ilk savaştır; benim sayemde onlar kazandılar.*” dediği nakledilir.³¹⁰

Bu hadisede, İyâs b. Kabîsa’nın önemli bir rolü olmasına rağmen sonuç Araplar lehine olmuştur. Zaferleri, Arap asabiyetinin ve direncinin simgesi olmuş, aynı zamanda bölgedeki güç dengelerini değiştirmiştir. Resûl-i Ekrem’in de belirttiği gibi, Arapların

³⁰⁴ Himyerî, *er-Ravzü’l-mi’târ*, 261.

³⁰⁵ Çağatay, *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, 59.

³⁰⁶ İbn Reşik el-Kayravânî, *el-Umde fî mahâsini’s-şî’ri ve âdâbihi*, 2/210.

³⁰⁷ Zemahşerî, *el-Cibâlî ve’l-emkenetü ve’l-miyâh* (Kahire: Dârü’l-fazileti, 1999) 145, Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-buldân* 4/293.

³⁰⁸ Mahmut Kelpetin, “Zûkar Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/506, 507.

³⁰⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/443.

³¹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/436; Mes’ûdî, *Tecâribü’l-ümem*, 1/238; İstahrî, *el-Mesâlik ve’l-memâlik*, 1/293; Ebu’l-Feth Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmiyye, 2001), 1/302.

Sâsânîlere karşı elde ettiği ilk büyük başarıdır ve Arapların bağımsızlık mücadelelerinde önemli bir kilometre taşı olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM
İSLÂM DÖNEMİNDE TAY KABİLESİ

2.1. Hz. Peygamber (SAV) Dönemi

2.1.1. Tay Kabilesinin İslâm'a Girişi

Tay kabilesi, zamanla İslâm ile şereflendirilen kabilelerden biri olmakla birlikte başlangıçta İslâm'ı kabul etmemiştir. Bu kabilenin İslâm'a geçişi, İslâm'ın yayılması ve coğrafi alanının genişlemesi sürecinde gerçekleşmiştir. İslâm'a intikali, siyer ve tarih kaynaklarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İslâm tarihinin önemli bir dönemini teşkil eden bu süreçte, Tay kabilesi çeşitli aşamalarda İslâm'ı benimsemiştir. Hicretin beşinci veya altıncı yılında başlayan bu kabul süreci, daha sonraki yıllarda kademeli olarak devam etmiş ve hicretin dokuzuncu yılının Rebûlâhir ayında tamamlanmıştır.³¹¹

Tay kabilesinin dinî yapısı, diğer Arap kabileleri gibi çeşitlilik arz etmekteydi. Kabilenin bir kısmı Hristiyanlığı benimserken, diğer bir kısmı ise putperestliğe bağlı kalmıştır. Ayrıca, Yahudilik ve Mecûsîlik gibi farklı dinlere mensup üyeler de bulunmaktaydı. Kabile içerisindeki bu çeşitli dinî inanışlar, Tay kabilesinin İslâm'a kademeli olarak geçişinin önemli bir sebebi olarak değerlendirilebilir. Bu dini heterojenlik, kabilenin İslâm'ı kabul etme sürecini hem etkileyen hem de şekillendiren bir unsur olmuştur.

Benî Tay'ın İslâm'a geçiş sürecinde, kabile içindeki farklı gruplar ve aileler arasında çeşitli çatışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu dönemde, bazı önde gelen şahsiyetler, İslâm'a katılma konusunda tereddüt göstermişlerdir. Örneğin, Adî b. Hâtim, İslâm'a geçiş hususunda isteksiz davranmıştır. Buna karşılık, Seffâne bt. Hâtim gibi diğer önemli şahsiyetler ise İslâm'a geçiş sürecinde kilit rol oynamışlardır. Seffâne'nin İslâm'a intisabı, dönemin kaynaklarında büyük bir olay olarak kaydedilmiştir.³¹²

Tay kabilesinin İslâm'a giriş sürecini ele alırken, olayların kronolojik sırasını göz önünde bulundurmak gerektiği açıktır. Bu bağlamda, hicretin beşinci veya altıncı yılına kadar olan dönemi inceleyerek, bu sürecin başlangıcını Hz. Peygamber'in (sav) seriyye ve gazvelerinden itibaren değerlendirmemiz gerekmektedir.

³¹¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 120; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 1/219; Taberî, *Târîh*, 3/111.

³¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/75, 76; İbn Hişâm, *Sîre*, 1/80; Taberî, *Târîh*, 3/111; Vâkıdî, *Megâzî*, 9/984; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 14/81.

İslâmî kaynaklar, Tay kabilesinin İslâm'a katılımıyla ilgili olarak, bu sürecin hicretin beşinci yılında başladığını belirtir. İbn Habîb'in belirttiğine göre, bu dönemde Resûlullah (sav), Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı, Esed kabilesine karşı yapılan bir seferde, Tay kabilesine gönderdiğini belirtmiştir. Ancak bu temas kalıcı bir sonuç doğurmamıştır.³¹³ Ayrıca Mes'ûdî, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın hicretin altıncı yılında Tay kabilesinin yerleşim yeri olan Ecâ ve Selmâ dağlarına düzenlenen bir seriyyenin lideri olarak gönderildiğini zikretmiştir. Bu seriyye, İslâm ile Tay kabilesi arasındaki ilk ciddi temaslardan biri olarak kabul edilir.³¹⁴ İkinci büyük temas olarak kabul edilen ve bu sürecin tamamlanmasında kritik bir rol oynayan olay ise, hicretin dokuzuncu yılında, Hz. Peygamber'in (sav), Ali b. Ebû Tâlib'i, Tay kabilesinin putu olan Fûls'e karşı bir sefer düzenlemekle görevlendirmesidir. Bu sefer, Tay kabilesinin İslâm'a katılım ve yayılma sürecinde mühim bir dönüm noktası olarak görülmektedir.³¹⁵ Ayrıca Tay kabilesinin İslâm ahlakını ve Resûlullah'ın (sav) cömertliğini tanımaları açısından büyük önem taşımakta olup, birçok kişinin İslâm'a geçişinde etkili olmuştur.

Resûlullah (sav), Hz. Ali komutanlığında Ensar'dan yüz elli kişilik bir grubu, yüz deve ve elli at üzerinde, siyah bir sancak ve beyaz bir bayrakla Fûls'ü yıkmak üzere göndermiştir. Siyer kaynaklarında bu sefer "Tay Seriyyesi" olarak bilinmektedir. Hz. Ali ve beraberindekiler, sabah vakti Hâtim ailesinin bölgesine saldırmış, Fûls'ü yıkıp ateşe vermişlerdir. Sefer sonucunda birçok esir, deve ve koyun ele geçirilmiştir. Esirler arasında Adî b. Hâtim'in kız kardeşi Seffâne de bulunmaktaydı. Adî ise Şam'a kaçmıştır. Ayrıca, Fûls putunun hazinesinin içinde üç kalkan ile Yemâni, Resûb ve Mihzem adlı üç kılıç bulunmuştur.³¹⁶

Mâverdî, el-Hâvi'l-kebîr adlı eserinde hadiseyi daha detaylandırarak aktarmıştır. "Hz. Ali, Fûls'ü yıktı ve putun hazinesinde iki ünlü kılıç buldu. Bu kılıçlardan birine Resûb, diğerine Mihzem deniyordu. Bu kılıçlar, Hâris b. Ebû Şemir tarafından put için adanmıştı. Daha sonra bu kılıçlar, Resûlullah'a (sav) ganimet olarak verildi. Develer, beşte biri

³¹³ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 120.

³¹⁴ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 1/219.

³¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/150; Taberî, *Târîh*, 3/111.

³¹⁶ İbn Hişam, *Sîre*, 1/80; Taberî, *Târîh*, 3/111; Vâkıdî, *Megâzî*, 9/984; İbn Haldûn, *Târîh*, 2/471; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/150; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/80; Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985), 27/231.

ayrıldıktan sonra paylaştırıldı ve Hâtım ailesi esirleri, Medine'ye ulaşincaya kadar bölüştürülmedi. Esirler, mescidin kapısındaki bir çadırda tutuldu. Resûlullah (sav) oradan geçerken, Adî b. Hâtım'ın kız kardeşi Seffâne ayağa kalkarak, 'Ey Allah'ın Resûlü, babam öldü, koruyucum da kaçtı. Allah sana merhamet etsin, sen de bana merhamet et!' dedi. Resûlullah (sav) ona, 'Sen kimsin?' diye sordu. Kadın, 'Ben cömert Hâtım'ın kızıyım.' dedi. Resûlullah (sav), 'Alçalan kavmin büyüğüne merhamet edin, fakir düşen zengine merhamet edin, alim olup da cahiller arasında kaybolana merhamet edin,' dedi. Ardından, 'Sana merhamet ettim, gitmek için acele etme, kavminden seni memleketine götürecek güvenli birini bulana kadar burada kal.' dedi. Seffâne, güvenilir bir kervan bulana kadar bekledi ve ardından Resûlullah (sav) ona kıyafet, azık verdi ve onu Şam'a, kardeşi Adî b. Hâtım'ın yanına gönderdi. Adî, kız kardeşine ne yapması gerektiğini sordu. Kız kardeşi, ona Resûlullah'ın (sav) yanına gitmesini tavsiye etti. Adî, Medine'ye geldi ve mescide girdi. Resûlullah (sav) ona, 'Sen kimsin?' diye sordu. Adî, 'Ben Adî b. Hâtım'im.' dedi. Resûlullah (sav) ayağa kalktı, onu evine götürdü ve ona bir minder verdi. Kendisi ise yere oturdu. Adî, 'Bu hareketinden, onun bir peygamber olduğunu ve bir kral olmadığını anladım.' dedi. Resûlullah (sav) ona, 'Ey Adî, bu dine girmene engel olan şeyin, Müslümanların fakir olduğunu düşünmen mi? Allah'a yemin ederim ki, yakında öyle bir zaman gelecek ve zenginlik öyle artacak ki, kimsenin mala ihtiyacı olmayacak. Eğer seni, Müslümanların sayıca az olması ve düşmanlarının çok olması caydırıyorsa, Allah'a yemin ederim ki, yakında öyle bir zaman gelecek ki, bir kadın tek başına Kâdisiyye'den Kâbe'ye kadar yalnız gidecek ve yalnızca Allah'tan korkacak. Eğer ki seni caydıran, iktidarın başkalarının elinde olduğunu düşünmen ise, Allah'a yemin ederim ki, yakında Babil topraklarındaki Beyaz Sarayların fethedildiğini duyacaksın,' dedi. Bunun üzerine Adî b. Hâtım İslâm'a girdi." Daha sonraları Adî, bu hadiselerin gerçekleştiğini doğrulayan şu sözleri aktarmıştır: "İkisi gerçekleşti ve üçüncüsü kaldı. Allah'a yemin ederim ki, Babil topraklarındaki Beyaz Sarayların fethedildiğini gördüm. Bir kadının hiçbir şeyden korkmadan Kadisiyye'den tek başına devesiyle çıkıp Kâbe'ye hac yapmaya geldiğini gördüm. Allah'a yemin ederim ki, üçüncü de olacak ve zenginlik öyle artacak ki, (mal) kabul edecek kimse bulunmayacak." ³¹⁷

³¹⁷ Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1999), 14/81.

İbn Kesîr ise *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde İbn İshâk rivayetiyle, bazı başka detaylara yer vererek hadiseyi şu şekilde aktarmıştır: Adî b. Hâtîm'den şöyle rivayet edilir: *“Araplar arasında, Resûlullah'ı (sav) duyduğumda benim kadar ondan nefret eden bir kimse yoktu. Soylu bir adamdım; Hristiyan'dım ve kabilemde önemli bir konumdaydım. Kendi inancımda kalmaya kararlıydım ve kabilemde bir kraldım. Resûlullah'ı (sav) duyduğumda, ondan nefret ettim ve develerimi güden Arap bir köleme, 'Babasız kalasın, develerimden birkaçını hazırla ve onları yakınımnda tut. Eğer Muhammed'in ordusunun bu topraklara girdiğini duyarsan bana haber ver,' dedim. O da dediğini yaptı. Bir sabah kölem yanıma gelip, 'Ey Adî, Muhammed'in süvarileri seni kuşattığında ne yapacaksan şimdi yap. Çünkü bayrakları gördüm,' dedi. Sorduğumda, 'Bunlar Muhammed'in ordularıdır,' dediler. Bunun üzerine develerimi getirmesini söyledim. Develerimi hazırladım, ailemi ve çocuklarımı alarak Hristiyan olan kabileme, Şam'a doğru yola çıktım. Ancak Hâtîm'in kızını geride bıraktım. Şam'a vardım ve orada kalmaya başladım. Daha sonra Resûlullah'ın (sav) süvarileri beni yakaladı ve Hâtîm'in kızını da yakalayıp esir aldılar. Onu, diğer Tay kabilesi esirleriyle birlikte Resûlullah'a (sav) getirdiler. Resûlullah (sav), benim Şam'a kaçtığımı duydu. Hâtîm'in kızı, mescidin kapısındaki bir çadıra yerleştirildi; esirler burada tutuluyordu.”*³¹⁸

Hâtîm'in kızından kast edilen, tarihçilerin de belirttiği üzere Seffâne bt. Hâtîm'dir.³¹⁹ Seffâne bt. Hâtîm, Hâil'de doğmuş, fasih konuşması, belagati, cömertliği ve akıllılığıyla tanınmıştı. Bir gün babası kendisine birçok deve hediye etmiş ve şöyle demişti: *“Kızım, iki cömert kişinin aynı mal üzerinde toplanması uygun değildir; bu, malın tükenmesine yol açar. Bu yüzden ya sen cömertlikten vazgeçersin ve ben devam ederim, ya da ben vazgeçerim ve sen devam edersin.”* Seffâne ise, *“Ben asla cömertlikten vazgeçmem”* diye cevap vermişti. Böylelikle *“Cömert kızı cömert”* lakabını almıştır.³²⁰

İbn Kesîr, hadiseyi şu şekilde anlatmaya devam etmiştir: *“Resûlullah (sav), onun yanından geçtiğinde, Seffâne ayağa kalktı ve şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resûlü, babam öldü ve koruyucum kayboldu. Bana merhamet et, Allah da sana merhamet etsin.' Resûlullah*

³¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/76.

³¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk* eserinde, Seffâne'nin, Adî'nin halası olduğuna dair bir rivayetin mevcut olduğunu aktarmıştır. Ancak bu rivayet doğru görülmemiştir. İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 79/192.

³²⁰ Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî el-Mahallî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstetraf* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, h. 1419), 179.

(sav), 'Koruyucun kim?' diye sordu. Seffâne, 'Adî b. Hâtîm' diye cevap verdi. Resûlullah (sav), 'Allah ve Resûlü'nden kaçan mı?' diye karşılık verdi. Seffâne, 'Evet' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) yanından geçip gitti. Ertesi gün tekrar geçtiğinde, Seffâne aynı şeyi söyledi ve Hz. Peygamber (sav) yine aynı cevabı verdi. Üçüncü gün geldiğinde, Seffâne ümidini kaybetmişti. Resûlullah (sav) yine oradan geçerken, arkasında duran bir adam ona işaret ederek konuşmasını söyledi. Seffâne ayağa kalkarak, 'Ey Allah'ın Resûlü, babam öldü ve koruyucum kayboldu. Bana merhamet et, Allah da sana merhamet etsin.' dedi. Hz. Peygamber (sav), 'Bunu yaptım. Gitmek için acele etme. Sana eşlik edecek güvenilir birini bulana kadar burada kal.' dedi. Seffâne, arkadan işaret eden adamın kim olduğunu sorduğunda, onun Ali b. Ebî Tâlib olduğu söylendi.

Seffâne, Belî veya Kudâa kabilesinden bir grup gelene kadar bekledi ve ardından Resûlullah'a (sav) giderek şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resûlü, kabilemden güvenebileceğim bir grup geldi.' Resûlullah (s.a.v.) ona kıyafet verdi, binek sağladı ve azık verdi. Seffâne, bu grupla birlikte Şam'a ulaştı.

Adî b. Hâtîm şöyle anlatır: "Ailemle birlikte oturuyordum ve bir kadının bize doğru geldiğini gördüm. 'Bu, Hâtîm'in kızı,' dedim. Gerçekten de oydu. Yanıma geldiğinde, 'Zalim ve nankör! Aileni ve çocuklarını alıp gittin ve babanın kızını geride bıraktın,' dedi. 'Ey kardeşim, hayırdan başka bir şey konuşma, haklısın, benim geçerli bir özrüm yok' dedim. Seffâne yanıma oturdu ve ona, 'Bu adam hakkında ne düşünüyorsun?' diye sordum. 'Ey kardeşim, hızlıca ona katıl. Eğer o gerçekten bir peygamberse, ona ilk katılan olmanın faziletine erişirsin. Eğer o, bir kral ise, Yemen'in onurunda kalmaya devam eder ve sen sen olarak kalırsın.' dedi. 'Bu doğru' dedim. Sonra Resûlullah'ın (sav) yanına gittim. Mescide girdim ve selam verdim. 'Sen kimsin?' diye sordu. 'Adî b. Hâtîm' dedim. Resûlullah (sav) ayağa kalktı, beni evine götürdü ve bana bir minder verdi. Kendisi ise yere oturdu. 'Bu bir peygamberdir, bir kral değil.' dedim. Resûlullah (sav), 'Ey Adî, sen Rekûsî değil miydin?' diye sordu. 'Evet' dedim. 'Kabilede insanların dörtte birini alman doğru mudur?' diye sordu. 'Evet' dedim. 'Bu, senin dininde doğru değil' dedi. 'Evet, Allah'a yemin ederim ki, söylediğin doğru.' dedim. O zaman onun bir peygamber olduğunu anladım."

Ardından İbn Kesîr, bahsi geçen "*Ey Adî, bu dine girmene engel olan şeyin, Müslümanların fakir olduğunu düşünmen mi...*" diye başlayan hadisi zikretmiş ve Adî'nin İslâm dinine girdiğini belirtmiştir.³²¹

Hız. Peygamber'in (sav) düşmanları ve kendisine karşı nefret besleyenlere yönelik muamelesi, savaş meydanlarında cesaret ve güç, barış zamanlarında ise merhamet, şefkat ve davet temeline dayanmaktaydı. Bu nedenle düşmanları hem ona saygı gösteriyor hem de ondan korkuyordu. İslâm'a giren birçok kişi, onun üstün niteliklerini, güzel ahlakını ve iyi muamelesini görerek Müslüman olmuştur. Bir müşriğin, yeryüzünde Resûlullah'tan (sav) daha nefret ettiği kimse yokken, onun güzel ahlakı, affediciliği ve iyiliği sayesinde, yeryüzünde ondan daha çok sevdiği kimse olmamıştır. Siyer-i Nebî, bu durumu gösteren birçok örnek ve olayla doludur. Seffâne ile yaşanan hadise bunlardan biridir. Hız. Peygamber Seffâne'yi affetmiş ve ona ikramda bulunmuştur. Bu, Seffâne ve Adî'nin İslâm'a girmesine ve dolayısıyla Tay kabilesinin İslâm'la şereflenmesine vesile olmuştur. Peygamber Efendimiz'in (sav) bu tutumu, onun hoşgörü ve merhamet anlayışını yansıtmakta ve İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Hız. Peygamber (sav) döneminde Tay kabilesi İslâm'a girdikten sonra, hakları geri verilmiş, ayrıca Benî Esed kabilesine, Tay kabilesinin haklarına tecavüz etmemeleri emredilmiştir. İslâm Devleti'nin adaletli yönetimi altında, hiçbir kimseye haksızlık yapılmaması esastır. Bu bağlamda, Benî Esed kabilesinden Hız. Peygamber'e (sav) biat etmek ve İslâm'a girmek üzere gelen ve Tay kabilesiyle husumet içerisinde olduğu bilinen bir heyet gelmiştir. Resûlullah (sav), bu anlaşmazlığa son vermiş ve onlara Hâlid b. Saîd tarafından yazılmış bir belge vermiştir. Bu belgede, "*Tay kabilesinin sularına ve topraklarına yaklaşmasınlar; çünkü onların suları ve toprakları Benî Esed'e helal değildir.*" ifadesi yer almaktadır.³²²

Câhiliye döneminde, Benî Esed, Gatafân ve Tay kabileleri arasında bir ittifak kurulmuştu. Ancak, zamanla aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve neticede Tay kabilesi bu ittifaktan ayrıldı. Bu gelişmenin ardından Benî Esed ve Gatafân kabileleri, Tay kabilesini topraklarından sürerek aralarındaki bağı kopardılar. Bu durum, Hız. Peygamber'i (sav)

³²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/76, 77.

³²² Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 7/222.

arabuluculuk yapmaya ve Benî Esed'in Tay kabilesinin sularına ve topraklarına yönelik tecavüzlerini engellemeye sevk etti. Peygamber Efendimiz, her iki kabile arasında adaletin sağlanması ve huzurun tesis edilmesi için gerekli önlemleri aldı.³²³

2.1.2. Tay Kabilesi'nden Hz. Peygamber'e (sav) Gelen Heyetler

Tay kabilesinden Resûlullah'a (sav) gelen heyetler, İslâm'ın kabile içerisinde yayılma sürecinde önemli bir rol oynamışlardır. İslâm'ı kabul ederek, kabileleri içinde İslâm'ın yayılmasına ve güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu süreçte Resûlullah (sav), gelen heyetleri onurlandırmış, onların bazılarına yazılı belgeler vermiş ve İslâm toplumunun bir parçası olarak kabul etmiştir.

Tay kabilesinden İslâm'ı ilk kabul edenlerden biri olan ve on beş kişilik bir heyetle Resûlullah'a (sav) gelenlerden biri Zeydül-Hayl b. Mühelhil et-Tâî'dir. Zeyd, yüksek faziletleriyle tanınıyordu ve kabilenin İslâm'ı kabul sürecinde büyük bir etkiye sahipti. Cesaret ve cömertlik gibi özellikleriyle ün kazanmıştı. Hz. Peygamber (sav), kendisine "Zeydül-Hayr" adını vermiştir. Kendisi Resûlullah'ın (sav) döneminde Tay kabilesinin önde gelen lideriydi ve kabileden bir heyetle birlikte Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna gelmişti. Bu heyette Vüzr b. Câbir b. Sedûs b. Asma' Nebhânî, Tay'ın Cürm kolundan Kabîsa b. Esved b. Amr, Benî Mu'in'den Mâlik b. Abdullah b. Hayberî, Ku'ayn b. Halîf b. Cedîle ve Benî Bavlân'dan bir adam mevcuttu. Hepsi Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda İslâm'ı kabul etmiştir. Resûlullah (sav) her birine beş okka gümüş, Zeydül-Hayl'e ise yaklaşık on iki okka gümüş ve Feyd bölgesinde ve başka yerlerde topraklar bağışlamış ve bunu yazılı olarak belgelemiştir. Metnin yazılı hâli rivayet edilmemiştir. Zeyd, Resûlullah'ın (sav) yanından döndüğünde vefat edince karısı, Hz. Peygamber'in (sav) ona yazdığı bütün belgeleri yakmıştır. Taberî, bu heyetin, hicrî 10 senesinde, İbnü'l Esîr ve Bağdâdî ise hicrî 9 senesinde Resûlullah'a (sav) geldiğini rivayet etmiştir.³²⁴

Feyd, Mekke yolu üzerinde, Kûfe'nin ortasında yer alan önemli bir bölgedir. Burada demir kapılı bir kale ve etrafında bir sur bulunmaktadır. İnsanlar, Mekke'ye yolculuk

³²³ Muhammed Süheyl Takûş, *Târîhu'l-Hulefâi'r-Râşidîn el-Futuhât ve'l-incâzâtü's-siyâsiyye* (Ürdün: Dârü'n-nefâis, 2003), 54.

³²⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/577; İsfahânî, *el-Ağani*, 17/181; Taberî, *Târîh*, 3/145; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 438; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 7/225; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 3/545; Muhammed Hamîdullah el-Haydarâbâdî el-Hindî, *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahdin'-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-râşide* (Beyrut: Dârü'n-nefâis, h.1407), 302.

ederken fazla eşyalarını ve ağır yüklerini bu kaleye bırakıp, dönüşlerinde almak üzere burada muhafaza ederlerdi. Rivayete göre Feyd, Esed ve Tay kabilelerinin toprakları arasında yer alan geniş bir arazidir. Tarihçilerin belirttiğine göre, ismini, o bölgeye ilk yerleşen kişi olan Feyd b. Hüsâm'dan almıştır. Feyd, hem Câhiliye dönemi hem de İslâmi dönemde şairlerin eserlerinde de geçmektedir.³²⁵

Tay kabilesinden Hz. Peygamber'e (sav) gelen ve kendisine belge verilen kişilerden biri Câbir b. Zâlim b. Hârise b. Attâb b. Ebû Hârise b. Cüdey b. Tedûl b. Buhtur b. Atûd b. Uneyn b. Selemân b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay'dır. Tay kabilesinin el-Buhtur koluna mensuptur. Resûlullah (sav), kendisine bir mektup vermiştir ve bu belgenin onların elinde olduğu söylenir. Mektubun metni rivayet edilmemiştir.³²⁶

Urve b. Mudarris b. Evs b. Hârise et-Tâî, Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna gelip müslüman olanlardan biridir. İslâm'ı kabul ettikten sonra Kûfe'ye yerleşmiş ve burada yaşamını sürdürmüştür.³²⁷

Resûlullah'ın (sav) huzuruna gelen isimlerden biri, Cerîr b. Evs b. Hârise et-Tâî'dir. Cerîr, Tebük Seferi'nden dönerken Hz. Peygamber'e (sav) katılmış ve Müslüman olmuştur. Aynı şekilde, kardeşi Hureym b. Evs b. Hârise et-Tâî de Hz. Peygamber'in (sav) yanına gelmiş ve İslâm'ı kabul etmiştir.³²⁸

Fazl b. Zâlim b. Huzeyme b. es-Sinbisî, Resûlullah'a gelen bir heyette bulunmuştur.³²⁹

Esmer b. Mudarris b. Evs b. Hârise, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp müslüman olduğunu zikrettiği rivayet edilmiştir.³³⁰

Kays b. Cahdar, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna gelmiş ve onunla görüşmüştür. Kendisi, ünlü şair Tırımmâh'ın büyükbabasıdır.³³¹

³²⁵ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 7/225; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 4/282.

³²⁶ İbn'ül Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 491; Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 301.

³²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/225; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/199.

³²⁸ Askalânî, *el-İsâbe*, 1/581, 2/235; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 1/240, 2/447.

³²⁹ İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 993; Askalânî, *el-İsâbe*, 5/287.

³³⁰ Askalânî, *el-İsâbe*, 1/220; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 1/143.

³³¹ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 3/1284.

Hiz. Peygamber'e (sav) gelip müslüman olan elçilerden bir diğeri, Mâzin b. el-Azûbe'dir. el-Gazûbü'l-Hutâme olarak da bilinir. Tay kabilesinin Hutâme kolundandır. Kendisinin Resûlullah'a (sav) söylediğı şu sözler aktarılmıştır:

“Ey Allah'ın Resûlü, ben Tay kabilesinin Hutâme kolundan bir adamım. Eğlenceyi, içkiyi ve kadınları çok severim, bu yüzden malım tükeniyor ve durumum iyi değil. Allah'a dua et ki bu alışkanlıklarım benden gitsin. Ayrıca çocuğum yok, Allah'a dua et ki bana bir çocuk versin.”

Hiz. Peygamber (sav) onun için dua etmiş ve Allah onun bu alışkanlıklarını ondan gidermiştir. Evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, Kur'ân'ın yarısını ezberlemiş ve birçok kez hac yapmıştır.

Bir şiirinde şöyle demiştir:

إليك رسول الله خبت مطيتي ... تجوب الفيافي من عمان إلى العرج
لنشفع لي يا خير من وطئ الحصى ... فيغفر لي ربي فأرجع بالفالج
إلى معشر جانب في الله دينهم ... فلا دينهم ديني ولا شرهم شر جي
وكننت امرأ باللهو والخمر مولعا ... شبابي إلى أن أذن الجسم بالنهج
فبدلني بالخمير خوفا وخشية ... وبالعهر إحصانا فحصن لي فرجي
فأصبحت همي في الجهاد ونيتي ... فله ما صومي والله ما حجي

“Ey Allah'ın Resûlü, develerimi sana yönlendirdim, Umman'dan el-Arc'a kadar çölü aştım.

Ey yeryüzünde yürüyenlerin en hayırlısı, benim için şefaati et; böylece Rabbim beni affetsin ve başarıyla döneyim.

Allah uğruna dinlerine uymadığım bir topluluğa geldim, dinleri benim dinim değil, yolları benim yolum değil.

Gençliğimde eğlence ve içkiye düşkündüm, vücudum zayıflamaya başlayana kadar.

Allah bana içki yerine korku ve huşu verdi ve fuhuş yerine iffeti ve cinsel dürtülerimi korudu.

Artık tek amacım cihaddır ve niyetim Allah'adır, orucum da haccım da Allah içindir.”³³²

Hülb et-Tâî olarak bilinen Yezîd b. Adî Resûlullah'a (sav) gelen heyetler arasındaydı. Kendisi başı kel biriyken Hz. Peygamber (sav) onun başını meshetmiş, bunun üzerine saçları çıkmıştır.³³³

Amr b. el-Mesîh b. Ka'b et-Tâî, Arapların en iyi okçularından olarak bilinir. Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna gelmiş, müslüman olmuştur. Yüz elli sene yaşadığı rivayet edilir.³³⁴

İbn Abdülber'in Taberî'den aktardığına göre Resûlullah'a (sav) gelen ve kendisine yazı düzenlenen bir isim de Rabtes b. Âmir b. Hısn b. Harşe b. Habbe et-Tâî'dir. Mektubun metni rivayet edilmemiştir.³³⁵

Ayrıca vurgulamamız gereken bir olay ise Râfi' b. Umeyra'nın İslâm'a girişidir. Râfi' b. Umeyra, Tay kabilesi mensupları arasında önemli bir şahsiyet olarak anlatılan biridir. Râfi' b. Amr olarak da bilinmekte olup, tam adı Râfi' b. Umeyra b. Câbir b. Hârise b. Amr et-Tâî'dir.

Râfi', Hâlid b. Velîd'in Irak'tan Şam'a yaptığı seferde rehberlik yapmış ve beş gün içinde çölü geçmiştir. Bu olayla ilgili olarak şu beyitler söylenmiştir:

الله درّ رافع أنى اهتدى ... فوز من قراقر إلى سوى

أرضا إذا سار بها الجيش بكى ... ما سارها قبلك من إنس أوى

“Allah Rafi'e rahmet eylesin, nasıl da yol gösterdi,

Kuraqar'dan Suva'ya kadar başarıyla ulaştı.

Öyle bir yer ki, oradan geçen ordu ağladı,

O yerden senden önce hiç kimse geçmemişti.”³³⁶

³³² İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 3/1344.

³³³ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1549.

³³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/226, 227.

³³⁵ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 2/505; Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 302.

³³⁶ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, 1/228.

Tay kabilesi, Râfi' b. Umeyra'nın bir kurdun konuşmasıyla İslâm'a davet edildiğini iddia eder. Câhiliye döneminde hırsızlık yapan Râfi', bir gün koyunlarını otlatırken bir kurdun ona seslendiğini ve onu Resûlullah'a (sav) yönlendirdiğini belirtir. Bu olayı şu dizelerle anlatmıştır:

رَعَيْتَ الضَّأْنَ أَحْمِيهَا بِكَلْبِي ... مِنَ اللَّصْتِ الْخَفِيِّ وَكُلِّ ذَيْبٍ
فَلَمَّا إِن سَمِعْتَ الذَّنْبَ نَادَى ... يَبْشُرُنِي بِأَحْمَدٍ مِنْ قَرِيبٍ
سَعَيْتَ إِلَيْهِ قَدْ شَمَرْتَ ثَوْبِي ... عَلَى السَّاقِينَ قَاصِرَةَ الرِّكْبِ
فَأَلْفَيْتَ النَّبِيَّ يَقُولُ قَوْلًا ... صَدُوقًا لَيْسَ بِالْقَوْلِ الْكَذُوبِ
فَبْشُرُنِي بِدِينِ الْحَقِّ حَتَّى ... تَبَيَّنْتَ الشَّرِيعَةَ لِلْمَنْيَبِ
وَأَبْصَرْتَ الضِّيَاءَ يَضِيءُ حَوْلِي ... أَمَامِي إِن سَعَيْتَ وَمِنْ جَنْوَبِي

“Koyunları korurdum köpeğimle, gizli hırsızdan ve her kurttan.

Bir gün kurt bana seslendi, yakından Ahmed'in müjdesini verdi.

Ona doğru koştum, elbisemi toplayarak, bacaklarımı sıvayarak hızlıca yol aldım.

Peygamberi buldum, doğru söyleyen bir kişiydi, yalan söylemezdi.

Bana hakikatin sözünü müjdeledi, böylece şariat bana açıkça belli oldu.

Etrafımda ışık parlıyordu, önümde ve güneyimde, nereye gitsem.”³³⁷

Râfi', Zâtü's-Selâsil Gazvesi'ne katılmış ve bu gazvede Hz. Ebû Bekir ile birlikte bulunmuştur. Hikâyesi oldukça meşhurdur. Hicretin 23. yılında, Ömer b. Hattâb'ın vefatından önce vefat etmiştir.³³⁸

³³⁷ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 2/483.

³³⁸ İbn 'ül Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 251; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 2/483.

Hız. Peygamber'in (sav) kendisine gelen heyetlere verdiği belgelerden metni aktarılanlar řu şekildedir:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Peygamber Muhammed'den Benî Muâviye b. Cervel et-Tâi'ye verilen bir belgedir:

Onlardan kim İslâm'ı kabul eder, namazı kılar, zekatı verir, Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, ganimetlerden Allah'ın beşte bir hakkını ve Peygamber'in payını verir, müşriklerden ayrılır ve İslâm'ını tasdik eder ise, o kişi Allah ve Resûlü'nün güvencesi altındadır. Onlar, İslâm'ı kabul ettikleri topraklarına ve sularına sahiptirler. Koyun sürüleri onların topraklarının arkasında serbestçe otlayabilir. Onların üstünde İslâm'ı kabul ettikleri toprakları korunmuş olarak kalacaktır.

Bu belge, Zübeyr b. el-Avvâm tarafından yazılmıştır.”³³⁹

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Âmir b. el-Esved b. Âmir b. İbn Cüveyn et-Tâi'ye verilen bir belgedir: Onun ve Tay kabilesinden olan halkının, namazı kıldıkları, zekatı verdikleri ve müşriklerden ayrıldıkları sürece, İslâm'ı kabul ettikleri topraklarına ve sularına sahip oldukları garantidir.

Bu belge, Mugîre tarafından yazılmıştır.”³⁴⁰

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Benî Cüveyn et-Tâi kabilesine verilmiş bir belgedir: Kim Allah'a inanır, namazı kılar, zekatı verir, müşriklerden ayrılır, Allah'a ve Resûlüne itaat eder, ganimetlerden Allah'ın beşte bir hakkını ve Peygamber'in payını verir ve İslâm'ını tasdik ederse, o kişi Allah'ın ve Muhammed b. Abdullah'ın güvencesi altındadır.

³³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/366; Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 298.

³⁴⁰ Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 299.

Onlar, üzerinde İslâm'ı kabul ettikleri topraklarına ve sularına sahip olacaklardır. Koyun sürüleri onların topraklarında serbestçe otlayabilir.

*Bu belge, Mugîre tarafından yazılmıştır.*³⁴¹

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Peygamber Muhammed'den Benî Ma'n et-Tâî kabilesine verilmiş bir belgedir:

Onların, üzerinde İslâm'ı kabul ettikleri topraklarına ve sularına sahip olma hakları vardır. Koyun sürüleri, onların topraklarının arkasında serbestçe otlayabilir ve geceyi orada geçirebilir. Onlar, namazı kıldıkları, zekatı verdikleri, Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettikleri, müşriklerden ayrıldıkları ve İslâm'larını tasdik ettikleri sürece bu haklara sahiptirler. Ayrıca, yolları güvenli hale getirmeleri de gerekmektedir.

*Bu belge, Alâ tarafından yazılmış ve şahitlik edilmiştir.*³⁴²

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Benî Ecâ'den Habîb b. Amr ve kavminden İslâm'ı kabul edenler için verilmiş bir belgedir:

Namazı kılan, zekatı veren ve İslâm'ı kabul eden kimselerin, malları ve suları güvencededir; şehirde veya kırsalda yaşayan herkesin hakkı korunacaktır.

*Bu, Allah'ın ahdi ve Resûlü'nün garantisi altındadır.*³⁴³

Hz. Peygamber'e (sav) gelen bu heyetler ve kişiler, Tay kabilesinin İslâm'ı kabul etme sürecinin tek seferde gerçekleşmediğini, aksine aşamalı olarak ilerlediğini doğrulamaktadır. Kaynakların belirttiği üzere, Hz. Peygamber'in (sav) Tay kabilesinin bazı kollarına ve belirli şahsiyetlerine İslâm'a davet mektupları yazması da bu durumu desteklemektedir.

³⁴¹ Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 299, 300.

³⁴² Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 300.

³⁴³ Hamîdullah, *el-Vesâikü's-siyâsiyye*, 301.

2.2. HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DÖNEMİ

2.2.1. Ridde Hadiseleri

Hiz. Peygamber'in vefatının ardından başlayan Hulefâ-yi Râşidîn dönemi incelendiğinde, hilafet meselesinin ardından Müslüman toplumun karşılaştığı ikinci büyük sorun, ridde olarak adlandırılan toplu isyan ayaklanmalarıdır. Bu problem, Müslümanların birliğini ve varlığını ciddi şekilde tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla, bu isyanların bastırılması uzun bir süreç almıştır.³⁴⁴

Ridde hadiselerinin başlangıcı Hiz. Peygamber (sav) dönemine kadar uzanmaktadır. Resûlullah (sav) henüz hayattayken, İslâm'dan dönen bazı kabileler ortaya çıkmaya başlamıştı. Araplar arasında ilk irtidat olayı, Yemâme'de Benî Hanîfe kabilesinden Müseylimetü'l-kezzâb tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, Yemen'de Müdlic kabilesinden Esved'ül-Ansî peygamberlik iddiasında bulunurken, aynı şekilde, Tuleyha b. Huveylid el-Esedî de Benî Esed kabilesinde peygamberlik iddia ederek onlara kehanetlerde bulunmaktaydı. Hiz. Peygamber (sav), bu grupları etkisiz hale getirmek amacıyla üzerlerine askerî birlikler sevk etmiştir.³⁴⁵

Resûlullah'ın (sav) vefatının ardından, birçok Arap kabilesi topluca veya bireysel olarak irtidat etmiştir. Bu süreçte nifak ortaya çıkmış, Yahudiler ve Hristiyanlar kendilerini göstermeye başlamışlardır. Müslümanlar ise sayılarının azlığına karşılık düşmanlarının çokluğu ve peygamberlerini kaybetmenin etkisiyle yağmurlu bir gecede korumasız kalan koyunlar gibi³⁴⁶ kalmışlardı.³⁴⁷ Müseylime'nin durumu güçlenmiş, Tuleyha'nın etrafında Tay ve Esed kabilelerinden insanlar toplanmıştı. Gatafân kabilesi ve Benî Süleyym'in ileri gelenleri irtidat etmiş, Hevâzin kabilesi ise zekât vermeyi bırakmıştı. Benzer şekilde, diğer bölgelerdeki insanlar da irtidat etmeye başlamışlardı. Durum ciddi bir hâl almış ve kriz derinleşmişti.³⁴⁸

³⁴⁴ Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi-2*, 57.

³⁴⁵ Taberî, *Târîh*, 3/138; Vâkıdî, *Kitâbu'r-ridde* (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1990), 49; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 2003), 8/304.

³⁴⁶ "كالغنم في الليلة المطيرة": Bu benzetme, bir grup insanın zor ve tehlikeli bir durumda çaresiz, savunmasız ve dağılmış bir halde olduğunu ifade etmek için kullanılır.

³⁴⁷ Taberî, *Târîh*, 3/225; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/195.

³⁴⁸ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1900), 3/67.

Hiz. Peygamber (sav), hicrî 11. yılda Suriye bölgesine göndermek üzere Üsâme b. Zeyd kumandasında bir ordu hazırlamıştı.³⁴⁹ Ordunun yola çıkmasının hemen ardından Resûlullah (sav) vefat etti. Bu durum üzerine Üsâme, ordusunu durdurdu ve Ömer’e şu talimatı verdi: *“Resûlullah’ın halifesine geri dön ve ona ordunun geri dönmesi için izin vermesini iste. Yanımda sahâbenin ileri gelenleri bulunuyor ve Resûlullah’ın halifesini ve Müslümanların mallarını müşriklerin tehlikesine karşı koruyamayabilirim.”* Ensar ise, *“Eğer halife ordunun geri dönmesini kabul etmezse, ona bizden selam ilet ve Üsâme’den daha yaşlı birini komutan yapmasını rica et.”* dediler. Ancak Hiz. Ebû Bekir, bu öneriyi yapanlara son derece kararlı bir şekilde, *“Kurtlar burada beni parçalayacak olsalar bile, Üsâme’nin ordusu için Resûlullah’ın (sav) emrettiğini yerine getireceğim”* diyerek ordunun yola devam etmesini emretti.³⁵⁰

Üsâme’nin ordusunun Medîne’de olmamasından dolayı Hiz. Ebû Bekir’in yanında az sayıda asker kalmıştı. Birçok Arap, Medine’yi ele geçirmeyi planladığından, Hiz. Ebû Bekir Medine’nin girişlerine nöbetçiler yerleştirdi. Bu nöbetçiler gece boyunca ordularla çevrede nöbet tutuyorlardı. Nöbetçilerin komutanlarından bazıları Hiz. Ali, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Sa’d b. Ebû Vakkâs, Abdurrahman b. Avf ve Abdullah b. Mes’ûd idi.³⁵¹

Bu süreçte Arap kabilelerinden bazı elçiler, Medine’ye gelerek namaz kılmayı kabul etmiş, ancak zekât vermekten kaçınmışlardır. Bu kabilelerin bazıları, zekâtı Hiz. Ebû Bekir’e vermekten imtina etmiş ve bu tutumlarını Tevbe Suresi’nin 103. ayeti ile gerekçelendirmişlerdir.³⁵² *“Biz zekâtımızı ancak duası bize huzur veren kişiye veririz”* demişlerdir.³⁵³

Peygamberlik iddiasında bulunanlarla savaşma konusunda görüş birliği olmasına rağmen, zekât vermek istemeyenlerle mücadele hususunda Medine’deki sahâbîler arasında muhtelif görüşler belirdi. Hiz. Ömer, “lâ ilâhe illallah” diyenlerle savaşmanın doğru olmayacağını ifade ederken, bazı sahâbîler ise zekât toplama işleminin erteleyip

³⁴⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/170.

³⁵⁰ Taberî, *Târîh*, 3/226; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/195; Vâkıdî, *Kitâbu’r-ridde*, 51.

³⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/437.

³⁵² “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.” (Tevbe, 9:103).

³⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/437.

onları imana teşvik etmesini, böylece iman kalplerinde kökleştikten sonra zekât vermeye başlayacaklarını önerdi. Ancak, isyan edenlerle mücadelede kararlı olan Hz. Ebû Bekir, namaz ile zekâtı birbirinden ayrı düşünmenin yanlış olduğunu ve zekât vermekten kaçınanlarla savaşmanın zorunlu olduğunu vurgulayarak bu teklifleri reddetti.³⁵⁴

Bu hadiselerde Tay kabilesi, Esed ve Gatafân kabileleri ile birleşerek Tuleyha el-Esedî'nin etrafında toplandılar ve Medine'ye elçiler gönderdiler. Bu elçiler, Hz. Ebû Bekir'e giderek, namaz kılmayı kabul ettiklerini, ancak zekât vermeyeceklerini bildirdiler. Hz. Ebû Bekir kararlılıkla, *"Bana bir deve yularını bile vermekten kaçınırsalar, onlarla savaşırım"* dedi. Bunun üzerine elçiler geri dönerek kabilelerine, Medine halkının azlığını ve şehri ele geçirme şanslarını anlattılar. Hz. Ebû Bekir ise Medine'nin kapılarına nöbetçilerini yerleştirdi ve Medine halkına mescide gelmelerini emrederek onlara şöyle dedi: *"Yeryüzü kâfirdir ve onların elçileri sayınızın az olduğunu gördü. Ne zaman saldıracaklarını, gece mi gündüz mü geleceklerini bilmiyorsunuz. Onların en yakını bir günlük mesafededir. Bizden barış yapmamızı ve tekliflerini kabul etmemizi umuyorlardı, ancak biz reddettik. Hazırlıklı olun ve tedbirli davranın."*³⁵⁵

Üç gün geçmeden, Medine'ye bir baskın düzenlediler. Saldırganların yarısı, Zû Husâ'da kalarak güvenliklerini sağladı. Nöbetçiler, Hz. Ebû Bekir'e bu baskını haber verdiklerinde Hz. Ebû Bekir, nöbetçilerin yerlerinde kalmalarını emretti. Kendisi de Mescid-i Nebevî'de bulunan sahâbîlerle birlikte düşmana karşı harekete geçti. Düşman kuvvetleri kaçtı ve Müslümanlar develerine binerek onları takip etti. Zû Husâ'ya ulaştıklarında, düşmanın koruma kuvvetleriyle karşılaştılar. Müslümanlar bu çarpışmada galip geldi ve zafer kazandılar. Bu olay üzerine şair Hutay'e şu beyiti söylemiştir:

أطعنا رسول الله ما كان وسطنا فيالعباد الله ما لأبي بكر
يورثنا بكرا إذا كان بعده وتلك لعمر الله قاصمة الظهر
فهلا رددتم وفدنا بزمانه وهلا خشيتم حس راغية البكر

³⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/438.

³⁵⁵ Taberî, *Târih*, 3/245; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/437; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 1/278; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, 25/159.

وإن الذي سالوكم فمنعتم لكالتمر أو أحلى إلي من التمر

“Resûlullah aramızdayken ona itaat ettik. Ey Allah’ın kulları, Ebû Bekir’in saltanatı da neyin nesi?”

O, bize Ebû Bekir’i mi miras bıraktı? Bu, Allah’a and olsun ki, sırt kıran bir darbedir.

Heyetimizi onun zamanında geri çevirmediniz. Neden şimdi, bir devenin böğürtüsünden bile çekindiniz?”

Ve size istediklerini vermediğiniz şey, Benim için hurma kadar ya da hurmadan daha tatlıdır.”³⁵⁶

Bu hadisede Tay kabilesiyle ilgili önemli detaylardan biri, Resûlullah’ın (sav) vefatının ardından Müslümanların içinde bulunduğu durumu istismar etmeye başlayan kabileler karşısında sadık kalanların tutumlarıdır. Bu sadık şahsiyetlerden biri de Tay kabilesinin lideri Adî b. Hâtim’dir. Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd’i irtidat eden kabilelerin üzerine görevlendirdiğinde, ona önce Tuleyha b. Huveylid’in üzerine gitmesini, ardından Benî Temîm kabilesine yönelmesini emretti. Tuleyha, Benî Esed kabilesi ile birlikte Gatafân, Benî Abs ve Zübyân kabilelerinin yanında bulunuyordu. Ayrıca Tay kabilesinin Benî Cedîle ve Gavs kollarından da kendisine katılmalarını istedi. Bu kollar da Tuleyha’nın izinden gitmek üzere bazı adamlarını gönderdiler.³⁵⁷

Adî b. Hâtim ve Zibrikân b. Bedr, Hz. Peygamber’in (sav) vefatından sonra kabilelerinin zekâtlarını Hz. Ebû Bekir’e getirmişlerdi. Bu zekâtlarla, Hz. Ebû Bekir’in irtidat eden kabilelerle savaşta güç kazanmasını sağladılar. Bu eylemleri sayesinde Adî ve Zibrikân, hem kendi kabileleri hem de diğer kabileler nezdinde saygınlık kazandılar. Hz. Ebû Bekir, Adî b. Hâtim’i Hâlid b. Velîd’den önce Tay kabilesine göndermiş ve ona; *“Kavmine Tuleyha’ya katılmadan önce yetiş, yoksa bu onların yok oluşu olur.”* demiştir.³⁵⁸ Adî b. Hâtim, kabilesine giderek, onlara Hz. Ebû Bekir’e biat etmelerini ister. Ancak Tay

³⁵⁶ Taberî, *Târîh*, 3/246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/442; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, 25/160.

³⁵⁷ Belâzûrî, *Futûhu’l-buldân*, 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/450, 451.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/451; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-nebeviyye ve Ahbâru’l-hulefâ* (Beyrut: el-Kütübü’s-sekâfiyye, h. 1417), 2/429.

kabileleri buna karşı gelir. Ardından Adî, onlara şu konuşmayı yapar: “Vallahi, sizinle savaşmaya öyle bir ordu gelecek ki, sonunda onun büyük lider olduğunu anlayacaksınız.”³⁵⁹ “Ey Tay kabilesi! İslâm dini üzerinde sebat ederseniz, hem dünya hem de ahiret saadetine erişirsiniz. Ancak İslâm’dan dönecek olursanız, hem dünya hem de ahiret saadeti kaybedersiniz ve Allah sizden müstağni olur. Biliniz ki, Allah-u Teâlâ peygamberiniz Muhammed’i vefat ettirmiştir ve halifesi, onun ümmeti üzerindeki görevini sürdürmektedir. Zekâtlarınızı eksiksiz olarak halifeye verin ve vermekten kaçınmayın, çünkü zekâtın verilmemesi malı yok eder ve ömrü kısaltır. Esed, Gatafân ve Fezâre kabilelerinden irtidat edenlerle savaşmaya hızla hazırlanın, zira halife onların üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir. Onlar, Câhiliye döneminde kendi kabilelerinin reisleri ve İslâm’da cesur savaşçılardır. Bugün, dünden daha güçlü ve daha iyisiniz. Selam olsun.”³⁶⁰

Konuşmanın ardından şu beyitleri zikrettiği aktarılmıştır:

ألا إن هذا الدين أصبح أهله ... على مثل حد السيف بعد محمد
ولا ذاك من ذل ولا من مخافة ... على الدين والدنيا لإنجاز موعد
ولكن أصبنا بالنبى فليتنا ... طويل كليل الأرمم المتلدد
وإنا وإن جاشت فزارة كلها ... وذبيان في موج من البحر مزبد
وأجرى لهم فيها ذبول غروره ... طليحة مأوى كل غاو وملحد
نغادرهم بالخيل حتى نقيمهم ... بصم العوالي والصفيح المهند
وحتى يقرأوا بالنبوة أنها ... من الله حق والكتاب لأحمد
وقد سرنى منكم معاشر طيء ... حماية هذا الدين من كل معتد
وبيعكم أموالكم ونفوسكم ... رجاء الذي يجزي به الله في غد
وإعطاؤكم ما كان من صدقاتكم ... بغير جهاد من لسان ولا يد

³⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/451.

³⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'r-ridde*, 63, 64.

“Bilin ki, bu dinin mensupları Muhammed’den sonra, kılıcın keskin kenarı gibi bir durumda kalmışlardır.

Bu ne zillet ne de din ve dünya adına bir korkudur, bu bir vaadin yerine getirilmesi içindir.

Ancak biz peygamberin kaybıyla karşılaştık, gecemiz, karanlık ve dalgalı bir gece gibi uzun olmuştur.

Fezâre ve Zübyân kabileleri, denizde köpüren dalgalar gibi hareketlense de,

Onları, her sapkının ve dinsizin barınağı olan Tuleyha’nın sahte vaatlerine kaptırsa da,

Biz, onları, kaleler ve keskin kılıçlarla karşılayarak yerlerine oturturuz.

Ve nihayet, peygamberliğin Allah’tan bir gerçek ve Muhammed’e gönderilmiş olan kitabın hak olduğunu kabul edene kadar.

Ey Tay kabilesi topluluğu, bu dini her saldırgandan koruma çabanız beni memnun etti.

Mallarınızı ve canlarınızı, Allah’ın gelecekte vereceği karşılık için feda etmeniz,

Zekâtlarınızı herhangi bir zorluk veya mücadele olmaksızın vermeniz beni sevindirdi.”³⁶¹

Hâlid b. Velîd, Tay kabilesine yöneldiğinde Adî b. Hâtim, Hâlid’in yanına gelerek şöyle der: *“Bana üç gün mühlet ver. Çünkü onlar, Tuleyha’ya gitmiş olanlardan haber almak için bana zaman tanımamı istediler. Eğer seni hemen takip ederlerse, Tuleyha onların gidenlerini öldürebilir ve bu da onları tehlikeye sürükler. Bu yüzden beklemeleri, senin için daha iyidir.”* Hâlid bu teklifi kabul eder ve üç gün sonra, Adî b. Hâtim, İslâm’a dönen beş yüz savaşçı ile Hâlid’in yanına gelir ve bu birlikler Hâlid’in ordusuna katılırlar.³⁶²

Halid, henüz İslâm’a dönmemiş olan Benî Cedîle’ ye yöneldiğinde, Adî b. Hâtim ona, *“Bana birkaç gün daha mühlet ver, belki Allah onları da diğer Tay kabilesindekiler gibi kurtarır”* sözleriyle ricada bulunmuş, sonrasında Benî Cedîle’ye giderek onları İslâm’a davet etmeye devam etmiş ve onlar da İslâm’a dönmeyi kabul etmişlerdir. Adî, Hâlid’e tüm kabile mensuplarının Müslüman olduğunu bildirdi. Böylece Benî Cedîle’den bin

³⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbu’r-ridde*, 64.

³⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/452.

süvari, Hâlid'in ordusuna katıldı. Bu olay sonucunda Adî b. Hâtım, kabilesi için en hayırlı ve en bereketli kişi olarak kabul edildi.³⁶³

Vâkıdî, Tay kabilesinin İslâm'a dönmeyi kabul etmesiyle birlikte, ellerindeki zekat develerini ve diğer hayvanları toplayarak Medine'ye, Hz. Ebû Bekir'in yanına getirdiklerini zikreder. Medine halkı, bu kadar çok zekât devesini görünce ordunun kendilerine saldıracağını zannederek paniğe kapılırlar. Daha sonra Adî b. Hâtım öne çıkarak Hz. Ebû Bekir'e: *"Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi, beni tanıyor musunuz?"* diye sorar. Hz. Ebû Bekir ise, *"Evet, seni tanıyorum. Sen, onların inkâr ettiği dönemde İslâm'ı kabul eden Adî b. Hâtım'sin. Onlar geri çekildiğinde sen ilerledin, onlar ihanet ettiğinde sen sadık kaldın. Seni ve arkadaşın Zeydül-Hayl'i tanıyorum. Eğer sizi tanımıyor olsaydım, Allah sizi tanırdı."* cevabını verir. Bunun üzerine Adî, *"Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi, biz Allah'a itaat ederek Resûlullah'a itaat ettik ve Resûlullah'a itaat ederek sana itaat ediyoruz. İşte Tay kabilesi de senin yanına geldik. Senin emrinle irtidat edenlerle savaşmaya hazırız. Güç ve kuvvet yalnızca Allah'tandır."* dedi. Hz. Ebû Bekir, onlar için dua ederek hayır temennisinde bulundu ve onları övgüyle andı.³⁶⁴

Hâlid b. Velîd, ordusunu Ecâ ve Selmâ'ya yönlendirerek burada birliklerini düzenleyip ardından Tuleyha ile Buzâha adlı bölgede karşılaşır. Hâlid b. Velîd'in ordusu dört ila beş bin asker arasında değişmekte olup, bu ordunun içinde beş yüzden fazla Ensar askeri bulunmaktadır. Buna karşılık, Tuleyha'nın Buzâha'daki ordusu beş binden fazla asker içermekte ve büyük çoğunluğu Benî Esed kabilesine mensuptur; geri kalanı ise Gatafân kabilesindendir ve bu kabilenin başında Uyeyne b. Hısn bulunmaktadır. Hadisede pek çok bedevî, bu çatışmada kimin galip geleceğini görmek için beklemekteydi. Tuleyha, kendi kabilesi ve ona katılan diğer gruplarla birlikte savaş meydanına gelirken, Uyeyne b. Hısn, Benî Fezâra'dan yedi yüz kişilik bir grupla birlikte Tuleyha'ya katılmıştır.³⁶⁵

Savaş başladığında, herkes saf tutmuş ve Tuleyha bir örtüye bürünerek oturmuş, kendisine vahiy geldiğini iddia etmekteydi. Uyeyne, savaşırken sıkıldığında Tuleyha'nın yanına gelip, *"Cebrail sana geldi mi?"* diye sormakta, Tuleyha ise *"Hayır"* diye yanıtlamaktadır. Uyeyne tekrar savaşa dönmekte, sonra yine gelip aynı soruyu sorar ve

³⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/452.

³⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'r-ridde*, 66.

³⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/452.

yine aynı cevabı alır. Üçüncü seferde Uyeyne, “*Cebrail sana geldi mi?*” diye sorduğunda Tuleyha, “*Evet*” diye cevap verir. Uyeyne, “*Ne söyledi?*” diye sorduğunda Tuleyha, “*Senin büyük bir değirmenin olacak ve unutamayacağın bir hikâyeyen olacak.*” demiştir. Bunun üzerine Uyeyne, “*Sanırım Allah senin unutamayacağın bir hikâyeyen olacağını biliyor.*” diyerek, “*Ey Benî Fezâra, geri çekilin.*” emrini verir. Benî Fezâra geri çekilir ve Tuleyha’nın ordusu dağılır. Tuleyha, hazırladığı ata binerken, karısı Nüvar’ı da bir deveye bindirip Şam’a kaçar. Nihayetinde ordusu tamamen dağılır ve birçok kişi ölür. Tuleyha ve Fezâra’nın durumundan sonra, Benî Âmir, Süleym ve Hevâzin kabileleri, “*Çıktığımız yoldan geri dönelim, Allah’a ve Resûlüne iman edelim, mallarımız ve canlarımız üzerindeki hükmüne teslim olalım.*” demişlerdir.³⁶⁶

Ridde hadiseleri sırasında, Adî b. Hâtîm’e kavminin şöyle dediği aktarılır: “*Elindekileri tut, çünkü eğer bunu yaparsan halifelerin lideri olursun.*” O ise, “*Ben, bunu Ebû Bekir’e teslim edene kadar yapmam.*” demiş ve zekatlarını Ebû Bekir’e getirerek ona teslim etmiştir.³⁶⁷

Bu hadisede Hâlid b. Velîd’in stratejisi, Adî b. Hâtîm’in kararlı duruşu ve Tay kabilesinin tutumu, mürtedlere karşı kritik bir rol oynamıştır. Hâlid, Müslüman ordusunu Buzâha’ya götüren en kısa yolun, Vâdî er-Rummâ’yı kesen güzergâh olduğunu fark eder. Kabilelerin geleneklerinde, tehlike doğrudan kendi yerleşim yerlerini tehdit etmediği sürece başka yerleşim yerlerine yardım etme eğiliminde olurlar. Hâlid bu durumu dikkate alarak, Tay kabilesinin topraklarını tehdit eden bir rota izlemeye karar verir. Böylece Benî Tay’ın ya tarafsız kalmasını ya da Müslümanların yanında yer almasını sağlamak ister. Nitekim Buzâha, Tay ve Esed kabilelerinin yerleşim yerlerine yakın bir bölgede bulunmasından dolayı, Vâdî er-Rummâ’yı kesen yoldan yapılacak herhangi bir hareket, Tay kabilesinin Buzâha’da Tuleyha’ya katılmasına sebep olabilirdi. Doğrudan Buzâha’ya ilerlemek yerine Tay kabilesinin tarafsız kalmasını garanti altına alarak veya onları kendi tarafına çekerek, Tuleyha’ya karşı zaferin yollarını açmış olacaktı. Bu stratejik hamle, Tay

³⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/453.

³⁶⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/220; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, 40/79; Cemmâilî Ebû Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1992), 19/527.

kabilesinin potansiyel desteğini ya da en azından tarafsız kalmasını sağlamak için önemliydi.³⁶⁸

Adî b. Hâtım ve Tay kabilesinden bin kişi, Hâlid b. Velid ile birlikte mürtedlere karşı savaşa katılmıştır. Adî, Tay kabilesinin Gavs koluna mensuptur. Benî Cedîle kabilesi İslâm'dan sapıp irtidat etmeye kalkışınca, Miknef b. Zeydül-Hayl et-Tâî, "*Kavminize leke sürmek mi istiyorsunuz? Tay'dan tek bir kişi bile geri dönmedi, işte Ebû Tarîf (Adî) yanında bin Tay'lı ile birlikte.*" diyerek onları ikna etmiştir.³⁶⁹ Buzâha'ya geldiklerinde, Hâlid, Adî'ye, "*Ey Ebû Tarîf, Cedîle'ye gitmeyecek misin?*" diye sorduğunda, Adî, "*Ey Ebû Süleyman, yapma, iki elle seninle savaşmam bir elle savaşmamdan daha iyi değil mi?*" demiş, Hâlid, "*Evet, iki elle daha iyi.*" cevabını vermiştir. Adî, "*Cedîle benim iki elimden biridir.*" diyerek karşılık verince, Hâlid, Cedîle'ye saldırmaktan vazgeçmiştir. Böylelikle Adî, Cedîle'ye gidip onları İslâm'a davet eder ve Müslüman olmalarını sağlar. Adî, Cedîle'yle beraber Hâlid'in yanına geldiğinde, Hâlid başlangıçta onların savaşa geldiklerini düşünerek tedirgin olur. Ancak Benî Cedîle, İslâm'a döndüklerini bildirir.³⁷⁰

Hâlid, Tay kabilesinden hiçbir ferdin irtidat etmediğini görünce onlara takdirini sunar. Adî, Hâlid'den Tay'ı askerlerin ön safına yerleştirmesini ister. Ancak Hâlid, "*Ey Ebû Tarîf, durum artık çok kritik ve yoğun. Korkarım ki kavmin ön safta yer alır ve savaşa dayanamazlarsa, beraberindekiler de dağılır. Ancak sabırlı ve dayanıklı bir grubu öne almayı tercih ederim.*" diyerek endişelerini dile getirir. Adî ise "*Görüş senindir.*" diyerek bu karara saygı gösterir. Hâlid, muhacirler ve Ensar'ı ön safa yerleştirir.³⁷¹

Tuleyha, davete karşı koyduğunda, Hâlid kampına geri döner ve o gece nöbetçiliği Adî b. Hâtım ve Miknef b. Zeydül-Hayl'e verir. Müslümanlardan bir grup ile birlikte nöbet tutarlar. Sabaha karşı, Hâlid kalkar, ordusunu düzenler, sancaklarını yerlerine koyar ve büyük sancağını Zeyd b. Hattâb'a verir. Zeyd öne geçer, Sâbit b. Kays b. Şemmâs da Ensar'ın sancağını alır. Tay kabilesi de bir sancak ister, Hâlid bir sancak bağlar ve Adî b. Hâtım'e verir, böylece sağ ve sol kanatları oluşturmuş olur.³⁷²

³⁶⁸ Ahmed Hasan Ziyâd, *Mecelletü'r-risâle* (Kahire: Dârü'r-risâle, 1953), 70/42.

³⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/222; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, 40/81.

³⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/223; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, 40/81.

³⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/223; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, 40/81.

³⁷² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/223; İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, 40/81.

Ridde Savaşları, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra başlamış ve Müslüman orduları, sahte peygamberler arasında yer alan Tuleyha el-Esedî ve Müseylime gibi isimlerle savaşmak üzere Tay, Esed ve diğer kabilelere doğru harekete geçmiştir. Bu dönemde Adî b. Hâtim, Hz. Ebû Bekir'e hitaben, "*Tay ve Buzâha işini bana bırak*" talebinde bulunmuştur. Adî, Tuleyha el-Esedî'nin ordusuna katılan Cedîle ve Gavs'ın İslâm'a geri dönmeleri ve Müslüman ordularının gücünden çekinmeleri konusunda kavmini ikna etmeyi başarmıştır. Onun bu çabaları sonucunda, söz konusu Taylılar, Tuleyha el-Esedî'nin mürted ordusundan ayrılmış ve Müslümanların üzerindeki yükü hafifletmiştir.

2.2.2. Fetih Hareketleri

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra hilâfet makamına geçen Hz. Ebû Bekir'in iki yıllık iktidarı döneminde, Ridde hadiseleri bastırılmış ve Müslümanların durumunu sağlamlaştırma süreci başlamıştır. Devlet genelinde huzur sağlanmış ve özellikle Orta Arabistan'da siyasî hakimiyet kurulmuştur. Bu durum, Arabistan'ın kuzeyinde Irak ve Şam'ın fetih yolunu açarak, İslâm'ı yayma faaliyetlerinin başlamasını sağlamıştır.³⁷³ Bu dönemde Irak, Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Basra Körfezi'nin önemli yerleşim birimlerinden olan Hîre, Ulleys, Enbâr, Tedmur, Busra ve Mekran gibi bölgelerle, Filistin'e bağlı Kayseriyye ve Gazze şehirleri fethedilmiştir.³⁷⁴ Ecnadeyn Savaşı ile Suriye-Filistin hattı Müslümanların denetimine açılmıştır.³⁷⁵ Hz. Ömer döneminde, Nihâvend savaşıyla Irak tamamen kontrol altına alınmış, Azerbeycan, Suriye, Kudüs, Mısır gibi bölgeler Müslümanların hakimiyetine geçmiştir.³⁷⁶

Bu dönemlerdeki Fetih hareketlerini incelediğimizde, birçoğunda Tay kabilesinin iştirakini ve önemli katkılarını görüyoruz. Hâlid b Velîd, Hz. Ebû Bekir tarafından, Irak'ın fethi için görevlendirildiğinde, Adî b. Hâtim'e bir birliğin komutasını vererek ona büyük bir sorumluluk yüklediği görülmektedir. Bu süreçte, Râfi' b. Umeyra et-Tâî, Hâlid'in

³⁷³ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101-108; Cafer Acar, *Dört Halife Dönemi Fetihlerinin Arka Planı*, (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020), 47.

³⁷⁴ Yakubî, *Târih Yakûbî*, 2/133; Hayyât, *Târih Halîfe b. Hayyât* (Beyrut: Dârü'l-kalem, h. 1397), 117, 119; Taberî, *Târih*, 4/205; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/369.

³⁷⁵ Belâzûrî, *Fütûhu'l-büldân*, 116; Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/385.

³⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/21; Belâzûrî, *Fütûhu'l-büldân*, 123, 140, 217, 296, 317.

danışmanı olarak görev yapmıştır.³⁷⁷ Keza Hâlid b. Velîd'in ordusunda görev yapan Yahyâ et-Tâî'den aktarılan ifadeler Tay kabilesinin fetihlerde Hâlid'le beraber öne çıktığını açıkça ortaya koymaktadır.

*“Hâlid b. Velîd Müseylime'ye doğru ilerledi ve biz de onunla birlikte yola çıktık. Müseylime ile işimiz bittikten sonra Basra yönüne ilerledik. Kâzıma'da, Hürmüz, bizimkinden daha büyük bir orduyla karşımıza çıktı. Perslerde Araplara ve İslâm'a Hürmüz'den daha düşman olan kimse görmedim. Hâlid, Hürmüz ile düelloya çıktı ve onu öldürdü. Bu durumu Ebû Bekir es-Siddîk'a yazdı ve Hürmüz'ün zırhını ganimet olarak aldı. Hürmüz'ün kalpağı yüz bin dirhem değerindeydi ve Farslar arasında bir kişi saygınlık kazandığında kalpağı yüz bin dirhem değerinde olurdu. Daha sonra Hîre'ye ilerledik...”*³⁷⁸

Hâlid b. Velîd'in, hicrî 12 senesinde Sâsânîlere karşı gerçekleştirdiği ve ardından koordineli bir şekilde saldırılara devam edip Sâsânî ordusunu imhâ ettiği Muzayyah Muharebesi'ne Adî b. Hâtîm iştirak etmiştir. Kendisi bu hadise hakkında şunları aktarmıştır: *“Muzayyah halkına baskın yaptığımızda, Harkûs b. Nu'mân isimli bir adamın ismiyle çağrıldığını gördük. Etrafında oğulları ve karısı vardı. Aralarında bir kase şarap bulunuyordu ve hepsi onun başında toplanmışlardı. Ona şöyle diyorlardı: “Bu saatte ve gecenin son demlerinde kim içecek bunu?” O da şöyle dedi: “Veda içkisi için, zira bundan sonra şarap içeceğinizi sanmıyorum. İşte Hâlid ve ordusu gözlerimizin önünde, bizim toplandığımızı öğrenmiş ve bizi bırakacak değil.”* Sonra şu sözleri ekledi: *“Haydi için, insanların sabah vakti ortalığı kaplamasından önce, ölümün felaketi bizi bulmadan önce. Ömrüm üzerine yemin ederim ki, bu an ne artacak ne de azalacaktır.”* O bu haldeyken, atlılardan biri ona yetişti, başını kesti ve başı kasesinin içine düştü.”³⁷⁹

Hiz. Ebû Bekir, Rumlarla savaşmak üzere Suriye'ye cihada katılma çağrısı yapıp Hâlid'i görevlendirdiğinde, Tay kabilesi bu davete ilk yanıt veren kabilelerden biri olmuştur. Sefer esnasında Râfî' b. Umeyra'nın Hâlid'e verdiği öneri ve öngörülerle destek sağladığını görmekteyiz. Nitekim Hâlid, ordusuyla Samâva bölgesine ulaştığında, “Ey

³⁷⁷ Taberî, *Târîh*, 3/348; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/515; Askalânî, *el-İsâbe*, 3/501; Şihâbüddîn en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî Fünûnü'l-Edeb* (Kahire: Dârü'l-kütüb, h.1423), 19/107; Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 114.

³⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/203;

³⁷⁹ Taberî, *Târîh*, 3/382; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/444; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 19/115.

insanlar; bu topraklara ancak bol su ile girebiliriz çünkü burada su azdır. Biz büyük bir orduyuz ve yanımızda az miktarda su var. Ne yapmalıyız?” diye ordusuna danıştığında Râfî’ b. Umeyra, otuz deve alıp onları yedi gün boyunca susuz bırakır. Ardından, develeri suya götürüp tamamen doyurur ve develerin ağızlarını deler. Bu şekilde suyu depoladıktan sonra, deve sırtında yola koyulurlar ve atları yanlarında sürerler. Her mola verdiklerinde, on deve kesip karınlarındaki suyu çıkarıp su tulumlarına koyarak su soğuyunca, atlara içirip devenin de etini yerler.³⁸⁰ Vâkidî’nin nakline göre, sefer esnasında Râfî’ b. Umeyra’nın gözleri iltihaplanmış ve Hâlid’den düz bir araziye ulaştıklarında kendisine haber vermesini talep etmiştir. Ordu düz bir araziye ulaştığında, Râfî, sarığının ucunu gözlerinden kaldırarak deve sırtında sağa sola yönelerek ilerlemiştir. Bir arak ağacına yaklaşıncı tekbir getirerek askerlerden o bölgeyi kazmalarını istemiş ve o bölgeden bol su fişkırmıştır.³⁸¹

Râfî b. Umeyra et-Tâî, Ebû Ubeyde’nin ordusunda, Hıms, Halep ve Antakya’nın fethine katılmış ve Hâlid b. Velîd’le birlikte ön saflarda yer almıştır.³⁸² Aynı zamanda Hâlid’in, Kınnesrin’de Bizanslılara ve Rumlara karşı girdikleri savaşta seçtiği on kişi arasındadır.³⁸³

Hiz. Ömer’in hilâfet döneminde, hicrî 13, bir başka rivayete göre 14 senesinde, Kûfe’de Sâsânîlere karşı gerçekleşen Köprü Muharebesinde, Urve b. Zeyd’l-Hayl, Adî b. Hâtim ve Ebû Zübeyd et-Tâî, Tay kabilesi adına büyük başarılar elde etmişler ve şiddetli bir şekilde savaşmışlardır.³⁸⁴ İbn A’sem, Urve’nin Köprü savaşında öne çıkıp şunları söylediğini kaydeder: *“Ey Müslümanlar topluluğu! Bu olayda, yalnızca Hz. Muhammed’in kabilesinden olanlar değil, tüm Müslümanlar için büyük bir görev bulunmaktadır. Bu zorlu ve sıkıntılı durumda bu topluluğu bize emanet ediyorum.”* Ardından, kabilesinden üç yüz kişi ile birlikte Sâsânîlere karşı savaşmıştır.³⁸⁵ Belâzûrî’nin aktardığına göre ise Urve, öyle şiddetle savaşmıştır ki, eylemi bir grup adamın yaptığına eşdeğer olarak görülmüştür.³⁸⁶

³⁸⁰ Vâkidî, *Fütûhu’s-Şâm* (Beyrut: Dârü’l-kütübü’l-ilmiyye, 1997), 1/22, 23.

³⁸¹ Vâkidî, *Fütûhu’s-Şâm*, 1/23.

³⁸² Vâkidî, *Fütûhu’s-Şâm*, 1/99.

³⁸³ Vâkidî, *Fütûhu’s-Şâm*, 1/111.

³⁸⁴ Belâzûrî, *Fütûhu’l-buldân*, 248; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/594, 595; Taberî, *Târîh*, 3/442.

³⁸⁵ Ebû Muhammed Ahmed b. A’sem el-Kûfî el-Ahbârî, *Kitâbü’l-Fütûh* (Beyrut: Dârü’l-Azavâ’, t.y.), 2/53.

³⁸⁶ Belâzûrî, *Fütûhu’l-buldân*, 248.

Hicrî 13 yılında, Köprü savaşından sonra gerçekleşen Buveyb Savaşı'nda, Tay kabilesi etkin bir rol oynamıştır. Bu savaşta müşriklerden dokuz kişi öldüren kişilere, “Dokuzlar Grubu” anlamına gelen “Ashâbu Tis’a” adını vermişlerdir. Urve b. Zeydül-Hayl’de bu gruptandır. Muharebede Adî b. Hâtim, ordunun sol kanadında yer alarak bu bölgeyi koruma altına almıştır. İbnü’l-Esir, bu hadisede Müslümanların zaferini ve Perslerin yenilgisini betimlerken şu ifadeleri kullanır: “*Müslüman süvarileri, Persleri kuşatmış, öldürmüş ve cesetlerini yığmışlardı. Müslümanlar ile Persler arasında gerçekleşen hiçbir çatışma, bu kadar çok ölü bırakmamıştı. Ölülerin kemikleri uzun süre yerde kaldı ve bu savaşta öldürülenlerin sayısı yüz bine ulaştı. Bu savaş, her savaşçının on kişiyi öldürmesinden dolayı “el-A’sâr” olarak da bilinir. Urve b. Zeydül-Hayl, bu savaşta Ashâbu Tis’a’dan olmuştur.*”³⁸⁷

Muhtelif rivayetlere göre hicrî 14, 15 veya 16 senelerinde vukû bulduğu zikredilen, Sâsânîlere karşı yapılan harekâta Tay kabilesi iştirak etmiş ve önemli katkılar sağlamıştır. Urve bu savaş ile ilgili şu dizeleri zikretmiş, ayrıca Kâdisiyye’nin Nuhayle hadiselerinin dâhilinde olduğu belirtmiştir.

وقد أرانا بها، والشمل مجتمع ... إذ بالنخيلة قتلى جند مهرانا
أيام سار المثنى بالجنود لهم ... فقتل القوم من رجل وركبانا
سما لأجناد مهران وشيعته ... حتى أبادهم مثنى ووحداننا
ما ان رأينا أميرا بالعراق مضى ... مثل المثنى الذى من آل شيبانا
ان المثنى الأمير القرم لا كذب ... في الحرب اشجع من ليث بخفانا

“Bize orada gösterdi, birlik hâlinde, Nahîle’de Mehirân’ın askerlerinin öldürüldüğünü.

Müsennâ’nın askerleriyle birlikte ilerlediği günlerde, kavmi hem yaya hem de atlı olarak savaştı.

³⁸⁷ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, 2/281; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/597, 598; İbn’ül-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/148, 149; İbn Miskeveyh, *Tecâribü’l-ümem*, 1/316.

Mehirân ve taraftarlarının ordusuna karşı durdu, Müsennâ onları tamamen yok etti, bireysel olarak bile.

Irak'ta Müsenna gibi bir emir görmedik, o, Şeyban oğullarından biridir.

*Müsenna'nın emirliği, hiç şüphesiz asil bir liderliktir, savaşta bir aslandan daha cesurdur.*³⁸⁸

Kâdisiyye ve Köprü savaşıyla Sâsânîlerin belleri kırılmış, hicrî 21 yılında gerçekleşen Nihâvend savaşıyla Irak tamamiyle fethedilmiştir. Bu savaşa Tay'dan Urve b. Zeyd'in katıldığını ve şu beyitleri zikrettiğini görüyoruz:³⁸⁹

الا طرقت رحلي وقد نام صحبتي ... بايوان سيرين المزخرف خلتي
ولو شهدت يومى جلواء حربنا ... ويوم نهاوند المهول استهلت
إذا لرأت ضرب امرى غير خامل ... مجيد بطعن الرمح اروع مصلت
ولما دعوا يا عروه بن مهلهل ... ضربت جموع الفرس حتى تولت
دفعت عليهم رحلتي وفوارسى ... وجردت سيفي فيهم ثم التي
وكم من عدو اشوس متمرّد ... عليه بخيلى في الهياج اظلت
وكم كربه فرجتها وكريهة ... شددت لها ازرى الى ان تجلت
وقد اضحت الدنيا لدى ذميمة ... وسلّيت عنها النفس حتى تسلت
واصبح همى في الجهاد ونيتى ... فلهه نفس ادبرت وتولت
فلا ثروه الدنيا نريد اكتسابها ... الا انها عن وفرها قد تحلت
وماذا ارجى من كنوز جمعتها ... وهذى المنايا شرعا قد اظلت

“Keşke kervanımı konaklattığımda ve arkadaşlarım uyuduğunda,

³⁸⁸ Dineverî, *Ahbâru 'l-Tivâl*, 115; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü 'l-buldân*, 5/321; Belâzûrî, *Fütûhu 'l-buldân*, 251, 252.

³⁸⁹ Belâzûrî, *Fütûhu 'l-buldân*, 296; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü 'l-buldân*, 2/171.

Sîrîn'in süslü eyvanında bana uğrasaydın, dostum.
Eğer Celûla'daki savaşımıza şahit olsaydın,
Ve korkunç Nihâvend gününe tanık olsaydın.
Eğer görseydi, adamın vuruşunu, öylesine cesur bir adamın mızrak darbesiyle,
Ve ne zaman ki çağırdılar, ey Urve b. Mühelhil diye, Perslerin kalabalığını vururdum,
kaçana kadar.
Onlara doğru sürdüm yolculuk yükümü ve süvarilerimi, kılıcımı onların arasında çektim,
sonra ki,
Ne kadar çok cesur, asi düşmanı süvarilerimle çatışmada gölgelendim,
Ne kadar çok zorluğu çözdüm ve korkunç olayları destekledim ki ortaya çıktı,
Dünya bana aşağılık oldu, nefsi ondan kurtardım, unutana kadar.
Cihadta niyetim Allah içindir; yüz çeviren ve giden nefis,
Dünya servetini kazanmak istemiyoruz, ancak o bolluğuyla süslenmiş.
*Topladığım hazinelerden ne umarım ki bu ölümler açıkça yaklaşımda.*³⁹⁰

Urve b. Muhelhil et-Tâî, Ebû Ubeyde ile beraber Kudüs fethine katılmış, Ebû Ubeyde kendisine yedinci sancağı teslim etmiş, komutasına on beş bin süvari vermiştir.³⁹¹

Hicrî 23 senesinde gerçekleşen Hemedân'ın fethinde Nu'aym b. Mukarrin'in komutasında olan ordunun sağ kanadında Mühelhil b. Zeyd et-Tâî yer almaktaydı. Taberî'nin aktardığına göre, Hz. Ömer'in Nu'aym b. Mukarrin'e bir mektup yazarak, derhal Hemedân'a doğru yola çıkıp, ordunun öncü kuvvetlerinin başına Süveyd b. Mukarrin'i, sağ ve sol kanatlarına ise Rab'i b. Âmir ve Mühelhil b. Zeyd'i yerleştirmesini istemiştir.³⁹²

³⁹⁰ Dineverî, *Ahbâru 'l-Tivâl*, 138.

³⁹¹ Vâkıdî, *Fütûhu 'ş-Şâm*, 1/220.

³⁹² Belâzûrî, *Fütûhu 'l-buldân*, 302, 303; Taberî, *Târîh*, 4/146.

Hicrî 22, başka bir rivayete göre 26 yılında, Rey şehri Urve b. Zeydû'l-Hayl komutanlığında fethedilmiştir. Yâkût el-Hamevî'nin belirttiğine göre, Hz. Ömer, Kûfe valisi Ammâr b. Yâsir'e, Nihâvend'in fethinden iki ay sonra, Urve b. Zeyd'i sekiz bin kişilik bir ordu ile Rey ve Debistan'a göndermesini emretmiştir. Urve, bu emir üzerine hareket etmiş ve kendisine karşı Deylemîler ve Rey halkı birleşerek savaşmışlardır.³⁹³

Tay kabilesi, Amr b. el-Âs'ın Mısır'ın fethi sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu süreçte, Resûlullah'ın (sav) sahabilerinden olan Hâşim b. Saîd et-Tâî de orduda yer almıştır. Ayrıca, Adî b. Hâtim et-Tâî, Amr tarafından çağrılan sancaktarlar arasındaydı ve her birine bir sancak verilerek beş yüz süvarinin komutası teslim edilmiştir.³⁹⁴

Müslümanların keşif kolları arasında yer alan Tay ve Mezhic kabileleri, farklı kılıklara girerek düşman askerleri arasında casusluk yaparak bilgi toplamışlar ve bu görevlerinde son derece yetkin olmuşlardır.³⁹⁵

2.2.3. Cemel Vak'ası

Cemel Vak'ası, İslâm tarihindeki önemli iç savaşlardan biri olup, Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından vukû bulmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Medine'deki halk, Hz. Ali'ye biat etmiş ve onu yeni halife olarak seçmiştir. Hz. Ali'ye biat edildiğinde, Hz. Osman'ı öldüren isyancılar, halkın zorlaması ve olayların seyri nedeniyle Hz. Ali'nin etrafında toplanmışlardı. Hz. Ali, gerçekte isyancılardan kurtulmayı arzulasa da, bu isyancılar Hz. Ali'yi kuşatmış ve ona yakın olan seçkin sahabeleri ondan uzak tutmuşlardır. Bu dönemde Hz. Ali, hem isyancıların baskısı altında kalmış hem de onların kontrolünden kurtulmak için fırsat kollamıştır. Hz. Osman'ın katilleri olan bu isyancılar, Hz. Ali'nin yönetimini zorlaştırmış ve onun hareket alanını kısıtlamışlardır. Hz. Ali, bir yandan Hz. Osman'ın katillerinden hesap sormak isterken, diğer yandan onların etkisi altında yönetimini sürdürmek zorunda kalmıştır.³⁹⁶

Halife olduktan sonra Hz. Ali'nin karşılaştığı ilk büyük sorun, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma konusunda üzerine yapılan baskılar olmuş, özellikle Hz. Âişe, Hz. Ali'nin bu konuda yavaş davrandığını öne sürerek ona karşı bir tutum sergilemiştir. Talha b.

³⁹³ Taberî, *Târîh*, 4/146; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 3/116; Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 309.

³⁹⁴ Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, 2/212.

³⁹⁵ Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, 2/214.

³⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/432.

Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm da Hz. Ali'ye, gönülsüzce biat etmişler, ardından umre bahanesiyle Mekke'ye gidip, orada Hz. Aişe'ye katılarak Hz. Osman'ın kanının hesabını sormak için Basra'ya doğru yola çıkmışlardır.³⁹⁷

Ya'la b. Umeyye, Abdullah b. Âmir, Ümeyyeoğulları ve sahabenin önde gelenlerinden oluşan bir grup, Mekke'de toplanarak Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma kararı almışlardır. Yapılan istişareler sonucunda, çoğunluğun görüşü doğrultusunda Basra'ya gitmeye karar verilmiştir.³⁹⁸ Hz. Aişe'ye bağlı birliğin Basra'ya doğru ilerlediği haberini alan Basra valisi Hz. Osman b. Huneyf, bir elçi göndererek Hz. Aişe'nin, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak amacıyla geldiklerini öğrenince, ordusuyla Hz. Aişe'nin birliğinin konakladığı Merbe bölgesine gelir. Burada, iki ordu arasında başlayan çatışmalar neticesinde her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. Çatışmalar, tarafların barış çağrısı üzerine son bulmuştur.³⁹⁹

Basra'da olanların haberi Hz. Ali'ye ulaştığında, Irak'a doğru yola çıkarak⁴⁰⁰ Basra halkını birliğe ve itaat etmeye davet etmiştir. Ancak bu çağrılar sonuçsuz kalmış,⁴⁰¹ Basra'da, Hz. Ali'nin birlikleri ile Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'in birlikleri karşı karşıya gelmiştir. Hz. Ali, savaşı önlemek için çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Savaş sırasında, Zübeyr, Ali ile yaptığı bir konuşmanın ardından savaştan çekilmiş, ancak Amr b. Cürmûz tarafından öldürülmüştür.⁴⁰² Benzer şekilde, Talha da savaş alanından çekilmek istemiş, ancak Mervân b. Hakem tarafından vurularak öldürülmüştür.⁴⁰³ Hz. Ali'nin ordusundan beş bin, Basralılar'dan ise üç bin kişi hayatını kaybettiği aktarılır. Ölü sayısı hakkında çeşitli tahminler yapılmıştır. Bazı kaynaklar ölü sayısını beş bin, bazıları ise on bin olarak belirtmiştir. Hatta bazı tahminlere göre ölü sayısı on üç bin kişiye kadar çıkmaktadır. Savaş, yalnızca bir gün içerisinde sonuçlanmıştır.⁴⁰⁴ Savaşın sonunda Hz. Ali'nin birlikleri galip gelmiş ve Basra'daki

³⁹⁷ Dineverî, *Ahbârü'l-tuvâl*, 139; Taberî, *Târih*, 4/427; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/230; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 2/466; Seyf b. Ömer el-Esedî et-Temîmî, *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel* (Ürdün: Dârü'n-nefâis, 1993), 107; Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 136.

³⁹⁸ Taberî, *Târih*, 4/455; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/231; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/179.

³⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/232, 233; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/180, 181; Taberî, *Târih*, 4/461, 462.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/39.

⁴⁰¹ Dineverî, *Ahbârü'l-tuvâl*, 147.

⁴⁰² Taberî, *Târih*, 4/510.

⁴⁰³ Taberî, *Târih*, 4/509.

⁴⁰⁴ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 2/360; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 1/255.

direniş sona ermiştir. Ali, askerlerine kaçanları takip etmemelerini, yaralıları zarar vermemelerini ve ganimet almamalarını emretmiş, sadece savaşta kullanılan silahlar ve binekler alınmıştır. Savaşın ardından Hz. Aişe, kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir tarafından Medine'ye geri götürülmüştür.⁴⁰⁵

İslâm kaynakları, Cemel Vak'ası'nda Tay kabilesinin, Hz. Ali'nin destekçileri olduklarını ve onunla birlikte önemli bir rol oynadıklarını belirtmektedir. Bu kaynaklar, Basra halkının heyetleri Kûfe'ye geldiğinde, Tay kabilesinin Hz. Ali'nin danışmanları arasında yer aldığını ifade eder. Benî Tay, genel olarak Hz. Ali yanında yer almıştır.⁴⁰⁶ Söylemez, bu durumu Câhiliye döneminde Tay kabilesi ile Esed kabilesi arasında yaşanan kanlı savaşlara dayandırmaktadır. Söylemez'e göre, Emevîler döneminde de bu iki kabile arasındaki sürtüşme devam etmiştir. Bazı istisnalar dışında, Benî Esed kabilesi Emevîler'in yanında yer alırken, Tay kabilesi büyük ölçüde Hz. Ali safında olmuştur.⁴⁰⁷ Ancak, Tay gibi büyük bir kabilenin taraf seçerken yalnızca tarihi düşmanlıklara takılıp kalması gerçekçi değildir.

Hz. Ali Medine'den Basra'ya doğru hareket ettiğinde, Rabza'da⁴⁰⁸ Tay kabilesinden bir grup kendisiyle görüşmek üzere gelmiştir. Bu grubun bazı üyeleri Ali'yle birlikte sefere katılmak isterken, bazıları sadece selam vermek niyetindedir. Ali bu durumu şu sözlerle karşılamıştır: “Allah her birinize hayır versin. Allah mücahitleri oturanlardan büyük bir ecirle üstün kıldı.”⁴⁰⁹ Ali, Rabza'dan savaş düzeniyle ayrılmış ve kırmızı bir deveye binerek yolculuğuna devam etmiştir. Feyd bölgesine ulaştığında, Esed ve Tay kabilelerinden bir grup daha kendisine katılmak üzere gelmiştir. Ancak, Ali onlara mevcut birliklerinin kendisine yeterli olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰

Hz. Ali, Tay kabilesine bir sancak vermiş ve onları Adî b. Hâtim et-Tâî'nin komutasına atamıştır. Taberî, *Târîh*'inde bu olayı detaylandırarak, Cemel Vak'ası'nda liderlik yapanların Ka'ka' b. Amr, Zeyd b. Sûhân, Mâlik b. Hâris el-Eşter, Adî b. Hâtim, Müseyyeb b. Necebe ve Yezîd b. Kays olduğunu belirtir. Bu liderlerin yanı sıra, emir

⁴⁰⁵ Taberî, *Târîh*, 4/538, 539.

⁴⁰⁶ Taberî, *Târîh*, 4/488.

⁴⁰⁷ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevîlikten Hadârilîğe Kûfe* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001), 123,124.

⁴⁰⁸ Rabza: Medine'ye yaklaşık üç günlük mesafede, Hicaz yolu üzerinde bir köydür. Burada, Ebû Zer el-Gıfârî'nin kabri yer almaktadır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 3/24.

⁴⁰⁹ Nisa, 4:95.

⁴¹⁰ Taberî, *Târîh*, 4/478; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/411.

verilmemiş ancak önemli roller üstlenmiş olan Hucr b. Adî ve İbn Mehdûc el-Bekrî gibi isimler de bulunmaktadır.⁴¹¹

Ali, Zûkâr bölgesine ulaştığında, Ka'ka' b. Amr'ı Basra halkına göndermiştir. Kendisine verdiği talimatta, Basra halkını birliğe davet etmesini ve ayrılıktan sakındırmasını istemiştir. Eğer karşılaştığı durumlar için kendisinden Ka'ka'ya açık bir talimat yoksa, kendi görüşüne göre en uygun şekilde hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹²

Cemel Vak'ası'nda, Adî b. Hâtim büyük bir cesaret sergilemiş ve savaş sırasında bir gözünü kaybetmiştir. İbn Kesîr ve İbn Habîb, Adî b. Hâtim'i savaşta gözünü kaybeden soylular arasında anmışlardır.⁴¹³ Bu kahramanlık, Cemel Vakası'na katılan şairlerden biri tarafından şu dizelerle dile getirilmiştir:

شفى السيف من زيد وهند نفوسنا . . . شفاء ومن عيني عدي بن حاتم
صبرنا لهم يوماً إلى الليل كله . . . بصم القنا والمرهفات الصوارم

“Şifa buldu Zeyd ve Hind'in kılıcı, Adî b. Hâtim'in gözünden şifa buldu.

Sabrettik onlara bir gün boyunca, kalkan mızraklar ve keskin kılıçlarla.”⁴¹⁴

2.2.4. Sıffîn Savaşı

Hz. Ali, Cemel Savaşı'ndan sonra Basra'dan dönerek Kûfe'ye yönelmişti. Burada, Hz. Osman tarafından Hemdân'a vali olarak atanmış olan Cerîr b. Abdullah el-Becelî ile yine Hz. Osman tarafından Azerbaycan'a vali olarak atanmış olan Eşter b. Kays'tan biat almıştı. Hz. Ali, Müslümanlar arasında daha fazla kan dökülmesini önlemek ve Muâviye'yi kendi safına çekmek umuduyla hareket etmeye özen gösteriyordu. Bu doğrultuda, hicrî 36 yılında, Kûfe'den Muâviye'ye Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yle

⁴¹¹ Taberî, *Târîh*, 4/488; Temîmî, *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*, 144, 145.

⁴¹² Taberî, *Târîh*, 4/488; Temîmî, *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*, 145.

⁴¹³ Dineverî, *Ahbâru't-tvâl*, 150; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 261.

⁴¹⁴ Taberî, *Târîh*, 4/523.

birlikte, Muâviye'yi biat etmeye ve itaat ile birlik içinde hareket etmeye davet eden bir mektup göndermiştir.⁴¹⁵

Cerîr, Irak'ın ilk fatihlerinden ve Hz. Osman'la iş birliği yapan şahsiyetlerden biriydi. Ayrıca, Cemel Savaşı'na katılmaktan kaçınan kabile liderlerinden biri olarak bilinir. Hz. Ali'nin Muâviye elçi olarak gönderme kararına Eşter b. Kays itiraz etmiş ve şu cümleleri söylemiştir: *“Bunu yapma, zira onun eğilimi Muâviye'den yanadır.”* Ali ise, *“Bırak, bakalım bize neyle dönecek.”* diyerek Cerîr'i göndermeye karar verir. İbn'ül Esîr, Cerîr'in Muâviye'ye gitmeyi kendisinin talep ettiğini zikretmiştir.⁴¹⁶

Hz. Ali, Cemel Savaşı'ndaki olayları Muâviye'ye bildirdiği mektupta, onu halkın girdiği yola girmeye ve kendisine biat etmeye davet eder. Cerîr, Muâviye'ye ulaştığında mektubu teslim eder. Muâviye, Amr b. el-Âs ve Şam'ın ileri gelenlerini çağırarak onlara danışır. Onlar, Hz. Osman'ın katillerini öldürmeden ya da kendilerine teslim etmeden biat etmeyeceklerini, aksi takdirde Hz. Ali'ye karşı savaşacaklarını belirtirler.⁴¹⁷

Cerîr geri dönerek Hz. Ali'ye olan biteni anlatır. Bu sırada Eşter, *“Ey Müminlerin Emiri, seni Cerîr'i göndermemen konusunda uyarmamış mıydım? Beni göndermiş olsaydın, Muâviye'nin açtığı her kapıyı kapatırdım.”* diyerek tepki gösterir. Cerîr ise, *“Eğer orada olsaydın, seni Osman'ın kanı için öldürürlerdi.”* sözüyle karşılık verince, Eşter, *“Vallahi, beni gönderseydin, Muâviye'nin cevabını almakta zorlanmazdım ve onu düşünmeden karar vermeye zorlardım. Müminlerin Emiri bana uysaydı, seni ve senin gibileri hapsederek bu ümmetin düzenini sağlardım.”* der. Bu sözler üzerine Cerîr öfkeyle oradan ayrılarak Karkisîye'de gider. Muâviye'ye yazdığı bir mektupta yaşananları ve kendisine söylenenleri bildirir. Muâviye de Cerîr'e yanına çağırıldığı bir mektupla karşılık verir.⁴¹⁸

Hz. Ali, Muâviye b. Ebû Süfyan'ın kendisine biat etmediği haberini aldığı anda, Şamlıların üzerine yürümeye karar verir ve minbere çıkarak Kûfe halkını kendisini desteklemeye davet eder. Bu sırada Fezârelî bir adam, *“Basralı kardeşlerimizle bizi savaştırdın, şimdi de Şamlı kardeşlerimizle mi savaştırmak istiyorsun?”* diye sorar. Bunun üzerine Eşter, halkı galeyana getirir ve Fezârelî adamın öldürülmesine sebep olur. Daha sonra Eşter, Hz.

⁴¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/629; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/100; Takûş, *Târîhu Hulefâ'î Râşidîn*, 454.

⁴¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/629; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/100; Takûş, *Târîhu Hulefâ'î Râşidîn*, 454.

⁴¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/492.

⁴¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/629, 630; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/492.

Hız. Ali'ye destek verdiğini bildiren bir konuşma yapar ve bu konuşma, halkın büyük çoğunluğunun Hız. Ali'yi destekleyeceğini beyan etmesine vesile olur.⁴¹⁹

Muâviye, Hız. Ali'nin kendisine karşı hazırlık yaptığını öğrendiğinde, sekiz bin ila on bin arasında değişen kuvvetlerini hızla teçhiz eder ve bu kuvvetlerle Fırat Nehri'nin batı kıyısında, Rakka yakınlarındaki Sıffın bölgesine doğru harekete geçer. Bu konum, Hız. Ali'nin ordusunun Şam'a ulaşmak için doğal olarak izleyeceği güzergâhta yer almaktadır. Muâviye, hicrî 36 yılı Zilhicce ayının başında Sıffın'e ulaşır ve burada karargâh kurar. Bölgenin düz arazisi, elverişli iklim koşulları ve Fırat Nehri'ne olan yakınlığı, Muâviye'nin stratejik avantaj elde etmesine yardımcı olur.⁴²⁰

Hız. Ali, Şam'a hareket etmek üzere Kûfe'den iki mil uzaklıktaki Nuhayle'de konaklar. Bu esnada bazı komutanları, müzakerelere daha fazla şans tanımasını isterken, diğerleri doğrudan Muâviye ile savaşımaya çağırır. Ali, durumu hızlı bir şekilde çözmek için doğrudan harekete geçmeyi tercih eder. Nuhayle'den Surât'a, ardından Medâin, Enbâr, Rakka ve nihayet Sıffın'e doğru ilerler. Muâviye'nin varışından birkaç gün sonra Sıffın'e ulaşır. Ali'nin ordusu doksan bin ile yüz bin arasında askerden oluşmaktadır.⁴²¹

Hicrî 37. yılın başlamasıyla birlikte, Hız. Ali ve Muâviye, Fırat'ın doğusunda, Şam topraklarına yakın Sıffın'de karşı karşıya gelmişlerdir. Zilhicce ayı boyunca neredeyse her gün savaşmışlar, bazı günlerde ise iki kez çatışmışlardır. Muharrem ayı girdiğinde her iki tarafta barış umuduyla savaşa ara vermiştir. Bu ateşkes, aralarında bir anlaşmaya varmak ve insanların kanının dökülmesini önlemek amacıyla yapılmıştır.⁴²²

Adî b. Hâtim, bu süreçte Muâviye'ye giderek kendisine şu konuşmayı yapmıştır: “Ey Muâviye, bizler Allah'ın birliğimizi ve ümmetimizi toparlayacağı, kan dökülmesini önleyeceği ve aramızdaki anlaşmazlıkları düzeltereği bir davetle geldik. Kuzenin, Müslümanların önderi, İslâm'da en üstün geçmişe sahip olan ve en güzel eserleri bırakan biridir. Halk, ona topluca biat etti, senden ve yanındaki birkaç kişiden başka kimse kalmadı. Cemel günü gibi bir felaketin seni ve adamlarını vurmasını istemiyorsan dikkatli olmalısın!” Muâviye ise şu şekilde cevap verir: “Adî, sen sanki barış için değil de tehdit

⁴¹⁹ Dineverî, *Ahbârü't-tvâl*, 155.

⁴²⁰ Takûş, *Târîhu Hulefâ'î Râşidîn*, 459.

⁴²¹ Dineverî, *Ahbârü't-tvâl*, 157; Taberî, *Târîh*, 4/ 564; Takûş, *Târîhu Hulefâ'î Râşidîn*, 459.

⁴²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/502.

etmek için gelmişsin. Hayır, ey Adî. Ben Harb'in oğluyum; kolayca korkutulmam. Sen, Osman'a karşı kışkırtıcılardan birisin ve onun katillerindensin. Umarım ki Allah seni onun kanıyla cezalandırır."⁴²³

Görüşmelerin sonucunda herhangi bir uzlaşmanın sağlanamayacağını fark eden Hz. Ali, Muharrem ayının bitiminde ordusunun saflarını düzenleyerek savaşa hazır hale getirir.⁴²⁴ Savaşın Hz. Ali lehine sonuçlanacağını fark eden Şamlılar, güç kaybetmeye başladıkça, mızraklarının uçlarına Mushaf sayfelerini takarak "Kur'an'ın hakemliğine başvurma" çağrısıyla Iraklılara doğru ilerler. Mushafları mızrakların uçlarında gören Iraklılar, savaştan çekilmek ve geri adım atmak isterler.⁴²⁵ Hz. Ali, bunun bir hile olduğunu belirttiği halde ordusunu bu konuda ikna edemez ve geri çekilme emri vermek zorunda kalır. Hz. Ali'nin geri çekilme emrine ilk karşı çıkan, Eşter olur. Şiddetli bir çatışma esnasında olan Eşter, uyarıyı dikkate almayarak savaşmaya devam eder ve Iraklıları korkaklıkla itham eder. Muaviye, Iraklıları Allah'ın kitabına göre hüküm vermeye çağırınca, Hz. Ali'nin safındaki birçok kişi bu daveti kabul etmeleri gerektiğinde ısrar eder ve Hz. Ali'yi, sonunun Hz. Osman'a benzeyeceği tehdidiyle karşı karşıya bırakır. Neticede, her iki taraf da meseleyi çözmek için Kur'an'ın hakemliğine başvurulmasına karar verir ve böylece savaş sona erer.⁴²⁶

Sıffın Savaşında Tay kabilesini incelediğimizde, kabilevî asabiyyetin bozulduğunu farketmeyiz. Çünkü Taylılar, Hz. Ali'nin destekçileri, Muâviye'nin komutanları ve Hâricîler'in liderleri olmuşlardır. Dahası, Tay kabilesi kendi içlerinde dahî bölünmeler yaşanmıştır. Örneğin, Adî b. Hâtım et-Tâî, Sıffın Savaşı'nda Tay kabilesinin bayrağını taşıırken, kayınbiraderi ve oğlu Zeyd b. Adî'nin dayısı olan Hâbis b. Sa'd et-Tâî, Muâviye'nin bayrağını taşımaktaydı. Zamanla, Taylılar arasından Hâricîler'in liderleri de çıkmış ve bunlardan biri de Adî b. Hâtım'in oğlu olmuştur.⁴²⁷ Kabilenin büyük çoğunluğunun Hz. Ali'nin destekçileri olduğunu görüyoruz. Ancak, Şam'da yaşayan Taylılar konumları gereği Muâviye'nin safına katılmışlardır. Hâbis b. Sa'd et-Tâî'nin

⁴²³ Taberî, *Târîh*, 5/5; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/641; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/503; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/111, 112.

⁴²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/510.

⁴²⁵ Dineverî, *Ahbârü't-tvâl*, 175; Taberî, *Târîh*, 5/48, 50; Mesudî, *Mürûcüz'z-Zeheb*, 2/400; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/509.

⁴²⁶ Taberî, *Târîh*, 5/63, 64; Mesudî, *Mürûcüz'z-Zeheb*, 2/400; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/510.

⁴²⁷ İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, 1/279.

kuzeni olan Hifâf b. Abdullah et-Tâî, Hz. Osman'ın öldürülmesinden ardından Hz. Ali'nin Kûfe'ye gidişinde, Taylılardan bir grubun kendisine katıldığını zikretmiştir.⁴²⁸

Minkarî, *Vak'atü Sıffîn* adlı eserinde, Hz. Ali ile Muâviye'nin bayrakları dikerek komutanlarına emir verdiklerini, Hz. Ali, Kudâa ve Tay kabilelerinin komutasını Adî b. Hâtîm'e verdiğini belirtir. Ancak, Sıffîn Savaşı sırasında Adî ile Âîz b. Kays el-Hürmüzî et-Tâî arasında bayrak konusunda bir anlaşmazlık yaşanır. Bu esnada, şair ve hatip olan Abdullah b. Halîfe et-Tâî, uzun bir konuşma yaparak Adî'nin faziletlerini över ve durumu Hz. Ali'ye iletir. Böylelikle Hz. Ali, Tay kabilelerinin bayrağını Adî b. Hâtîm'e teslim eder. Minkârî, Adî b. Hâtîm'in, Hz. Ali'nin sadık bir destekçisi olduğunu belirtmiştir. Nitekim kendisine, *“Ey Müminlerin Emiri, sen hayatta olduğun sürece umut var demektir. Sana doğru ilerlerken birçok ölü beden üzerinden geçtim. Bu çatışma, bize ve onlara lider bırakmadı. Allah'ın sana zafer vermesi için savaşmaya devam et; zira karşı tarafta hâlâ direnenler var.”* dediği de aktarılır.⁴²⁹

Minkârî, Sıffîn Savaşı'ndaki olayları anlatırken, Adî b. Hâtîm'in Muâviye'nin en seçkin adamlarından olan Abdurrahman b. Hâlid'i yendiğini belirtir. Abdurrahman b. Hâlid, Tay ve Kudâa kabilelerine saldırdığında, Adî b. Hâtîm ona karşı çıkar. Her iki taraf da şiirler okuyarak birbirine meydan okur ve adamları arasında mızraklarla çetin bir savaş yaşanır. Neticede, Abdurrahman b. Hâlid yenilgiye uğrayarak Muâviye'ye geri döner. Bu durum Muâviye'nin moralini bozar.⁴³⁰

Muâviye, Kur'an'ı mızrakların ucuna kaldırmayı önerdiğinde, Adî b. Hâtîm'in, Hz. Ali'ye şöyle dediği zikredilmiştir: *“Ey Emîrül-Mü'minîn, batıl olanlar hak olanlarla başa çıkamazlar. Bizden birçok kişi şehit düştü, ancak düşmanın da kayıpları büyük.”* Ali'nin Sıffîn'deki Taylı müttefikleri arasından, Zübeyr b. Mâlik et-Tâî ve İlbâ' b. Mehârik et-Tâî, Muaviye'nin müttefiklerinden ise, bayraklarını taşıyan Hâbis b. Sa'd et-Tâî ölmüştür.⁴³¹

Sıffîn Savaşı sona erdiğinde, Hz. Ali, Kûfe'ye dönerken hastalığı nedeniyle savaşa katılamayan bir adamla karşılaşır. Ali, ona teselli vererek kim olduğunu sorar. Adam,

⁴²⁸ el-Minkarî, *Vak'atü Sıffîn*, 1/65.

⁴²⁹ el-Minkarî, *Vak'atü Sıffîn*, 3/207.

⁴³⁰ el-Minkarî, *Vak'atü Sıffîn*, 7/482.

⁴³¹ el-Minkarî, *Vak'atü Sıffîn*, 8/499, 557, 558.

isminin Sâlih b. Selîm olup, aslen Tay kabilesine mensup olduğunu zikreder. Bunun üzerine Ali, “*Sübhânallah! Ne güzel ismin, babanın ismi, kabile ismin ve mensubu olduğun topluluk.*” diyerek memnuniyetini dile getirir.⁴³² Bu sözler, Tay kabilesinin Hz. Ali’nin nezdindeki yüksek yerini ve onların Ali’ye olan derin sevgisini göstermektedir.

2.2.5. Nehrevân Savaşı

Hâricîler, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki Sıffîn Savaşı sırasında bir grup olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Zira tarafların savaşı durdurup hakemliğe başvurma kararı almaları, Hâricîlerin büyük tepkisini çekmiştir. Çünkü onlar, hakemliği Allah’ın hükmüne aykırı bulmuş ve bu nedenle Hz. Ali’yi terk ederek onu tekfir etmişlerdir. Bu olay neticesinde yaklaşık sekiz bin kişi Harûra adı verilen bir yerde toplanmış, dolayısıyla “Harûriyye” olarak adlandırılmışlardır.⁴³³

İbn Kesîr’in aktardığına göre, Hz. Ali, Sıffîn Savaşı’ndan sonra Şam’dan döndüğünde Kûfe’ye yönelmiştir. Kûfe’ye girdiği vakit, ordusundan bir grup ondan ayrılmıştır ki, bu grubun sayısının on altı bin, on iki bin veya daha az olduğu rivayet edilir. Kûfe’ye girdiğinde ordusundan bir grup ondan ayrılmıştır. Bu grubun sayısının on altı bin, on iki bin veya daha az olduğu söylenir. Bu kişiler, Ali’ye karşı çıkararak onu terk etmiş ve bazı meselelerde onu eleştirmişlerdir. Bunun üzerine, Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs’ı onlara göndermiştir. İbn Abbâs, onlarla tartışmış ve yanlış anladıkları hususları düzeltmiştir. Bazıları geri dönmüş, ancak bir kısmı asiliklerinde ısrar etmiştir. Hz. Ali, bizzat onların yanına giderek şikâyet ettikleri konular üzerinde müzakere etmiş ve onları doğru yola geri döndürerek Kûfe’ye birlikte girmişlerdir. Ne var ki, bir süre sonra verdikleri sözleri bozarak yeniden isyan etmişler ve aralarında iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama hususunda insanlara karşı harekete geçme konusunda anlaşarak Nehrevân denilen bölgeye çekilip orada savaşa girişmişlerdir.⁴³⁴ Hz. Ali, Nehrevân’da Hâricîlere ağır bir darbe indirmiş ve çok azı hayatta kalmıştır.⁴³⁵

İbn Kesîr, bu olayı *el-Bidâye ve’n-nihâye* adlı eserinde şöyle aktarır: “*Ali, Ebû Mûsâ’yı ve ordusunu Dûmetü’l-Cendel’e gönderdiğinde, Hâricîlerin durumu ciddileşti ve Ali’yi*

⁴³² el-Minkarî, *Vak’atü Sıffîn*, 8/528.

⁴³³ İbn Sa’d, *Tabakât*, 3/30; Mes’ûdî, *et-Tenbîh ve’l-işrâf*, 1/331.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/564.

⁴³⁵ Şâhîn Lâşîn, *Fethü’l-mün’im*, 4/455.

tekfir etmeye başladılar. Hâricîlerden iki kişi, Tay kabilesinden Zer'a b. el-Burc et-Tâî ve Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî, Ali'ye gelerek 'Hüküm yalnızca Allah'a aittir.' dediler. Ali de 'Hüküm yalnızca Allah'a aittir.' dedi. Hurkûs ona, 'Günahından tövbe et ve kararından dön. Düşmanımıza karşı savaşalım.' dedi. Ali, 'Sizi buna çağırdım, ancak kabul etmediniz. Biz ve onlar arasında bir anlaşma yaptık ve Allah, "Allah'ın ahdini yerine getirin."⁴³⁶ buyurdu.' dedi.⁴³⁷

Hâricîlerin liderleri arasında Benî Tay'dan Zeyd b. Husayn et-Tâî yer alıyordu. Başkanları Abdullah b. Vehb er-Râsibî idi. Süvarilerinin başında ise Hurkûs b. Züheyr bulunuyordu.⁴³⁸ Hz. Ali, Hâricîlere hitaben bir mektup yazmış ve bu mektubu Zeyd b. Husayn et-Tâî'ye göndermiştir. Taberî'nin naklettiğine göre, hicrî 37. yılda Nehrevân olaylarında Ali, Hâricîlere şu mektubu yazmıştır:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Allah'ın kulu ve müminlerin emiri Ali'den, Zeyd b. Husayn et-Tâî ve Abdullah b. Vehb'e ve yanlarındaki insanlara,

Selamdan sonra,

Bu iki adam, Allah'ın kitabına aykırı hareket ettiler ve Allah'ın hidayeti olmadan arzularına uydular. Ne sünnete uygun davrandılar ne de Kur'an'ı hüküm olarak aldılar. Allah ve Resûlü onlardan berîdir, müminler de berîdir. Bu mektubum size ulaştığında, bize katılın çünkü biz düşmanımıza ve sizin düşmanınıza karşı yürüyoruz."

Hâricîler ise, Ali'ye şöyle yazdılar: "Selamdan sonra, Sen Rabbin için kızmadın, sadece kendin için kızdın. Eğer küfrettiğine tanıklık eder ve tövbe edersen aramızdaki meselelere bakarız, aksi takdirde seni açıkça reddederiz. Allah hainleri sevmez." ⁴³⁹

Bu olayın ardından Hâricîlerin, Tay kabilesinden kadınları öldürmeye başladıklarını görüyoruz. Taberî'nin aktardığına göre, Basra'dan gelen Hâricîler, Nehrevân'a yakın bir yere ulaştıklarında, bir adamla beraberinde eşeğe binmiş bir kadınla karşılaşırlar. Adama kim olduğunu sorduklarında, "Ben, Abdullah b. Habbâb, Resûlullah'ın (sav)

⁴³⁶ Nahl 16:91.

⁴³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/578.

⁴³⁸ Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-Nübelâ*, 28/283.

⁴³⁹ Taberî, *Târîh*, 5/77.

sahabisiyim.” demiştir. Daha sonra Hâricîler, Abdullah b. Habbâb’ı öldürüp eşinin de karnını yararak onu da öldürmüşlerdir. Bundan başka, Tay kabilesinden üç kadını daha öldürdükleri zikredilmiştir.⁴⁴⁰

Bu savaşta Hâricîlerin lideri Zeyd b. Husayn et-Tâî öldürülür. Taberî, Ebû Eyyûb’un Ali’ye gelerek, “*Ey Müminlerin Emiri, Zeyd b. Husayn et-Tâî’yi öldürdüm.*” dediğini ve Adî b. Hâtîm’in de oğlu Tarîf’i ölüsünü arayıp bulduktan sonra “*Allah’a hamdolsun ki, ihtiyaç duyduğum bir günde beni imtihan etti.*” diyerek defnettiğini anlatır.⁴⁴¹

Taberî, Tay kabilesinden bazı kimselerin anlattıklarına göre, Benî Sinbis’ten olan ve Hâricîlerin görüşünü benimseyen Eyzâr b. Ahnes adında bir adamın Hâricîlere katıldığını belirtir. Bu adam, Medâin’in ötesinde Adî b. Hâtîm ile karşılaşır. Adî bu adamı, Hz. Ali’nin yanına götürür ve “*Onu bana ver, sana ondan bir zarar gelmeyeceğine garanti veriyorum.*” der. Ali de onu Adî b. Hâtîm’e teslim eder.⁴⁴²

Nehrevân olayından sonra Abdullah b. Vehb’den ayrılan ve Ebû Eyyûb’un sancağına sığınan bir gruba Nuhayle halkı ismi verilmiştir. Bu grup, “*Ali ile savaşmam ve ona karşı da savaşmam*” diyerek tarafsız kalmayı seçmiştir. Kendi aralarında bu konuda anlaşarak birbirlerine destek olmuşlar ancak mütteliklerini yüzüstü bırakmalarından dolayı da üzüntü duymuşlardır. Abdullah b. Abbas onları dine çağırmak için gönderilmiş, fakat bu çağrıya parmaklarını kulaklarına tıkayarak ve kibirli bir şekilde karşılık vermişlerdir. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas onlara karşı harekete geçmiş ve neredeyse tamamını yok etmiştir. Aralarından sadece, el-Müstevrid, Muâz b. Cüveyn et-Tâî, ve Feredde b. Şerîk el-Eşca’î’nin kurtulduğu belirtilir.⁴⁴³

Nehrevân gününden yaralı olarak kurtulan Hâricîlerin kalıntıları, Muâz b. Cüveyn et-Tâî tarafından yeniden harekete geçirilmiştir. Taberî, Nehrevân gününde yaralı olarak kurtulan ve Rey’e sığınan Hâricîlerin hicrî 42 yılında toplandığını belirtir.⁴⁴⁴

Ca’fer b. Huzeyfe et-Tâî’nin, naklettiğine göre, Hâricîler, Alfe et-Teymî ve Hayyân b. Muğîre b. Şu’be zamanında, el-Müstevrid b. Alfe et-Temîmî, Hayyân b. Zübeyn es-

⁴⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 5/81.

⁴⁴¹ Taberî, *Târîh*, 5/85.

⁴⁴² Taberî, *Târîh*, 5/89; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, 1/128.

⁴⁴³ İbn Müberrred, *el-Kâmil fi’l-luga*, 3/236, 237.

⁴⁴⁴ Taberî, *Târîh*, 5/181; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/201.

Sülemî ve Muâz b. Cüveyn b. Husayn et-Tâî'ye başvurmuşlardır. Muâz b. Cüveyn, Nehrevân'da öldürülen Hâricîlerin yaralılarından olup Hz. Ali tarafından affedilmişti. Hâricîler, Hayyân b. Zübyân es-Sülemî'nin evinde toplanıp kimin lider olacağını görüşmüşlerdir. Muâz b. Cüveyn, iki arkadaşının erdemlerini ve liderlik özelliklerini övdüğü bir konuşma yapar. İki arkadaşı da ona, *"Seni lider olarak seçiyoruz, çünkü sen dinde ve görüşte eksiksizsin."* diyerek biat ederler. Ancak, Muâz liderliği kabul etmeyince, yaşından dolayı el-Müstevrid b. Alfe'yi lider olarak seçerler. Grup, hicrî 43 yılı Şaban ayında hazırlanmak ve donanmak için sözleşir.⁴⁴⁵

Ca'fer b. Huzeyfe et-Tâî'den şöyle aktarılmıştır: *"Kabîsa b. ed-Demûn, Muğîre b. Şu'be'ye gelerek, 'Şerîk b. Ca'ûne el-Kilâbî bana gelip Hâricîlerin Hayyân b. Zübyân es-Sülemî'nin evinde toplandıklarını ve size karşı çıkmaya hazırlandıklarını söyledi.' dedi. Bunun üzerine Muğîre, Kabîsa'ya, 'Polislerle gidip Hayyân b. Zübyân'ın evini kuşat.' dedi. Kabîsa, polislerle ve birçok kişiyle birlikte yola çıktı. Hayyân, ancak öğlen vakti evinde adamlarıyla birlikteyken onların geldiğini fark edebildi. Yanında Muâz b. Cüveyn et-Tâî ve yaklaşık yirmi adamı vardı. Muğîre, onların hapsedilmesini emretti ve yaklaşık bir yıl boyunca hapiste kaldılar."*⁴⁴⁶

Muâz b. Cüveyn et-Tâî, Muğîre b. Şu'be'nin hapishanesinde iken şu şiiri zikretmiştir:

ألا أيها الشارون قد حان لامرئ ... شرى نفسه لله أن يترحلا
أقمتم بدار الخاطئين جهالة ... وكل امرئ منكم يصاد ليقبلا
فشدوا على القوم العداة فإنما ... أقامتكم للذبح رأيا مضلا
ألا فاقصدوا يا قوم للغاية التي ... إذا ذكرت كانت أبر وأعدلا
فيا ليتني فيكم على ظهر سابح ... شديد القصيرى دارعا غير أعزلا
ويا ليتني فيكم العادي عدوكم ... فيسقينى كأس المنية أولا
يعز علي أن تخافوا وتطردوا ... ولما أجرد في المحليين منصلا

⁴⁴⁵ Taberî, *Târîh*, 5/175; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü Hutabî'l-Arabi fî usûri'l-Arabiyyeti'z-zâhira* (Beyrut: Mektebetü'l-ilmîyye, 1965), 2/437.

⁴⁴⁶ Taberî, *Târîh*, 5/181, 182.

ولما يفرق جمعهم كل ماجد ... إذا قلت قد ولى وأدبر أقبلا
مشيحا بنصل السيف في حمس الوغى ... يرى الصبر في بعض المواطن أمثلا
وعز علي أن تصابوا وتتقصوا ... وأصبح ذا بث أسيرا مكبلا
ولو أنني فيكم وقد قصدوا لكم ... أثرت إذا بين الفريقين قسطلا
فيا رب جمع قد فلتت وغارة ... شهدت وقرن قد تركت مجدلا

“Ey kendini Allah’a adanmış olanlar, artık yola çıkma vakti gelmiştir.

Günahkârların diyarında cahillikle ikamet ettiniz ve her biriniz öldürülmek için avlandınız.

Düşmana karşı kararlılıkla saldırın, çünkü bu yanlış düşünceyle burada beklemek sizi ancak bozguna uğratar.

Ey kavmim, en doğru ve adil olan hedefe yönelin.

Keşke ben de aranızda, güçlü bir atın sırtında, zırhlı ve silahlı olsaydım.

Düşmanınızın üzerine saldıranlardan olsaydım, ölümü bir an önce tadsaydım.

Sizin korkmanız ve sürgün edilmeniz bana ağır geliyor.

Ben henüz düşmana kılıcımı çekemedim ve onların topluluğunu dağıtamadım.

Kılıcımı çekip onları dağıtmak isteyen yiğitlerden olmak istiyorum.

Sizin zarar görmeniz ve zayıflatılmanız bana acı veriyor.

Ben hala esir ve bağlı bir haldeyim.

Keşke aranızda olup size yönelenlere karşı savaşsaydım.

Kaç savaşa katıldım, kaç baskında bulundum ve kaç düşmanı yere serdim.”⁴⁴⁷

Hicrî 43 yılında, Adî b. Hâtim, Kûfe’den; Hâlid b. Ma’dân et-Tâî ise Basra’dan Haricîlerle savaşmak üzere Sur’a gitmek üzere anlaşmaya vardılar. Müstevrid ise, Hâricî

⁴⁴⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmîl*, 3/29; İhsan Abbas, *Şi’ru’l-Havâric* (Beyrut: Dârü’s-sekâfe, 1974), 45.

tebâlarını bir araya toplayarak onlara küçük gruplar halinde hareket etmeleri talimatını verdi. Bu gruplar, dört, beş ve on kişilik birimler halinde yola çıkarak nihayetinde üç yüz kişilik bir kuvvet oluşturdu ve ardından Urât'a doğru ilerlediler. Muğîre b. Şu'be, Haricîlerin faaliyetlerinden haberdar olunca toplumun önde gelenlerini toplayarak onlara hitaben, *"Bu bedbahtlar; yanlış düşünceleri nedeniyle yoldan çıkmışlardır. Onlara karşı kimi göndermemi önerirsiniz?"* diye sordu. Bunun üzerine, Adî b. Hâtîm ayağa kalkarak, *"Hepimiz onların düşmanınız ve onların görüşlerini geçersiz buluyoruz. Emrinize bağlıyız ve bu konuda size tam destek veriyoruz."* demiştir.⁴⁴⁸

Şerîk b. el-A'var, Basra'dan bir orduyla yola çıktı ve Ma'kil b. Kays'ın karargâhına ulaştı. Bir müddet ettikleri istişareden sonra Ma'kil, Şerîk'e şöyle dedi: *"Onların izini sürüp yakalayacağım, belki Allah onları helak eder. Eğer peşlerine düşmezsem çoğalmalarından endişe ediyorum."* Bunun üzerine Şerîk, liderlerinden bazılarını topladı. Bu kişiler arasında Hâlid b. Ma'dân et-Tâî ve Beyhes b. Suheyb et-Tâî de vardı. Şerîk, onlara şöyle seslendi: *"Ey dostlar, bizimle birlikte hareket etmeye ne dersiniz? Kûfe halkından kardeşlerimizle birlikte bu düşmanı arayalım ve Allah onların kökünü kazınsın, sonra geri döneriz."* Ancak, Hâlid b. Ma'dân ile Beyhes el-Cermî şu şekilde yanıt verdi: *"Hayır, vallahi bunu yapma. Biz buraya sadece onların toprağımızdan kovulması ve girişlerini engellemek için geldik. Eğer Allah bize yeterse, kendi memleketimize döneriz."*⁴⁴⁹

Hicrî 58 yılında, Kûfe valisi Abdurrahman b. Abdullah es-Sakafî zamanında, Muğîre b. Şu'be'nin hapsedtiği ve içlerinde Muâz b. Cüveyn et-Tâî'nin de bulunduğu Hâricîler serbest bırakıldı. Bu grup, Müstevrid'e biat etmişti. Muâz, bir konuşma yaparak şöyle dedi: *"Ey İslâm ehli! Allah'a yemin ederim ki, zalimlerle cihad etmeyi ve zulmü kınamayı bıraktığımızda, bunun Allah katında bir mazereti olduğunu bilsek, bu bizim için daha kolay olurdu. Ancak, bunun Allah katında bir mazereti olmadığını biliyoruz. İçimizde zulmü kınayacak, haksızlığı düzelterek ve zalimlerle mücadele edecek gücü bulduk. Bu nedenle, zulme karşı durmak ve adaleti sağlamak bizim görevimizdir."* Ardından, Hayyân b. Zübeyn'a dönerek, *"Elini uzat, sana biat edelim"* dedi. Bu sözlerin ardından, Hâricîler

⁴⁴⁸ Taberî, *Târîh*, 5/188.

⁴⁴⁹ Taberî, *Târîh*, 5/200, 201.

Abdurrahman b. Abdullah es-Sakafî'nin valiliği döneminde Hayyân'a biat ettiler.⁴⁵⁰ Birkaç gün sonra Muâz b. Cüveyn'in evinde toplanarak nereye doğru ilerleyeceklerini aralarında istişare ettiler. Muâz, ova ve dağ arasında, şehir ve sınır arasında bir bölge olan Hulvân'a doğru ilerlemeyi önerdi ve bu görüş üzerinde karar kıldılar. Bir süre sonra Hayyân'ın yoldaşları bir araya gelerek çıkış stratejilerini tartıştılar. Bu istişare sırasında Muâz şöyle dedi: *"Haydi, Bânikyâ'ya⁴⁵¹ doğru ilerleyelim. Düşmanınızın size ne kadar hızlı ulaşacağını göreceksiniz. Eğer bu gerçekleşirse, düşmanla yüz yüze geliriz ve evleri arkamıza alırız, böylece onlarla tek cepheden savaşırız."* Bu plan doğrultusunda harekete geçtiler. Ancak, üzerlerine bir ordu gönderildi ve hepsi öldürüldü.⁴⁵² Fakat tüm bunlar, Hâricîler sorununu tamamen çözmedi. Nitekim onların isyanları, her sükûnet döneminden sonra yeniden alevlenirdi.

İbn Müberred'in belirttiğine göre, Mus'ab b. Zübeyr, Hâricîler meselesiyle başa çıkmak için çevresindekilere danışır ve bu görevi genellikle Ömer b. Ubeydullah'a verirdi. Ömer b. Ubeydullah, Fars ve Ercân bölgelerindeki Hâricîlerle savaşmış ve onları bölgeden çıkarmaya zorlamıştır. Kendilerini Süveys'ten çıkarınca Medâin'e gelen Hâricîler, burada cesur bir savaşçı olarak bilinen ve Ubeydullah b. Hurr'un askerlerinden olan Ahmer et-Tâî'yi öldürürler. Bu olayı bir şair şu şekilde dile getirmiştir:

تركتم فتى الفتیان أحمر طييء. بسابط لم يعطف عليه خلي

*"En cesur genç, Ahmer et-Tâî'yi Sâbât'ta bıraktınız. Ona kimse merhamet etmedi."*⁴⁵³

Bu olaylardan anlaşılıyor ki, Tay kabilesi Hâricîler konusunda ikiye bölünmüştü. Bir grup, Hâricîlerin saflarında savaşarak fitneyi körüklüyor, diğer grup ise Hz. Ali'nin ve onun ardından gelenlerle birlikte Hâricîlere karşı savaşıyordu. Hâricîlerin önde gelenlerinden bazıları arasında Zeyd b. Husayn et-Tâî ve kuzeni Muâz b. Cüveyn

⁴⁵⁰ Taberî, *Târîh*, 5/310, 311.

⁴⁵¹ Kûfe'de bir bölgenin adıdır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/331.

⁴⁵² Taberî, *Târîh*, 5/311; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/292; Safvet, *Cemheretü Hutabî'l-Arab*, 2/446.

⁴⁵³ İbn Müberred, *el-Kâmil fî'l-luga*, 3/243.

bulunuyordu. Ayrıca, Eyzâr b. Ahnes et-Tâî, Ömer b. Mâlik en-Nebhânî, Beşîr b. Zeyd el-Bavlânî ve Tarefe b. Adî b. Hâtîm et-Tâî gibi isimler de bu grupta yer alıyordu. Hâricîlere karşı Ali taraftarı olarak Kûfe ile Basra'dan gelenler arasından ise Adî b. Hâtîm ve Hâlid b. Ma'dân et-Tâî öne çıkıyordu.

2.3. Emevîler Dönemi

2.3.1. Kerbelâ Hadisesi

Emevî Devleti'nin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân, kendisinden sonra halife olarak oğlu Yezîd'i belirlemiş ve tüm Müslümanlardan ona biat etmelerini istemiştir.⁴⁵⁴ Ancak, sahabenin önde gelen isimlerinden bazıları, Yezîd b. Muâviye'nin halifelik için uygun olmadığını düşündüklerinden dolayı biat etmeyi reddetmişlerdir. Biat etmeyenler arasında, Hz. Peygamber'in (sav) torunu Hüseyin b. Ali de vardır.⁴⁵⁵

Yezîd'in hilafetini tanımak istemeyen Kûfeliler, Muâviye b. Süfyân'ın ölümünü ve Hz. Hüseyin'in Mekke'ye çıktığının haberini alan bir grup, Süleyman b. Surad'ın evinde toplanıp burada Hüseyin'e bir mektup yazmışlardır. Hüseyin'den onları ziyaret etmesini talep edip, yönetimi kendisine teslim etmeye karar verdiklerini açıklarlar. Yazdıkları bu mektubu, Ubeydullah b. Sübey el-Hemdâni ve Abdullah b. Vaddâk es-Selmî ile gönderdiler. Bu elçiler, Ramazan ayının onuncu günü Mekke'de Hüseyin'e ulaşarak mektubu ona iletiler.⁴⁵⁶ Hz. Hüseyin ise tüm Kûfelilere hitaben tek bir mektup yazar Müslim b. Akîl'i durumu incelemesi üzerine göndereceğini, ardından kendisinin geleceğini zikreder.⁴⁵⁷

Müslim b. Akîl, durumu incelemek amacıyla Kûfe'ye gitmiş ve Mezhic kabilesinden Hânî b. Humeyd b. Urve'nin koruması altında kalmıştır. Müslim'in Kûfe'ye geldiğini haber alan halk, onun yanına giderek Hz. Hüseyin adına biat etmiş ve bu sayı on iki bine ulaşmıştır. Müslim b. Akîl, durumu Hz. Hüseyin'e bir mektupla bildirmiş ve onu Kûfe'ye davet etmiştir. Ayrıca, Basra'daki ileri gelenlere de mektuplar göndererek onları Hz. Hüseyin adına biat etmeye çağırmıştır.⁴⁵⁸ Bu olayları öğrenen Kûfe valisi Nu'mân b.

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/151, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/474, 475.

⁴⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/151; Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 156, 157.

⁴⁵⁶ Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 229.

⁴⁵⁷ Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 230.

⁴⁵⁸ Taberî, *Târih*, 5/355.

Beşîr, durumu sakın bir şekilde karşılamış ve halkı fitneye düşmemeleri konusunda uyarmıştır.⁴⁵⁹ Nu'man'ın sakın tutumundan rahatsız olan Ümeyyeoğulları'nın müttetikilerinden Abdullah b. Müslim b. Saîd el-Hadramî, Kûfe'de olanları ve Nu'mân b. Beşîr'in tutumunu bir mektupla Yezîd b. Muâviye'ye bildirir. Bunun üzerine Yezîd, Kûfe valisi Nu'mân'ı görevden alarak yerine Ubeydullah b. Ziyâd'ı atar. Ubeydullah b. Ziyâd ise Hânî b. Urve el-Murâdî'yi yakalatıp hapse atmıştır.⁴⁶⁰

Bu haberin Kûfe'ye yayılmasının ardından kabileler sarayın kapısında toplanır. Müslim, adamlarını toplayarak harekete geçer ve toplamda kırk bin kişi bir araya gelir. Bu esnada, Ubeydullah b. Ziyâd, Kûfe'nin önde gelenlerini sarayda toplar. Müslim, saraya yaklaştığında, saraydan ona karşı konuşanlar halkı dağıtmaya çalışır. Akşam olduğunda Müslim'in yanında sadece beş yüz kişi kalır. Gece ilerledikçe bu kişiler de dağılır ve Müslim tek başına kalır. Müslim, bir evin kapısına giderek su ister. Kadın ona su verir ve onu eve alır. Ancak, kadının oğlu, Muhammed b. el-Eş'as'ın kölesidir ve durumu ona bildirir. Bunun üzerine, Ubeydullah b. Ziyâd, komutanı Amr b. Hureys el-Mahzûmî ve Muhammed b. el-Eş'as'ı göndererek evi kuşatır. Müslim, kılıcını çekerek savaşı; ancak Muhammed ona güvence verir ve Müslim teslim olur. Müslim, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına getirilir ve burada başı vurulur. Hânî de asılır.⁴⁶¹ Bu durumu şair şu dizelerle ifade eder:

فإن كنت لا تدريين ما الموت فانظري ... إلى هانئ في السوق وابن عقيل

تري جسدا قد غير الموت لونه ... ونضح دم قد سال كل مسيل

“Eğer ölümün ne olduğunu bilmiyorsan, pazarda Hânî'ye ve İbn Akîl'e bak.

Ölümün rengini değiştirdiği bir bedeni gör, ve her yöne akan kanın izlerini.”⁴⁶²

⁴⁵⁹ Taberî, *Târîh*, 5/355, 356.

⁴⁶⁰ Taberî, *Târîh*, 5/356; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/480, 481.

⁴⁶¹ Taberî, *Târîh*, 5/347, 348; İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/39; Zehebî, *Tezhîbü tehzîbü'l-kemâl*, 2/341, 342.

⁴⁶² Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-Nübelâ*, 3/308.

Müslim b. Akîl'in ilk çağrı mektubunu alan Hz. Hüseyin, hicretin 61. yılının Muharrem ayında⁴⁶³ Kûfe'ye doğru yola çıkmıştır. Mekke'deki akrabaları ve sahabenin önde gelenleri, Hz. Hüseyin'e gitmemesi yönünde tavsiyelerde bulunmuş, ancak Hz. Hüseyin bu uyarılara kulak asmamıştır. Hz. Hüseyin, yolculuğu esnasında Kûfe halkının valinin tehdidinden dolayı korktuğunu, daha önce mektuplarla ifade edilen güven ve desteğin bu korku nedeniyle geri çekildiğini ve elçisi Müslim b. Akîl'in valinin emriyle infaz edildiğini öğrenir. Bu bilgiye dayanarak yeniden bir durum analizi yapan Hz. Hüseyin, yakınlarıyla birlikte yola çıktığı rotayı değiştirmeyip Kûfe'ye doğru ilerlemeye devam eder. Fırat Nehri kıyısındaki Nineva denilen yere ulaşıldığında, Hz. Hüseyin ve beraberindekiler su kaynaklarının bulunduğu bir bölgede konaklamak isterler. Ancak, Kûfe Valisi'nin adamları buna izin vermeyerek, Hz. Hüseyin ve yanındakileri yiyecek ve içecek sıkıntısı çekilen kurak bir yer olan Kerbelâ'da kuşatma altına alırlar.⁴⁶⁴ Hz. Hüseyin'in, Hür b. Yezîd komutasındaki 1.000 süvari ile karşılaştığı belirtilmiştir. Hz. Hüseyin, niyetinin çarpışmak değil, hak ve adaleti sağlamaya çalışmak olduğunu, bu amaçla gerekirse Yezîd ile görüşebileceğini ve en azından beraberindekilerin serbest bırakılması gerektiğini söylediği aktarılmıştır. Ancak, Yezîd'in Kûfe Valisi olarak atadığı Ubeydullah b. Ziyâd, emrindeki askerlere savaş emri vermiştir. Savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan Hz. Hüseyin ve yakınları var güçleriyle savaşmış, yoğun geçen çarpışmalar sonucunda Hz. Hüseyin ve beraberinde birçok kişi şehit edilmiştir.⁴⁶⁵

Tay kabilesi, Kerbelâ olaylarında çeşitli tutumlar sergilemiştir. Kabileden kimileri Hz. Hüseyin'in yanında yer alırken, kimileri ise Hüseyin'e karşı konumda yer almışlardır.

Ca'fer b. Huzeyfe et-Tâî'nin naklettiğine göre: Muhammed b. Eş'as, Tay kabilesinden Mâlik b. Amr b. Sumâme'nin torunlarından şair İyâs b. el-Asel et-Tâî'yi çağırarak kendisini misafir eder ve ona erzak ve bir binek temin ederek Hz. Hüseyin'e ulaştırması için bir mektup verir. Bu mektubu, Müslim b. Akîl'in isteği üzerine iletmiştir. Müslim b. Akîl, Hüseyin'e ailesiyle birlikte geri dönmesi tavsiyesinde bulunmuştur. İyâs yola çıkarak, dört gün sonra Zubâla adlı yerde Hüseyin ile buluşarak ona haberi ve mektubu

⁴⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/172; İbn Esîr, Hz. Hüseyin'in çıktığı günü Zilhicce'nin 8. Günü olarak rivayet etmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/492.

⁴⁶⁴ Taberî, *Târîh*, 5/410; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve ş-siyâse*, (Beyrut: Dârü'l-azvâ', 1990), 2/5, 6.

⁴⁶⁵ Mesudî, *Mürûcüz'z-Zeheb*, 3/64; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/159-163; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/490, Dineverî, *Ahbârü't-tvâl*, 230.

iletmiş ve Hz. Hüseyin'den, “Her şey takdir edilmiştir ve biz canlarımızı Allah’a adayarak buradayız.” sözüyle bu çağrıya olumsuz cevap almıştır.⁴⁶⁶ Mektubun Hz. Hüseyin’e ulaşır ulaşmadığı yönünde de kanaatler bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Tırmâmâh b. Adî et-Tâî, Kerbelâ olaylarında Hüseyin’e sadık kalan ve ona destek olanlar arasındadır. Kûfe’den çıkarak Hüseyin’in yanına giderek ona kılavuzluk yapmıştır. Kendisinin Hz. Hüseyin’e söylediği şu cümleler, ona desteğini açıkça göstermektedir: “*Vallahi, sana baktığımda seninle birlikte kimseyi göremiyorum. Sadece seninle birlikte olan bu kişiler bile sana saldırmaya kalksalar, sana karşı koymaları yeterlidir. Kûfe’den sana gelmeden bir gün önce, Kûfe’nin meydanında şimdiye kadar gördüğüm en büyük topluluğun toplandığını gördüm. Onlara, ‘Neden toplandınız?’ diye sordum. Bana dediler ki: ‘Onlar, Hüseyin’e karşı savaşmak için hazırlanıyorlar.’ Allah aşkına, onlara karşı bir karış bile ilerlememeyi başarırsan bunu yap! Eğer seni bir süre koruyacak bir yer arıyorsan ve ne yapacağına karar verene kadar beklemek istiyorsan, gel seni dağlarımızdan biri olan Ecâ’ya götürüyüm. Vallahi, biz o dağda Gassân ve Himyer krallarına, Nu’mân b. Münzir’e karşı korunduk. Vallahi, hiçbir zaman bize bir zarar gelmedi. Seninle birlikte köyümüze gideceğim, sonra oradaki Tay kabilesinin Ecâ ve Selmâ bölgesinden adamları toplayacağız. Vallahi, on gün bile geçmeden binlerce Taylı adam ve binici sana katılır. Sonra bizimle istediğin kadar kalabilirsin. Eğer bir tehlike seni rahatsız ederse, vallahi, yirmi bin Taylı askerle önünde kılıçlarını sallayacaklar. Vallahi, göz kırpıncaya kadar bile sana zarar gelmeyecek.*”⁴⁶⁸

Daha sonra Hüseyin’i uğurlar. Ailesi için Kûfe’ye erzak temin etmek üzere yola çıkar ve sonrasında Hüseyin’e tekrar katılmak üzere geri döneceğini belirterek şöyle der: “*Eğer sana yetişebilirim, vallahi, senin yardımcılardan biri olacağım.*” Anlatıldığına göre, erzak işini hallettikten sonra geri döner ancak yol üzerinde Hüseyin’in şehit olduğunu haber verini duyar.⁴⁶⁹

Tırmâmâh b. Adî’nin Hüseyin’e olan desteğini ve Tay kabilesinin adamları ve topraklarıyla birlikte Hüseyin’in yanında yer aldığını incelediğimizde, ayrıca Taberî’nin,

⁴⁶⁶ Taberî, *Târîh*, 5/375.

⁴⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/158.

⁴⁶⁸ Taberî, *Târîh*, 5/406, 407.

⁴⁶⁹ Taberî, *Târîh*, 5/407.

Abbas b. Ali b. Ebû Tâlib'in katilleri arasında Tay kabilesinden Hakîm b. Tufeyl es-Sinbisî'nin olduğunu, Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in, Tay'dan Abdullah b. Kutbe et-Tâî tarafından öldürüldüğünü ⁴⁷⁰ ve rivayete göre bazı Tay kabilesi mensuplarının Hüseyin'in öldürülmesinde yer aldığını⁴⁷¹ göz önünde bulundurduğumuzda, bu çelişkili tutum, belirttiğimiz görüşü doğrulamaktadır. Nitekim Tay kabilesinin, hatta aynı evin bireylerinin bile Ali ailesine destek verme veya onlara karşı durma konusunda ikiye bölünmüş olduğu görüyoruz. Ancak, genel olarak Tay kabilesi içinde Ali ailesine destek verme eğilimi baskın olmuştur.

2.3.2. Tevvâbûn Hareketi

Ehl-i beyt'e derin bir sevgi besleyen Müslümanları derinden sarsan Kerbelâ Olayı, Hz. Ali'nin ve oğullarının haklarını savunma iddiasıyla ortaya çıkan ve Şiîliğin doğuşuna zemin hazırlayan bazı hareketlerin temelini oluşturmuştur. Kerbelâ Olayı sebebiyle Emevî yönetimine karşı düşmanlık besleyen grupların başında, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet etmelerine rağmen ona yardım etmeyen Kûfeliler gelmektedir.⁴⁷² Hüseyin'e karşı dürüst davranmadıkları için büyük bir pişmanlık duyan ve işledikleri bu günahı ancak onu şehit edenleri ve bu emri verenleri öldürerek kurtulabileceklerine inanan bu grup, Tevvâbûn (tövbe edenler) olarak adlandırılmıştır.⁴⁷³

Bu hareketin liderliğini, Hz. Ali taraftarlarından Süleyman b. Surad el-Huzâî üstlendi. Kûfe'de toplanan bu grup, Hz. Hüseyin'in kabrine giderek pişmanlıklarını dile getirip Allah'a tevbe ettiler.⁴⁷⁴

Hicretin 65. yılı Süleyman b. Surad, Kûfe dışında toplanarak diğer Hz. Ali taraftarlarını yanına çağırdı. Kendilerine yaptığı uzun bir konuşmanın sonunda şunları zikretmiştir: *"Benî İsrâîl'in tövbe edenleri gibi olun. Onların peygamberi onlara şöyle dedi: 'Buzağıyı tanıdığınız için kendinize zulmettiniz, yaratıcınıza tövbe edin ve kendinizi öldürün, bu sizin için yaratıcınızın yanında daha hayırlıdır.' Ben de görüyorum ki, Allah,*

⁴⁷⁰ Taberî, *Târîh*, 5/367, 369, 447.

⁴⁷¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr) eş-Şeybânî (Sa'leb), *el-Mecâlis*, thk. Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn (Mısır: Dârü'l-maârif, 2008), 407.

⁴⁷² Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 229.

⁴⁷³ Apak, *İslam Tarihi*-3, 107; İsmail Yiğit, "Tevvâbîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/49, 50.

⁴⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/197; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2/108; İbn Haldûn, *Târîh*, 3/216.

*peygamberinizin oğluna yaptığınız bu davranıştan dolayı size kızdı. Allah'ı, Hüseyin'in katillerini yok etmeden hiçbir şey hoşnut edemez. Ölümden korkmayın. Vallahi ölümden korkan herkes zelil olur.”*⁴⁷⁵

Tevvabûn mensupları, Emevî yönetimine karşı açıkça bayrak açtı. Bu isyan hareketi, Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın dikkatini çekti ve isyanı bastırmak için Husayn b. Numeyr komutasında bir ordu gönderdi.⁴⁷⁶

İki taraf arasında meydana gelen çatışmalar üç gün sürdü. Çatışmaların sonucunda Süleyman b. Surad, Müseyyeb b. Necebe ve Rifa'a b. Şeddâd el-Becelî gibi liderler dahil birçok Tevvabûn mensubu öldürüldü. Bu, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için yapılan ilk büyük teşebbüstü ve Emevî yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.⁴⁷⁷

Taylıların Hz. Hüseyin'e karşı tutumunu incelediğimizde, iki zıt grubun karşı karşıya olduğu, bir bölümün Hüseyin'i desteklerken, diğerlerinin ona karşı olan tarafta yer aldığını görmüştük. Ancak, Hüseyin'in öldürülmesinden ve Tevvâbûn hareketinin başlamasının ardından Şîîlerin hadiselerin başlarında Taylılara itimat ettiğini görmekteyiz.

Süleyman b. Surad, hicrî yılında Sa'd b. Hüzeyfe b. Yemân'e, Abdullah b. Mâlik et-Tâî aracılığıyla destek talep etmek amacıyla mektup göndermiştir. Mektup Sa'd'a ulaştığında, Sa'd onu okumuş ve ülkedeki Şîîlere iletmiştir. Süleyman b. Surad, Kûfe halkından bazı kimselere mektubu okuyup onları savaşıma davet ettiğinde, olumlu destek almış, ardından aralarından Tay kabilesinden Abdullah b. el-Hanzal et-Tâî şöyle demiştir: *““Kardeşlerimizin bizi davet ettikleri şeye olumlu cevap verdik. Onların bizimle aynı fikirde olduklarını gördük. Bizi atlı birliklerle onlara doğru yönlendir.”* Bunun üstüne kendisine: *“Sabırlı ol, düşmana karşı hazırlık yapın, acele etmeyin. Savaş hazırlıklarımızı tamamladıktan sonra ilerleyeceğiz.”* denmiştir.⁴⁷⁸

Bunu, Kerbelâ mevzusunda zikrettiğimiz Tırimmâh b. Adî'nin Hz. Hüseyin'e karşı olan tutumu ile birlikte değerlendirdiğimizde, Taylılardan bazı kimselerin Hüseyin'in

⁴⁷⁵ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2/108; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/197; İbn Haldûn, *Târîh*, 3/216.

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/197

⁴⁷⁷ Taberî, *Târîh*, 5/583- 609; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 1/269; İsfahânî, *Mekâtilü'l-Tâlibiyyîn* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 2005), 122; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2/108.

⁴⁷⁸ Taberî, *Târîh*, 5/557; Safvet, *Cemheretü Hutabi'l-Arab*, 2/62.

öldürülmesine katılmalarının sadece bireysel tutumlar olduğunu ve kabile genelinde yaygın bir görüş oluşturmadığını anlamaktayız.

2.3.3. Muhtar-es Sakafi İsyanı

Henüz Tevvâbûn hareketi sürerken, Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî tarafından Hz. Hüseyin'in intikamını almak amacıyla bir ayaklanma başlatılmıştır. Her ne kadar iki ayaklanmanın da aynı amaçtan kaynaklandığı görülse de, Muhtâr bu harekete katılmamış, bilakis Kûfelileri de engellemeye çalışmıştır.⁴⁷⁹

Muhtâr b. Ebû Ubeyd, Sakif kabilesine mensup olup hicretin 1. senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Ebû Ubeyd es-Sekafî, Köprü Savaşı'nda üzerine bir filin düşmesiyle şehit olunca,⁴⁸⁰ Muhtâr, amcası Sa'd b. Mes'ûd'un himayesinde büyümüştür. Cemel Savaşı sonrası amcasının Medâin'e vali tayin edilmesi üzerine onunla birlikte orada kalmıştır.⁴⁸¹

Muhtâr, Emevîlerin kuruluş yıllarında Kûfe'ye yerleşmiş ve hicretin 51. yılında şehrin valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından hapse atılmıştır. Kısa süre sonra serbest bırakılır ancak Müslim b. Akîl'in öldürülmesi sonrasında tekrar tutuklanır. Abdullah b. Ömer'in Yezîd nezdindeki girişimleri sonucu serbest kalan Muhtâr, Hz. Hüseyin'in intikamını almak amacıyla Kûfe'den ayrılıp Tâif'e gider. Bir yıl sonra Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini duyunca Mekke'ye gidip ona biat ederek Şam ordusunun Mekke kuşatmasında Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer alır.⁴⁸²

Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra Mekke'yi terk eden Muhtâr, Kûfe'ye dönerek, kendisinin emir tayin edildiğine dair Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye adına halka çağrıda bulunmaya başlar. Muhtâr'ın Kûfe'deki faaliyetleri, Mekke'de bulunan Abdullah b. Zübeyr'i rahatsız etmeye başlar. Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr'ın Emevîlere karşı görünürde yürüttüğü faaliyetlerin aslında Mekke halifeliği için bir tehdit oluşturduğunu düşünür. Bu nedenle, Abdullah b. Zübeyr, Kûfe valisine Muhtâr'ın tutuklanması emrini gönderir. Tutuklanan Muhtâr, serbest kalmak amacıyla bir kez daha

⁴⁷⁹ Taberî, *Târîh*, 5/560, 561; Askalâni, *el-İsâbe*, 6/277.

⁴⁸⁰ Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 248; Dineverî, *Ahbâru't-tivâl*, 113; Askalâni, *el-İsâbe*, 6/275, 7/223; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 1/401.

⁴⁸¹ Askalâni, *el-İsâbe*, 6/276; Taberî, *Târîh*, 4/654; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/632.

⁴⁸² İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 1/586; Ya'kûbî, *Târîh*, 2/201; Taberî, *Târîh*, 5/570, 571; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/257; Askalâni, *el-İsâbe*, 6/277.

eniştesi Abdullah b. Ömer'den yardım talebinde bulunur. Abdullah b. Ömer, hem Abdullah b. Zübeyr'e hem de Kûfe valisine ricada bulunarak Muhtâr'ın serbest bırakılmasını sağlar.⁴⁸³

Hapisten çıktıktan sonra Muhtâr, Muhammed b. Hanefiyye adına daha önce başlattığı biat alma faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Neticede, pek çok insanı İbn Hanefiyye'nin kendisini Hz. Hüseyin'in intikamını almakla görevlendirdiğine ikna etmeyi başardı. Şehrin önde gelen isimlerinden İbrahim b. Eşter'i de yanına çekmeyi başaran Muhtâr, böylece önemli bir destek kazandı. İbrahim'in katılımıyla birlikte Muhtâr, Hicretin 66. yılında Kûfe'de yönetime karşı bir harekât başlattı.⁴⁸⁴

Muhtâr'ın Hz. Hüseyin'in intikamını alma üzerine kurduğu bu harekâta, Kûfe'deki Hz. Ali taraftarlarından büyük destek gördü. Abdullah b. Zübeyr'in Kûfe valisi Abdullah b. Mutî', Muhtâr taraftarlarını yenemedi ve Kûfe Muhtâr'ın kontrolüne geçti. Muhtâr, halktan Kitap ve Sünnet'e tabi olma ve Ehl-i Beyt'in savunma şartıyla biat aldı. Irak'ta Kûfe merkezli bir yönetim teşkilatı kuran Muhtâr'ın idarî, askerî ve adlî kadrolarının görev dağılımı incelendiğinde, Yemenli kabilelerin daha fazla sorumluluk üstlendikleri gözlemlenmektedir.⁴⁸⁵ Nitekim bunlardan biri de hicrî 66 yılında Kûfe kadılığına Tay kabilesinden Abdullah b. Mâlik et-Tâî'yi tayin etmesidir.⁴⁸⁶

Hz. Hüseyin'in katillerini cezalandıran Muhtâr, onların cesetlerini İbn el-Hanefiyye'ye gönderdi. Mescid-i Haram'ın kapısına getirilen cesetler, yine Tay kabilesinden Abdullah b. Ebû Bekir et-Tâî tarafından taşındı.⁴⁸⁷

Muhtâr, Adî b. Hâtim'in Hüseyin ve ailesine karşı yapılan zulümlerde Tay kabilesinden suçsuz olan birkaç kişi için af talebinde bulundu ve Muhtâr bu talebi kabul etti.⁴⁸⁸ Bu durum, Muhtâr'ın Tay kabilesine duyduğu güveni ve Irak'taki hükümranlılığı sırasında onlara dayandığını göstermektedir. Ancak, Hüseyin'in öldürülmesine katılan kişiler bu muafiyetin dışında tutulmuştur. Nitekim bu kişilerden olan Taylı Hakîm b. Tufeyl'i yakalatmıştır. Adî, Hakîm için de af talebinde bulunup onu kurtarmak istemiş olsada,

⁴⁸³ Taberî, *Târîh*, 5/580; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/259.

⁴⁸⁴ Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 289; Halife b. Hayyat, *Târîh*, 263.

⁴⁸⁵ Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 292; Belâzûrî, *Ensâb*, 6/394; Taberî, *Târîh*, 4/510

⁴⁸⁶ Dineverî, *Ahbâru'l-tvâl*, 288, 290, 291; Taberî, *Târîh*, 6/35; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 1/401.

⁴⁸⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 491.

⁴⁸⁸ Taberî, *Târîh*, 6/62.

Muhtâr'ın temsilcisi olan Abdullah b. Kâmil, Hakîm b. Tufeyl'i Şiîlere teslim etmiştir. Onlar da Hakîm'i öldürmüştür.⁴⁸⁹

Muhtâr'ın Irak'taki faaliyetleri ona büyük bir destek kazandırdı. Ancak, hem Abdullah b. Zübeyr hem de Şam'daki Emevî halifesi tarafından tehdit olarak görüldüğünden Abdullah b. Zübeyr, Mus'ab b. Zübeyr'i Muhtâr'a karşı gönderdi. Muhtâr, Kûfe kalesinde dört ay süren muhasara sonunda hicrî 67 senesinde öldürüldü.⁴⁹⁰

Tay kabilesinin bu hadiselerdeki çelişkili tutumunu, sayılarının fazlalığı ve bünyelerinde barındırdıkları aşiret ve kolların çeşitliliği nedeniyle tabîi olarak tek bir tutum üzerinde birleşememeleri ile açıklayabiliriz.

⁴⁸⁹ Taberî, *Târîh*, 6/62, 63.

⁴⁹⁰ Hayyât, *Târîh Halîfe b. Hayyât*, 264, Askalâni, *el-İsâbe*, 6/275, 278; Apak, *İslam Tarihi-3*, 109-116.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TAY KABİLESİNE MENSUP MEŞHUR ŞAHSİYETLER

3.1. Hâtım et-Tâî

Hâtım b. Abdullah b. Sa'd b. el-Haşrec b. İmruülkays b. Adî b. Ahzem b. Ebû Ahzem b. Cervel b. Su'al b. Amr b. el-Gavs b. Tay, Tay kabilesinin Benû Su'al koluna mensuptur. Necid bölgesindendir. Hâtım'ın Adî, Abdullah ve Seffâne adlı çocukları olması sebebiyle Ebû Seffâne ve Ebû Adî künyeleriyle de bilinir.⁴⁹¹ Babası, Tay kabilesinin önde gelenlerinden olan Abdullah b. Sa'd b. el-Haşrec, annesi, Utbe bt. Afîf'tir. Hâtım'ın babası, o küçükken vefat etmiş ve dedesi Sa'd b. el-Haşrec'in himayesinde büyümüştür.⁴⁹²

Hâtım, "Cevâd (evced)" lakabıyla tanınmış olup cömertliği ve misafirperverliğiyle ilgili aktarılan birçok hikâyesi vardır. Misafirlerini ağırlamak, fakirlere yardım etmek ve esirleri kurtarmak her zaman birincil önceliği olmuştur. Onun bu erdemleri, sadece kendi kabilesinde değil, tüm Arap yarımadasında dilden dile yayılmıştır. Hâtım, bu faziletleri sayesinde, Arap toplumunda büyük saygı görmüş ve cömertliğin sembolü olarak bilinmiştir.⁴⁹³ Ancak alicenaplığının Allah rızası ve ahiret için değil, şan ve hatırlanmak için olduğu da zikredilmiştir.⁴⁹⁴ Nitekim İbn Ömer'den aktarılan hadise göre, Hâtım, Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda anılmış, bunun üzerine Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*O adam, bir şeyi amaçladı ve onu başardı.*"⁴⁹⁵ Bir başka hadiste ise, Adî b. Hâtım Hz. Peygamber'e (sav): "*Ey Allah'ın Resûlü; babam akrabalık bağlarını korur ve şöyle şöyle yapardı.*" demiş, Hz. Peygamber (sav) ise: "*Baban bir şeyi amaçladı ve onu başardı.*" şeklinde cevap verdiği rivayet edilmiştir. Burada bir şeyi amaçladı sözünden kastettiği, hatırlanmak ve övgüdür.⁴⁹⁶

Hâtım, sadece cömertliği ile değil, aynı zamanda edebî kimliğiyle de Arap toplumunda öne çıkan bir şahsiyettir. Ayrıca, kabile lideri ve iyi bir süvari olarak da tanınır. Sözleri

⁴⁹¹ İsfahânî, *Agânî*, 17/260; Câhiz, *el-Hayevân*, 1/255, 7/447; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 2/270; Bedreddin el-Aynî, *Mugânî'l-Ahyâr fî Şerhi Asâmî Ricâl Ma'ânî'l-Âsâr* (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmiyye, 2006), 3/392; Ebû Gays Muhammed Hayrüddin b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-ilmi lilmelâyin, 2002), 2/151.

⁴⁹² Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 8.

⁴⁹³ Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 5.

⁴⁹⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 2/270

⁴⁹⁵ Alauddin Ali b. Husâmüddin el-Muttakî'l-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1981), 14/35; Askalânî, *Muhtasar Zevâid Müsnedi'l-Bezzâr* (Beyrut: Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 1992), 1/114; Suyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, (Kahire: el-Ezherü's-şerîf, 2005), 21/134.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 30/200.

davranışlarını doğrular niteliktedir. Öyle ki nereye yerleşirse orası hemen tanınırdı. Savaşta zafer elde eder, ganimet elde ettiğinde dağıtır, bir şey istendiğinde bağışlar, ok atışında kazanır, yarışlarda birinci olur ve esir aldığı anda serbest bırakırdı. Namusa saygı gösterir, misafiri ağırlar, açları doyurur, sıkıntı içindekilere yardım eder, azık dağıtır ve selâmı yayardı. Ahlâkî değerlerin yüceltilmesine büyük önem verirdi ve şairler ona sık sık misafir olurlardı.⁴⁹⁷ Kendisi bu güzel hasletleriyle Hz. Peygamber'in de (sav) övgüsüne mahzar olmuştu. Nitekim Hz. Ali, Tay kabilesine karşı gerçekleştirdiği seriyyeden beraberinde esirlerle döndüğünde bu esirler arasında Hâtim'in kızı Seffâne'de mevcuttu. Seffâne'nin Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp, *“Ey Muhammed, mümkünse beni serbest bırak ve Araplar arasında beni küçük düşürme. Ben kavmimin liderinin kızıyım. Babam kutsallığı korur, esirleri serbest bırakır, açları doyurur, giydiren, misafirlere ikram eder, yemek verir, selamı yayardı ve hiçbir ihtiyacı olanı geri çevirmezdi. Ben Hâtim el-Tâî'nin kızıyım.”* demiş, Hz. Peygamber (sav) ise, *“Bu gerçekten müminlerin özelliğidir. Eğer baban mümin olsaydı, ona merhamet gösterirdik. Onu serbest bırakın, çünkü babası güzel ahlakı severdi ve Allah da güzel ahlakı sever.”* buyurmuş ve Seffâne'yi serbest bırakmıştır.⁴⁹⁸

Rivayete göre Hâtim, bu cömertliğini annesi Utbe bt. Afif'ten almıştır. Utbe de Hâtim gibi yardımsever ve eli açıklığıyla ün sahibi olmuş, dahası malını çok fazla dağıtmasından dolayı kardeşleri uzun yıllar boyunca malını kendisinden alıkoymuşlardır. Bir gün kendisinin artık aciz kaldığını düşünerek ona bir deveden parça verirler. O sırada yardım talebiyle Hevâzin kabilesine mensup bir kadın Utbe'ye gelir. Utbe, deveden aldığı parçayı kadına bağışlar ve şöyle der: *“Allah'a yemin ederim ki, beni açlıktan öldürse bile, onunla birlikte bana gelen her türlü imkânla başkalarına yardım etmekten asla geri durmayacağım!”*⁴⁹⁹

Hâtim et-Tâî'nin cömertliği ile ilgili birçok menkıbe bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, Hâtim henüz çocukken bir gün develeri gütmeye gönderilir. Bu sırada, ikramda bulunabileceği birini ararken bazı süvariler yanına gelerek misafirleri için yiyecek olup

⁴⁹⁷ Yahyâ b. Ali b. Muhammed b. eş-Şeybânî et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânü'l-Hamâse li't-Tebrîzî* (Beyrut: Darü'l-kalem, t.y.), 2/29.

⁴⁹⁸ Muhammed b. Ali b. Hasan b. Bişr el-Hakîm et-Tirmîzî, *Nevâdirü'l-usûl fî Ahâdisi'r-Resûl* (Beyrut: Dârü'l-cîl, t.y.), 2/314,

⁴⁹⁹ Hâtim et-Tâî, *Dîvân*, 6.

olmadığını sorarlar. Hâtım, “Develeri gördüğünüz halde hâlâ misafir için yemek mi soruyorsunuz?” der ve onlara üç deve ikram eder. Bu süvarilerin, Hîre Hükümdarı Nu’mân b. Münzir’e gitmekte olan dönemin ünlü şairleri Abîd b. Ebras, Bişr b. Ebî Hâzım ve Nâbîga ez-Zübyânî olduğu ortaya çıkar. Şairler, Hâtım’i öven şiirler söyleyerek ona methiyeler düzerler. Bunun üzerine Hâtım, develerin tamamını aralarında bölüştürür ve her bir şaire doksan dokuz deve düşer. Ne var ki bunu duyan ve Hâtım’in aşırı cömertliğine kızan dedesi ise onu terk eder.⁵⁰⁰

Başka bir rivayette, Hâtım’in eşi Nevâr,⁵⁰¹ onun cömertliğini şöyle anlatır: “Öyle bir yıl geldi ki, kuraklık her şeyi mahvetti. Çocuklarımız açlıktan ağlarken, Hâtım onları avutacak hiçbir şey bulamıyordu. Gece yarısı bir komşumuz açlıkla boğuşan çocuklarıyla birlikte Hâtım’e gelerek yardım istedi. Hâtım, kendi açlığına rağmen atını kesip komşusuna ikram etti. İnsanları çağırıp herkesin karnını doyurdu, ancak kendisi bir lokma bile yemedi.”⁵⁰²

Diğer bir kıssa ise, Rum imparatorlarından biri, Hâtım’in cömertliği hakkında duyduğu haberlerden etkilenir ve bu cömertliği denemek amacıyla ona, sahip olduğu ve kendisi için son derece değerli olan asil atlarından birini hediye olarak istemesi için bir elçi gönderir. Hâtım, elçinin kimliğinden habersiz bir şekilde onu büyük bir misafirperverlikle karşılar. Ancak, elçiyi ağırlayacak başka hayvan bulamayınca, misafirin onuruna o çok değer verdiği atını keser. Elçi, Hâtım’in bu olağanüstü cömertliği karşısında derin bir hayranlık duyar ve “Allah’a yemin ederim ki, senden duyduğumuz cömertlik ve misafirperverlikten çok daha fazlasını gördük.” diyerek geri döner.⁵⁰³ Ayrıca Hâtım’in, gece olduğunda yollarını kaybedenlerin kendilerine misafir olması için çocuğuna ateş yakıp dumanı yükseltmesini emrettiği belirtilmiştir. Kendisi bu hadiseyle ilgili şu dizeleri zikretmiştir:

أوقد، فإنَّ الليلَ ليلَ قر . . . والريح، يا موقد، ربح صر

⁵⁰⁰ Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 7, 8, 9.

⁵⁰¹ *Dîvân*’da ki rivayette bu hadisenin Hâtım’in diğer eşi Mâviye ile gerçekleştiği aktarılmıştır. Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 28.

⁵⁰² İbn Kesir, *el-Bidâye*, 2/272.

⁵⁰³ Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 30, 31.

عسى يرى نارك من يمر . . . إن جلبت ضيفا، فأنت حر

*“Ateşi yak, çünkü gece uzun ve karanlık, rüzgâr ise soğuktur. Ey ateşin bekçisi, sabırlı ol; Belki bir yolcu ateşini görür ve yolunu bulur. Eğer bir misafir getirdiyse, artık özgürsün.”*⁵⁰⁴

el-İkdü'l-ferîd'de aktarılan bir diğer hadiseye göre, bir adam Hâtim et-Tâî'ye gelerek, *“Benimle bir kavim arasında diyet meselesi oldu. Bu diyeti malımla üstlendim. Fakat malımı kaybettim ve umudum sensin. Eğer bu diyeti üstlenirsen, birçok sıkıntıyı giderir; üzüntüyü hafifletir ve bir borcu ödemiş olursun. Eğer bu mümkün olmazsa, bugünkü cömertliğimle beni hayal kırıklığına uğratmazsın ve yarından da umudumu kesmem.”* der. Bunun üzerine Hâtim, onun diyetini üstlenir ve borcunu öder.⁵⁰⁵

Hâtim'in, misafirlere ikram ve cömertlikle ilgili şu sözleri söylediği rivayet edilmiştir:

أضاحك ضيفي قبل إنزال رحله ... ويخصب عندي والمحل جديب
وما الخصب للأضياف أن يكثر القرى ... ولكثما وجه الكريم خصيب

“Misafirimi ağırlamadan önce onunla gülümseyerek konuşurum ... ve benim yanımda iken zenginleşir; çünkü ben misafirperverim.

*Misafirlere bol ikramda bulunmak, sadece çok yemek sunmak değildir; asıl önemli olan, cömert bir yüzle karşılamaktır.”*⁵⁰⁶

يرى البخيل سبيل المال واحدة ... إنَّ الجواد يرى في ماله سبلا

⁵⁰⁴ Hâtim et-Tâî, *Dîvân*, 30.

⁵⁰⁵ İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 1/215.

⁵⁰⁶ İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 2/199.

“Cimri, malının sadece tek bir yolunu görür; cömert ise malında birçok yol görür.”⁵⁰⁷

Burada kastettiği, cömertliğin malın değerini ve kullanım alanını genişlettiğini, cimriliğin ise malı kısıtladığını ve sadece kendine sakladığını ifade etmektedir.

ولا تقولي لشيء كنت مهلكه: ... مهلا ولو كنت أعطي الجن والخبلا

“Ve yok ettiğim bir şey için bana asla ‘dur’ deme; onu cinlere ve akıl hastalarına veriyor olsam bile.”⁵⁰⁸

Hâtim, malını harcama özgürlüğünü vurgularken, cömertliğinin ve vermede sınır tanımadığının da altını çizer. Bu ifade, Hâtim’in cömertliğini ve malını harcarken kimseye hesap vermeyeceği prensibini de açıkça ortaya koymaktadır.

أيا ابنة عبد الله وابنة مالك ... ويا ابنة ذي البردين والفرس والورد
إذا ما صنعت الرّاد فالتّمسّي له ... أكّلا فإني لست أكله وحدي
كرّما قصيّاً أو قريّبا فإني ... أخاف مذمات الأحاديث من بعدي
وكيف يسيغ المرء زادا وجاره ... خفيف المعى بادي الخصاصة والجهد
وللموت خير من زيارة باخل ... يلاحظ أطراف الأكيل على عمد

“Ey Abdullah’ın kızı, ey Mâlik’in kızı,

Ey iki pelerin, at ve gül sahibi olanın kızı,⁵⁰⁹

Eğer yiyecek hazırlarsan, benimle yemek yiyecek birini bul,

Çünkü ben yemeği tek başıma yemem.

⁵⁰⁷ İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 7/6.

⁵⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/197.

⁵⁰⁹ Mâlik’in kızı olarak zikrettiği, Hâtim et-Tâi’nin eşi olan Abdullah’ın kızı Mâviye’dir. “iki pelerin sahibi” ise, Münzir b. Mâ’ûs-Semâ’nın ona iki pelerin verdiği Âmir b. Uhaymir b. Behdele’dir. Âmir, Münzir’e gerçek kimliğini sorduğunda, onun Arapların en soylularından ve en cesurlarından biri olduğunu öğrenmiştir. “el-Verd” ise, kır doru ile kestane arasında bir renge sahip olan atlardan biridir. Tebrîzî, *Şerhu Dîvânü'l-Hamâse li't-Tebrîzî*, 2/309.

*Uzak veya yakın, asil birini davet et,
Çünkü ben arkamdan kötü konuşulmasından korkarım.
Bir insan nasıl yemek yer ki komşusu aç ve yoksulken,
Açlıktan zayıflamışken.
Ölmeyi, cimri birini ziyaret etmeye tercih ederim,
Çünkü o, kasıtlı olarak yemek yerken misafirini gözler.”⁵¹⁰*

Arap şiirlerinde, akrabaları gözetmenin önemi, onları ziyaret edenlerin övülmesi ve akrabalarına sırt çevirenlerin kınanması konularında birçok şiir bulunmaktadır. Hâtîm’in bu konuda; “لا تعذليني على مالٍ وصلت به ... رحماً قريباً؛ فخير المال ما وصلاً” “Beni, akrabamı ziyaret ederek harcadığım maldan dolayı kınama; çünkü malın en hayırlısı, akrabalığı pekiştiren maldır.” dediği rivayet edilmiştir.⁵¹¹

Bir gün Hâtîm’in, Nu’mân b. el-Münzir’in huzuruna misafir olarak gittiği aktarılır. Nu’mân, Hâtîm’i büyük bir onurla karşılamış ve ona, ülkesinden getirdiği hediyeler dışında iki yük altın ve gümüş vermişti. Hâtîm, yola çıkıp ailesinin yanına vardığında, Tâî kabilesinin bedevîleri onu karşılayarak, “Hâtîm geldi. Sen kraldan zenginlik getirdin, biz ise ailelerimizden yoksullukla geldik.” dediler. Hâtîm ise onlara, “Gelin, önümdekileri alın ve aranızda paylaşın.” dedi. Bunun üzerine bedevîler, Nu’mân’ın hediyelerini alıp paylaştılar. Durum böyleyken Hâtîm’in eşi Tarîfe ona gelerek, “Allah’tan kork ve kendine bir şeyler sakla. Bu insanlar ne bir dinar ne bir dirhem, ne bir koyun ne de bir deve bırakacaklar.” dedi. Hâtîm ise şu beyitleri söyledi:

قالت طريفة ما تبقى دراهمنا ... وما بنا سرف فيها ولا خرق
إن يفن ما عندنا فالله يرزقنا ... ممن سوانا ولسنا نحن نرتزق

⁵¹⁰ Hâtîm et-Tâî, *Dîvân*, 61, 62; Ebûbekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî, Ebû Osmân Saîd b. Hâşim el-Hâlidî, *Hamâsetü’l-Halidiyyeyn* (Suriye: Vüzâretü’s-sekâfeti, 1995), 95.

⁵¹¹ Ebû Kâsım Hasan b. Bişr el-Âmedî, *el-Muvâzene beyne şi’ri Ebî Temmâm ve’l-Buhturî*, (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1994), 1/185.

ما يَألف الدَّرهم الكاريَّ خرقتنا ... إلا يَمِرَّ علينا ثمَّ ينطلق
إنّا إذا اجتمعنا يوماً دراهمنا ... ظلّت إلى سبيل المعروف تستبِق

“Tarîfe, paralarımızın tükeneyeceğini söylüyor, ancak bizde israf ve savurganlık yok.

Eğer elimizdeki biterse, Allah bizi başkaları aracılığıyla rızıklandırır; biz ise kimseye muhtaç olmayız.

Dirhem bize alışmaz, sadece gelir ve sonra gider.

Bir gün paralarımız toplansa, iyilik yollarına koşar.”

Ebû Bekir b. Abbâs’ın anlattığına göre, bir adam Hâtîm’e Araplar arasında ondan daha cömert biri olup olmadığını sormuştur. Hâtîm, bütün Arapların kendisinden daha cömert olduğunu belirterek, bir gece bir Arap gencinin yanında konakladığını anlatmıştır. Bu genç yetim olup yüz koyunu vardı. Hâtîm’e koyun kestiğinde, Hâtîm beynin tadını beğendiği için genç her seferinde ona koyunun beynini getirmiştir. Sabah olduğunda, Hâtîm gencin tüm koyunlarını kestiğini ve hiçbir şeyinin kalmadığını görmüştür. O da genç adamın bu büyük cömertliği karşısında ona minnettarlığını ifade etmek için yüz deve hediye etmiştir.⁵¹²

Hâtîm’in bu cömertliklerinin yanı sıra, genel olarak Arap toplumunda cömertlik ve misafirperverlik çok değerli bir haslettir. Hâtîm’in bu hikâyesi de onun ve diğer Arapların cömertlik anlayışını ortaya koyan hadiselerden biridir.

Hâtîm, bir gün kavminden bir ordu ile Bekir b. Vâil kabilesine saldırır. Savaşın sonunda Tay kabilesi yenilir ve birçok kişi öldürülür ve kimileri de esir alınır. Esirler arasında Hâtîm’de bulunuyordu. Hâtîm, Aneze kabilesinden bir adam tarafından esir tutulur. Esir olarak bulunduğu kabilede bir gün bir kadın yanına gelir. Kendisine, “*Kalk ve bu deveyi kanat.*” der. O dönemde deve kanatma işlemi, devenin damarlarından birini keserek kanı toplamak ve ardından kanı pişirmek şeklinde gerçekleştirilirdi. Hâtîm, deveye gidip onu keser. Kadın, bunu görünce sinirlenir ve Hâtîm’e tokat atar. Hâtîm, “*Bana tokat atan*

⁵¹² İbn Manzûr, *Muhtasarü Târih Dimeşk li-İbn Asâkir* (Şam: Dârü’l-fikir, 1984), 6/141.

başka biri olsaydı, buna katlanamazdım.” der ve bu söz, araplar arasında bir deyim haline gelir. Kadınlar ona, “Sana sadece deveyi kanat demiştik.” derler. Hâtım ise, “Benim kanatma şeklim budur.” diye cevap verir.⁵¹³

Tay kabilesi, Benî Cefne kabilesinden Amr b. el-Hâris’in deve sürüsüne saldırarak oğlunu öldürür. Bu olay üzerine Amr, Benî Gavs’ı topyekün öldüreceğine dair yemin eder. Amr, Hâtım et-Tâî’nin soyundan gelen Benî Adî b. Ahzem’den yetmiş kişiyi esir alır. Hâtım bu sırada Hîre’dedir. Cebeleyn’e geri döndüğünde, yanına bir kadın ve çocuk gelir. Kadın, Hâtım’e çocuğun babasının esir olduğunu bildirir. Bunun üzerine, Hâtım, Milhân b. Hârise ile birlikte esirlerin serbest bırakılması talebiyle Amr’ın yanına gitmek için yola çıkarlar ve şu dizeleri zikreder:

ألا إنني قد هاجني الليلة الذكر ... وما ذاك من حب النساء ولا الأشر
ولكنه مما أصاب عشيرتي ... وقومي بأقران حوالِيهم الصير

“Bu gece beni hatıralar sarstı, bu ne kadın sevgisinden ne de gururdan.

Ama bu, akrabalarımı ve halkımı etkileyen, yakınlarında olan tehlikelerden dolaydır.”

ليالي نمشي بين جوّ و مسطح ... نشاوى لنا من كلّ سائمة جزر
فيا ليت خبر الناس حيّا و ميّتا ... يقول لنا خيرا و يمضي الذي انتمر
فإن كان شرّا فالعزاء فإننا ... على وقعات الدّهر من قبلها صبر
سقى الله ربّ الناس سحّا و ديمة ... جنوب السّراة من مآب إلى زغر
بلاد امرئ لا يعرف الدّم بيّته ... له المشرب الصّافي و لا يطعم الكدر
تذكرت من وهم بن عمرو جلادة ... و جرأة مغزاه إذا صارخ بكر
فأبشر و قرّ العين منك فإنني ... أحییّ كريما لا ضعيفا و لا حصر

⁵¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/544; İbn Asâkir, *Târih Dimeşk*, 11/369.

“Geceleri Cev ve Mastah⁵¹⁴ arasında yürürüz. Her otlayan hayvandan kesilmiş olan bizim için sarhoşluk (mest olma) yaratır.

Ey insanlar, ölü ya da diri, haberlerin bize hayırlı şeyler söylesin ve planlanan kötülükler geçip gitsin.

Eğer kötülük olursa, teselli buluruz; çünkü bizler, geçmişteki darbeler karşısında sabırlıyız.

Allah, insanlara bol yağmur yağdırsın, özellikle Meâb’dan Zugar’a kadar olan bölgede.

Bir adamın ülkesi ki, evi kınanmaz; temiz içkileri vardır ve bulanıklığı kabul etmez.

Ben Amr’ın cesaretini ve amacını hatırladım, Bekir’in çılgınlığına cesaretle karşılık verdiğinde.

Mutlu ol ve gözün aydın olsun; çünkü ben, zayıf veya kısıtlı olmayan, asil birini selamlarım.”

Hâtim, Nu’mân’ın huzuruna çıkarak ona bu şiiri okur. Nu’mân, şiiri beğenir ve Benî İmruülkays b. Adî’yi ona bağışlar. Ardından, Nu’mân Hâtim’i ağırlayarak yiyecek ve içki ikram eder. Ancak Milhân, “Kavmin zincirler altında iken nasıl içki içebilirsin? Kalk ve onları geri al.” diye uyarması üzerine Hâtim, Nu’mân’ın yanına giderek bir şiir daha okur.

إن امرأ القيس أضحى من صنعتكم ... وعبد شمس أبييت اللعن فاصطنع
إن عدياً إذا ملكت جانبها ... من أمر غوث على مرأى ومستمع
اتبع بني عبد شمس أمر صاحبهم ... أهلي فداؤك إن ضرروا وإن نفعوا
لا تجعلنا أبييت اللعن ضاحكة ... كمعشر صلّموا الأذان أو جدعوا
أو كالجنّاح إذا سلت قوادمه ... صار الجنّاح لفضل الريش يتبع

⁵¹⁴ Cebelütay’da bulunan bir konumun ismidir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 5/126.

“İmruülkays ve Abdüşems sizin cömertliğinizden dolayı size minnettardır. Lanetten uzak olasın, hadi bir şey yap.

Eğer Adî, onu kontrol etse Gavs'ın işleri gözlerinin önünde ve kulaklarının duyduğunda olacaktır.

Abdüşems'in evlatları, efendilerinin emirlerine uyarlar, zararlı da olsalar, faydalı da olsalar; ailem sana feda olsun.

Lanetten uzak olasın, bizi alay konusu yapma. Kulakları kesilen veya burunları kesilen topluluk gibi.

Ya da tüyleri yolunan kanat gibi. Kanat, kalan tüylerin fazlalığını takip eder.”

Nu'mân, bu şiirin ardından Abdüşems oğullarını serbest bıraktı. Yanında esir olarak sadece İmruülkays b. Cahder b. Sa'lebe kaldı. İmruülkays'ın babası Lahm kabilesinden, annesi ise Benû Adî'dendi. Nu'mân, Hâtim'e başka birinin kalıp kalmadığını sordu. Hâtim bu sefer şu dizeleri dile getirdi:

فككت عدياً كلها من إسارها ... فأفضل وشفعني بقيس بن جحدر
أبوه أبي والأمهات أمهاتنا ... فأنعم فدتك اليوم نفسي ومعشري

“Ben, Adî'nin tamamını esaretinden kurtardım. Lütfen bana cömert davran ve Kays b. Cahder'i serbest bırakmam için aracılık et.

Babası babamdır ve anneler annemiz. Bize lütfet. Bugün ruhum ve topluluğum sana feda olsun.”

Böylelikle Kays b. Cahder'de serbest kalır ve Hâtim hepsini esaretten kurtarmış olur.⁵¹⁵

⁵¹⁵ İsfahâni, *el-Ağani*, 268, 269, 270.

Kaynaklarda Hâtım hakkında aktarılan birçok hikâye ve şiir mevcuttur. Müellefi kendisinin olduğu eseri *Dîvân*, günümüzdeki şekliyle, kesin olarak kendisine ait olmadığı düşünülen bazı şiirleri içermektedir. *Dîvân*'ın mevcut hâli, Ebû Sâlih Yahyâ b. Müdrik et-Tâî tarafından İbnü'l-Kelbî'den aktarılan rivayete dayanılarak düzenlenmiş olup oldukça eksiktir. Ondan uzun bir süre sonra Merzûbânî, Hâtım'ın şiirlerini toplayarak düzenlemiş (yaklaşık 200 varak), ancak bu çalışma günümüze ulaşamamıştır. Hâtım'ın divanı birçok kez yayımlanmıştır.⁵¹⁶ Bizim faydalandığımız yayım ise, tahkîkî Kerem el-Bustânî'ye ait olan Beyrut Mektebet'ü Sâdir 1953 tarihli olan yayımıdır.

Hâtım et-Tâî, yalnızca Arap edebiyatında değil, aynı zamanda İran ve Türk edebiyatlarında da cömertliğin sembolü olarak tanınmaktadır. İran'da, hayat hikâyesinin anlatıldığı eser (Seyyid Haydarbaş Hayderî, Kışsa-i Hâtım-i Tâî, Tahran 1346) D. Forbes tarafından İngilizce'ye de çevrilmiştir.⁵¹⁷

Hâtım et-Tâî'nin ölüm döşegindeyken şu sözleri söylediği rivayet edilmiştir: “*Hiçbir zaman ihanet etmedim, bana güvenen kimseyi asla yarı yolda bırakmadım ve kimseyi küçük düşürücü bir şekilde veya kötü sözle anmadım.*” Ayrıca, kendisinin “*Eğer bir şeyden uzak durmak yeterli oluyorsa, ondan uzak dur.*” dediği de bilinmektedir.⁵¹⁸ Bu sözlerle, kişinin bir şeyden şüphe duyduğu veya tereddüt ettiği durumlarda, o şeyden uzak durmasının en iyi yol olduğunu ifade etmiştir.

3.2. Evs b. Hârise b. Le'm et-Tâî

Evs b. Hârise b. Le'm b. Amr b. Sümâme b. Amr b. Tarîf b. Mâlik b. Cüd'a' b. Dühmân b. Cedîle b. Hârise b. Cündüb b. Tay,⁵¹⁹ Tay kabilesinin ve Arapların önde gelen liderlerinden biridir. Aynı zamanda şair olan Evs b. Hârise, cömertlikte örnek gösterilirdi. İki yüz sene yaşadığı rivayet edilmiştir.⁵²⁰

⁵¹⁶ Süleyman Tülücü, “Hâtım et-Tâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) 16/472, 473.

⁵¹⁷ Tülücü, “Hâtım et-Tâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/472, 473.

⁵¹⁸ Hâtım et-Tâî, *Dîvân*, 33.

⁵¹⁹ Ebû Hüseyin Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk, *Mu'cemu's-sahâbe li ibn'i Kâni'* (Medine: Mektebetü'l-gurabâi'l-eseriyye, h. 1418), 1/31; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 84.

⁵²⁰ İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 383.

Evs b. Hârise'nin cömertliği, dönemin şairleri tarafından sıkça dile getirilmiştir. Şair Ebû Temmâm, onun cömertliğini şu beyitle övmüştür:

سما بي أوس في السماح وحائتم . . . وزيد القنا والأثرمان ونافع

*“Evs ve Hâtîm cömertlikte yükseldiler,
ve Zeydî'l-Hayr, el-Esremân ve Nâfi' de onlara eşlik ettiler.”⁵²¹*

Ahmed b. Ebî el-Hâris el-Harrâz'ın dizelerinde ise cömertliği şu şekilde zikredilmiştir:

لو أنك إذ جعلت أباك أوساً . . . جعلت الجد حارثة بن لام
وسميت التي ولدتك سعدى . . . فكنت مقابلاً بين الكرام

*“Eğer babanı Evs olarak belirlersen, dedeni Hârise b. Le'm yapardın,
Ve seni doğuran kadının adını Sa'dâ koyardın, böylece sen de cömertler arasında
olurdun.”⁵²²*

Evs, Resûlullah'ın (sav) huzuruna yetmiş kişilik bir heyetle çıkarak İslâm dinine mensup olmuştur. Bu durumu kendisi şöyle ifade eder: *“Peygamber'e (sav) Tay kabilesinden yetmiş süvari ile geldim ve onunla İslâm üzerine biat ettik.”*⁵²³ Evs'in adı, özellikle Zahru'd-Denhâ' Savaşı ile ilgili hadise dolayısıyla geniş bir yankı uyandırmıştır. Şair Bişr b. Ebû Hazm el-Esedî'nin Evs'i hicvetmesi üzerine, Evs buna karşılık olarak savaş başlatmıştır. Câhiliye dönemi liderlerinden Nu'mân b. Cebele, Bişr kendilerine sığınınca onu Evs b. Hârise'ye teslim etmiştir.⁵²⁴

⁵²¹ Süleyman Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâil*, 10/488.

⁵²² İbn Abdurabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 7/150.

⁵²³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 84.

⁵²⁴ Askalânî, *el-İsâbe*, 6/347.

Evs b. Hârîse'nin İslâm'ı kabul edip etmediği konusunda tarihçiler arasında farklı görüşler de mevcuttur. İbn Hacer el-Askalânî, Evs'in Câhiliye döneminde vefat ettiğini belirtir ve şöyle der: *“Evs b. Hârîse b. Le'm, Câhiliye döneminde vefat etti. İslâm'ı kabul edenler onun torunlarıdır; örneğin, Urve b. Mudarris b. Hârîse ve Hânî b. Kabîsa gibi. İbn Abdülber, Buheyir b. Evs b. Hârîse b. Le'm'den bahseder ve onun İslâm'ı kabul edip etmediği konusunda şüphe olduğunu ifade eder.”*⁵²⁵

Aktarılan bir rivayete göre, Evs'in sadece Mâlik adında bir oğlu olmuştur. Kardeşi Hazrec'in ise beş oğlu bulunmaktadır. Ölüm döşeğindeyken, kavmi Evs'e: *“Gençliğinde sana evlenmeni tavsiye etmiştik, fakat şimdi evlenmeden ölüm döşeğinde sin.”* demiş, Evs ise şu şekilde cevap vermiştir: *“Mâlik gibi bir evlat bırakan bir adam asla helak olmaz. Hazrec'in birçok çocuğu olmasına karşın Mâlik'in çocuğu yoktur ancak hurmayı çekirdekten ve ateşi taştan çıkaran Allah, Mâlik'e de nesil ve şan verebilir.”* Daha sonra oğluna şu şekilde nasihat etmiştir:

*“Ey oğlum Mâlik, ölüm onursuzluktan yeğdir. Azarlamak cezadan önce gelmelidir. Dayanıklılık, uyuşukluktan daha iyidir. Bil ki mezar, fakirlikten daha iyidir. Kötü bir içici, bardağı hemen bitirendir; kötü bir yiyici ise, başkasının payını yiyendir. Görme yetisinin kaybı, kötü bakışlardan daha iyidir. Cömert bir insanın onuru, ailesini savunmaktır. Az olan kişi, aşağılanır. Emreden kişi başarılı olur. En iyi zenginlik kanaattir; en kötü fakirlik ise boyun eğmektir. Zaman iki gündür: biri senin lehine, diğeri aleyhinedir. Lehine olan gün geldiğinde şımarma; aleyhine olan gün geldiğinde sabret, ikisi de geçecektir. Sen sadece gördüğünü yüceltirsın, oysa seni görmediğin yüceltir. Eğer ölüm satın alınabilseydi, dünya halkı ondan kurtulurdu; ancak insanlar ölümde eşittir: soylu olan da, aşağı olan da. Ölüm korkusu, sana 'Korktun' denmesinden iyidir. Bir yere ait olmayan için kurtuluş nasıl mümkün olabilir? Kötü bir halef, felaketten daha kötüdür. Her şey sonunda yok olur. Allah seni korusun!”*⁵²⁶

⁵²⁵ Askalânî, *el-İsâbe*, 1/295.

⁵²⁶ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 2/235; Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî* (Kahire: Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye, 1926), 1/102.

Ancak muhtelif kaynaklarda rivayet edilen isimlerden Evs'in birden fazla oğlu olduğunu görmekteyiz. Bunlar; Mudarris b. Evs b. Hârise, Hureym b. Evs b. Hârise ve Cerîr b. Evs b. Hârise'dir.⁵²⁷

Evs b. Hârise'den aktarılan bazı şiirler şu şekildedir:

فإن لسان الكلب مانع حوزتي ... إذا حشدت معن وأفناء بحثر

“Kelb'in dili⁵²⁸ benim koruyucumdur,

Ma'n ve Buhtur'un dalları toplandığında.”⁵²⁹

Bir şiirini zikretmesi ise şu olayla hâsıl olmuştur:

Hâtîm et-Tâî ile Evs b. Hârise çok iyi iki dosttular. Buna şahit olan Nu'mân b. Münzir, bir gün meclisindekilere şöyle dedi: “*Vallahi, aralarındaki ilişkiyi bozacağım.*” Onlar ise “*Bunu yapamazsınız*” dediler. Nu'mân, “*Hayır, nadiren erkekler bir işe girer de onu başaramazlar*” şeklinde karşılık verir. Nu'mân Evs'i huzuruna çağırır ve Evs yanına girdiğinde, Nu'mân ona şöyle der: “*Ey Evs, Hâtîm'in senin hakkında ne dediğini biliyor musun?*” Evs, ne dediğini sorunca Nu'mân, “*Hâtîm, kendisinin senden daha üstün ve daha şerefli olduğunu söylüyor*” dedi. Evs ise buna karşılık, “*Lanetlerden uzak olasin, doğru söylüyor!*” der ve ardından şu beyitleri söylemiştir:

يقول لي النعمان لا من نصيحة ... أرى حاتمًا في قوله متطاولا

له فوقنا باع كما قال حاتم ... وما النصح فيما بيننا كان حاولا

⁵²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/225; Sem'âni, *el-Ensâb*, 13/465; Askalânî, *el-İsâbe*, 1/581.

⁵²⁸ Kelb'in dili kelimesinden kastettiği, kılıcının keskinliğidir. Nitekim Kelb Evs'in kılıcının ismidir. Bu dizede, düşman kabileler toplandığında bile, kılıcının kendisini koruyacağına olan inancını ifade etmektedir.

⁵²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/727.

“Nu'mân bana nasihat vermiyor, Hâtîm'in sözlerinde kendini büyük gördüğünü görüyorum. Hâtîm'in dediği gibi, onun bizden uzun bir eli var, aramızdaki nasihat ise işe yaramıyordu.”⁵³⁰

Zübeyr b. Bekkâr'ın *el-Ahbârü'l-muvaffakiyyât* adlı eserinde bir grup Taylı âlimden rivayet edildiği üzere, Mâviye adında bir kadın kendisine asil birisi talip olduğunda onunla evleneceğine, kötü birisi talip olduğunda ise onu reddedeceğine dair bir adakta bulunmuştur. Bu nedenle, insanlar ona talip olmak için sıraya girerler. Tay kabilesinden ise, Evs b. Hârîse, el-Cedîlî, Zeydû'l-Hayl ve Hâtîm et-Tâî gelir. Kadın onlara gelme amacını sorunca Evs şu mısraları zikretmiştir:

أماوي لم يخطبك من حي مذحج ... كأوس بن لأم أو كزيد وحاتم
فإن تنكحي زيدًا ففارس طيئ ... إذا الحرب يومًا أقعدت كل قائم
ومعقل نبهان الذي يتقى به ... ردى الدهر عند الحادث المتفاهم
وإن تنكحي ماوية الخير حاتمًا ... فما مثله فينا ولا في الأعاجم
فتى لا يزال الدهر أعظم همه ... فكأك أسير أو معونة غارم
رأى أن ما يبقى من المال هالك ... فأعطى ولم يحفل ملامة لائم
وإن تنكحيني تنكحي غير فاحش ... ولا حافر جرف العشيرة هادم
ولا متق يومًا إذا الحرب شمّرت ... بأنفسها نفسي فعال الأشائم
وإن طرق الأضياف ليلاً وعرسوا ... وجدت ابن سعدى بالقرى غير عاتم
فأني امرئ أهدى لك الله فاقبلي ... فإني كريم من عروق الأكارم

“Ey Mâviye! Mezhiç'ten sana talip olanlar arasında, Evs b. Hârîse, Zeyd ve Hâtîm gibi şerefli kimseler olmadı.

⁵³⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr*, 2/29.

Eğer Zeyd ile evlenirsen, o Tay'ın savaşçısıdır; savaş bir gün her ayakta duranı yere serdiğinde.

O, Nebhân'ın kalesidir; felaket zamanı herkesin sığındığı.

Mâviye, eğer Hâtim ile evlenirsen, onda bizim ve yabancıların arasında eşi benzeri yoktur.

O, esir kurtarmak veya borçlulara yardım etmekle uğraşır durur.

Malın kalanı yok olacağını düşünür; bu yüzden verir ve kınayanların kınamalarına aldırılmaz.

Eğer benimle evlenirsen, hiçbir zaman fena davranışta bulunmam ve kabilemden birini yıkmam.

Ve savaş şiddetlendiğinde, kendimi asla sakınmam; kendimi, kötü kişilerin işlerinden korurum.

Eğer geceleyin misafirler gelirse ve konaklarsa, beni onları ağırlarken bulacaksın.

Allah sana kimi nasip ederse kabul et; zira ben asil bir soydan gelen cömert biriyim.”⁵³¹

3.3. Amr b. Milkat et-Tâî

Amr b. Milkat b. Sa'lebe b. Avf b. Ced'a' b. Zühl b. Rûmân b. Cedîle b. Hârice b. Sa'd b. Futra b. Tay, şair ve bir süvari olarak tanınır. Amr b. Hind, İkinci Üvâre vak'asında onu ordusunun öncüsü olarak Benî Temîm üzerine göndermiştir. Temîm kabilesinden yakaladıklarını almış ve onları ateşe atmıştır. Bu olayla ilgili olarak Amr b. Milkat, melîk Amr b. Hind'e hitaben şöyle demiştir:

من مبلغ عمرا بأن ... المرء لم يخلق صبرة
وحوادث الأيام لا ... يبقى لها إلا الحجارة
ها إن عجرة أمه ... بالسفح أسفل من أواره

⁵³¹ Zübeyr b. Bekkâr'ın *el-Ahbârü'l-muvaffakiyyât* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1996), 420.

تسفي الرياح خلال كث ... حيه وقد سلبوا إزاره
فاقتل زرارة لا أرى ... في القوم أوفى من زراره

“İnsanın katı taş gibi yaratılmadığını Amr’a kim ulaştıracak?

Günlerin olaylarından geriye sadece taşlar kalır.

Bak, annesinin zayıflığı, Üvâre’nin yamacında, aşağıda.

Rüzgarlar dallarını savuruyor ve giysisini çaldılar.

Zürâre’yi öldür, çünkü, onun kadar vefalı birini görmedim kavimde.”⁵³²

Amr b. Milkat et-Tâî, bir başka kasidesinde ise şu dizeyi zikretmiştir:

يا أوس، لو نالتك أرماحنا ... كنت كمن تهوي به الهاوية
يأبى لي الثعلبتان الذي ... قال خجاج الأمة الراعية

“Ey Evs, mızraklarımız sana ulaşıydu, sen, derin bir çukura düşen biri gibi olurdun.

Tilki yavruları bana itaat etmez, köle çoban Hubâc’ın dediği gibi.”⁵³³

3.4. Urve b. Mudarris

Urve b. Mudarris b. Evs b. Hârise b. Le’m b. Amr b. Tarîf b. Sümâme b. Mâlik b. Cüd’â’ b. Zühl b. Rûmân b. Cündeb b. Hârice b. Sa’d b. Futra b. Tay,⁵³⁴ Kûfe’de yaşamıştır. Kendisi kavminin önde gelen ailelerinden birine mensuptu. Dedesi Evs b. Hârise kabilesinin reisiydi ve babası da bu liderliği sürdürmüştür. Liderliği Adî b. Hâtim’in

⁵³² Sahârî, *Ensâb li’s’sahârî*, thk. İhsân Nâs, (y.y., 2006), 116; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 385; İbn Müberred, *el-Kâmil fi’l-luga*, 1/138.

⁵³³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/238.

⁵³⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/225; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 848.

liderliği ile yarışyordu. ⁵³⁵ Sahabîden olan Urve, Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmiştir. Hadisi, dört Sünen ve Dârekutnî'nin Sünen'inde, eş-Şa'bî'nin rivayetiyle zikredilmiştir. ⁵³⁶

Urve b. Mudarris et Tâî rivâyete göre Resûlullah'a (sav) gelerek şöyle demiştir:

“Cebelitay'dan geldim, bineğimi hızlı sürdüm, ve çok yoruldum. Nerede bir tepe gördümse mutlaka orada vakfe yaptım, bu nedenle benim haccım oldu mu? dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: Kim burada bizimle sabah namazını kılsa bundan önce de Arafat'ta vakfesini yapmışsa hac borcunu ödemiş sayılır ve haccı tamamdır.” ⁵³⁷

Urve b. Mudarris, Hâlid b. Velîd'in, Hz. Ebû Bekir tarafından Ridde olaylarını bastırmak için gönderildiği dönemde yanında bulunmaktaydı. Butâh ⁵³⁸ Savaşı'nda Hâlid b. Velîd, mürted olan Uyeyne b. Hısın'ı esir aldığıında, onun Ebû Bekir'e gönderilmesi görevini de Urve b. Mudarris üstlenmiştir. ⁵³⁹

3.5. Esmer b. Mudarris et-Tâî

Esmer b. Mudarris et-Tâî, bedevî Araplardan biri olup Basra bölgesindedir. Kendisi sahabe arasında yer almaktadır. Medîne-i Münevvere'ye gelmiş ve orada Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda İslâm'ı kabul etmiş ve ona biat etmiştir. Kendisinin sahabe Urve b. Mudarris'in kardeşi olduğu zikredilse de aralarında isim benzerliği dışında bir ilişki bulunmamaktadır. ⁵⁴⁰ Esmer b. Mudarris, Resûlullah'tan (sav) hadis rivayet etmiştir. ⁵⁴¹

Esmer b. Mudarris, hadis literatüründe “Ashâb-ı âhâd” olarak bilinen, yani tek bir hadis rivayet eden sahabelerden biridir. Onun tek hadisi, kızı Akîle'den gelen bir isnad zinciriyle rivayet edilmiştir. Bu hadis, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde geçmektedir. Esmer b.

⁵³⁵ Askalânî, *el-İsâbe*, 4/408; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 848.

⁵³⁶ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Mu'âz b. Ma'bed, *es-Sikât li-ibn'i Hibbân* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1973), 3/313.

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, 26/142.

⁵³⁸ Butâh, Benû Esed topraklarında bir su kaynağıdır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, 1/445.

⁵³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/225; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 848.

⁵⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/113.

⁵⁴¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/113; İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, 1/143; Askalânî, *el-İsâbe*, 1/220.

Mudarris, şöyle demiştir: “Peygamber Efendimiz (sav)’e geldim ve ona biat ettim. Bana şöyle buyurdu: “Bir Müslümanın sahip olmadığı bir şeyi ilk elde eden kimse, onu kendisi için alır.”⁵⁴²

Hadis kaynaklarında ve biyografi kitaplarında, Esmer b. Mudarris’in güvenilirliği hakkında doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, onun rivayetlerinin az olmasının muhtemel bir sebebi olabilir. Mevcut bilgiler ışığında, sadece yukarıda belirtilen rivayeti bilinmektedir. Bu hadis, İbn Sa’d’ın *Tabakât*, Buhârî’nin *Târihü’l-Kebîr*, Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Kebîr*, Ebû Nu’aym’ın *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, İbnü’l-Esir’in *Üsdü’l-Ğabe*, el-Mizzî’nin *Tehzîbü’l-Kemâl* adlı eserlerinde Esmer b. Mudarris et-Tâî’nin biyografisi içinde yer almaktadır. Zehebî ise *Mîzânü’l-İtidâl* adlı eserinde Süveyde bt. Câbir’in biyografisinde bu isnadı aktarmıştır.⁵⁴³

3.6. Adî b. Hâtîm et-Tâî

Adî b. Hâtîm b. Abdillâh b. Sa’d b. el-Haşrec b. İmruülkays b. Adî b. Ahzem b. Ebî Ahzem b. Rebi’a b. Cervel b. Su’al b. Amr b. el-Gavs b. Tay; Tay kabilesinin Benî Su’al koluna mensuptur. Ebû Tarîf ve Ebû Veheb lakabı ile bilinir.⁵⁴⁴ Kabilesinin önemli şahsiyetlerinden ve sahabelerin seçkinlerindendir. Araplar arasında cömertliğin timsali olan meşhur şair Hâtîm et-Tâî’nin oğludur. Kabile reisi, önemli bir hadis râvisi ve aynı zamanda şairliğiyle öne çıkmıştır. Kûfe’de ikamet etmiştir. Kendisi uzun boylu, yapılı bir insan olarak tasvir edilmiştir. Nitekim ata bindiği zaman ayaklarının yere değdiği rivayetlerde mevcuttur.⁵⁴⁵ Babası gibi cömert bir kişi olarak bilinen Adî, karıncalar için ekmek ufalayıp onları beslediği zikredilir.⁵⁴⁶ Kavmi arasında onurlu, faziletli, iyi bir hatip ve hazır cevap bir insan olarak anılmaktadır. Kendisinin hiçbir namaz vaktine özlem duymadan ve abdestsiz olarak girmediğini söylediği aktarılmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Şu’ayb Arnaût, (Beyrut: Dârü’r-risâleti’l-âlemiyye, 2009), 4/679, el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/220; Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 3/12.

⁵⁴³ İbn Sa’d, *Tabakât*, 9/72; Buhârî, *Târihü’l-Kebîr* (Riyad: en-Nâşirü’l-mütemeyyiz, 2019), 2/402; Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, 1/280; Ebû Nu’aym İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1/346; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Ğabe*, 1/113; el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/220; Zehebî, *Mîzânü’l-İtidâl*, 2/253.

⁵⁴⁴ Askalânî, *el-İsâbe*, 7/193, İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/144, Halife b. Hayyât, *Tabakât Halife* (Beyrut:Dârü’l-fikir, 1993), 68.

⁵⁴⁵ İbn Habîb, el-Muhabber, 233

⁵⁴⁶ İbn’ül Esîr, *Üsdü’l-ğabe*, 4/10.

⁵⁴⁷ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-Edeb*, 1/286, Askalânî, *el-İsâbe*, 4/388, 390.

Adî, müslüman olmadan evvel Hristiyanlık dinine mensuptu. Hicrî 9 senesinde Resûlullah, Hz. Ali'yi Fûls'ü yıkmak ve Taylılar'ı İslâm dinine davet etme amacıyla Tay diyarına gönderdiğinde, Adî ailesiyle birlikte Hristiyan Arapların bulunduğu Suriye'ye kaçmıştı. Beldesinden birçok esir alınmış, bunlar arasında kız kardeşi Seffâne'de mevcuttu. Seffâne bt. Hâtim esir olarak geldiği Medine'de, Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna çıkıp müslüman olduğunu söyledi. Hz. Peygamber (sav) ise bunun üzerine onu âzat edip elbise, yiyecek, at ve harçlık vererek Şam'a kardeşi Adî'nin yanına gönderdi. Akabinde kız kardeşinin de içinde bulunduğu bir heyetle Medine'ye gelen Adî Resûlullah'la (sav) yaptığı görüşme sonunda hicretin yedinci veya dokuzuncu yılında İslâmiyet'i kabul etti. Müslüman olduğunda yaşı elliye geçmişti.⁵⁴⁸

Adî b. Hâtim İslâm dinine girdikten sonra birçok önemli hadiseye iştirak etmiştir. Hicrî 9 senesinde Resûlullah (sav), Tay ve Esed'den zekatları toplamak üzere Adî'yi görevlendirmişti. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra gerçekleşen Ridde ve yalancı peygamber hadiselerinde ise, kabilesinin irtidâd etmekten vazgeçmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁴⁹ Cemel, Sıffin ve Nehrevân savaşlarına Hz. Ali safında katılmıştır. Cemel hadisesi sırasında gözünü ve oğlu Muhammed'i kaybetmiştir. Diğer oğlu ise Hâriciler tarafında öldürülmüştür.⁵⁵⁰

Adî'nin uzun süren kabile reisliğinin kazandırdığı tecrübeler, onda sağlam ve köklü bir devlet adamlığı karakteri oluşturmuştu. Hz. Ömer'in güzel vasıflarla tavsif ettiği Adî b. Hâtim,⁵⁵¹ altmış altı hadis rivayet etmiş, bunlardan yedisi *Şahîh-i Buhârî*'de, elli yedisi de Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almıştır.⁵⁵² Seçkin sabahabelerden biri olan Adî'nin hiçbir aracı olmadan Hz. Peygamber'den (sav) hadisler rivayet ettiğini görüyoruz.

Adî b. Hâtim'in rivayet ettiği hadislerin bazıları şu şekildedir:

⁵⁴⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/600; Taberî, *Târîh*, 3/112; Vâkıdî, *el-Meğazi*, 3/988, 989. Seffâne ve Adî'nin müslüman olma hadisesi ayrıntılı olarak "Tay'ın İslama Girişi" bölümünde zikredilmiştir.

⁵⁴⁹ Ayrıntılı olarak "Ridde Hadiseleri" bölümünde yazılmıştır.

⁵⁵⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/600; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 261; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/224; Taberî, *Târîh*, 11/543.

⁵⁵¹ İbn'ül Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/8; İbn İshâk, *Sîre*, 288; Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, 1/404.

⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* thk. Mustafa Dîb'ul-Bağâ, Dârü'l-Yemâme, 1993).

Huṣeyme b. Abdurrahmân'dan, o da Adî b. Hâtim'den şöyle nakledilmiştir: *“Peygamber Efendimiz'in (sav) yanına her girdiğimde, bana yer açar veya benim için yer değiştirirdi. Bir gün onun evine girdim, ev doluydu ama yine de bana yer açtı ve yanına oturdum.”*⁵⁵³

Ahmed b. Hanbel, Adî'den Hz. Peygamber'in (sav) şu hadisini rivayet etmiştir: *“Sizden kim, yarım hurma ile de olsa cehennemden korunabilirse, bunu yapsın. O kadarını da bulamayanlar, güzel bir sözle de olsa kendilerini korusunlar.”*⁵⁵⁴

Buhârî de Adî'den, gelecekle ilgili haber veren şu hadisi rivayet etmiştir: *“Yakında Mekke'ye yolculuk eden kervanlar, hiçbir koruyucuya ihtiyaç duymadan yolculuk edeceklerdir. Kıyamet vakti gelmeden önce, bir kişi sadakasıyla dolaşacak fakat onu kabul edecek kimseyi bulamayacaktır. Sonra herkes Allah'ın huzurunda duracak ve arada ne bir perde ne de bir tercüman olacaktır.”*⁵⁵⁵

Ebû Dâvûd, Temîm et-Tâî'nin Adî b. Hâtim'den, Peygamber Efendimiz'in (sav) Cuma hutbesi sırasında şöyle dediğini aktarmıştır: *“Bir hatip, Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda şöyle dedi: ‘Kim Allah'a ve Resûlune itaat ederse...’ Peygamber Efendimiz (sav) onu durdurdu ve ‘Kalk, ne kötü bir hatipsin sen’ dedi.”*⁵⁵⁶

Tirmîzî, Adî'den sadakanın fazileti hakkında başka bir hadis rivayet etmiştir. Adî, Hz. Peygamber'e (sav) sormuştur: *“En faziletli sadaka nedir?”* Resûlullah (sav) şöyle cevap vermiştir: *“Allah yolunda bir köleye hizmet etmektir.”* Tirmîzî, bu hadisi hasen ve sahih olarak değerlendirmiştir.⁵⁵⁷

Nesâî, Adî'den avcılık hakkında rivayet edilen hadisleri de içeren çeşitli hadisler nakletmiştir. Şa'bî'nin rivayetine göre, Adî, Peygamber Efendimiz'e (sav) avcılık hakkında soru sormuştur. Hz. Peygamber (sav) şöyle cevap vermiştir: *“Köpeğini saldıığında ve Allah'ın adını andığında, köpek avı yakalayıp öldürmüş fakat yememişse,*

⁵⁵³ İbn'ül Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/113.

⁵⁵⁴ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 3/1316; Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, 6/201.

⁵⁵⁵ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 2/512, 513.

⁵⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen Ebû Dâvûd*, 2/321.

⁵⁵⁷ Ebû İsa et-Tirmîzî, *Sünen et-Tirmîzî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), 4/168.

*onu yiyebilirsin. Ancak, köpek avdan yemişse, onu yeme çünkü köpek onu kendi için tutmuştur, senin için değil.”*⁵⁵⁸

Tay'ın İslâm'a girişi bölümünde bahsi geçen Adî'nin müslümanlığı seçmesi, bizzat kendisinden rivayet ettiği hadislerle de anlatılmıştır.⁵⁵⁹

Adî b. Hâtim'in râvilğine ilaveten edebî kişiliği de güçlüdür. Şiirlerini genellikle hâdiseler üzerine zikretmiştir. Bunlardan bazısına örnek verecek olursak şu dizeleri zikredebiliriz:

أقول لما أن رأيت المعمعه . . . واجتمع الجندان وسط البلقعه
هذا عليّ والهدى حقاً معه . . . يا ربّ فاحفظه ولا تضيعه
فإنه يخشاك ربي فارفعه . . . ومن أراد عيبه فضععه

“Kargaşayı ve iki askerin bu kargaşa ortasında toplandığını gördüğümde dedim ki;

Bu Ali'dir ve hidayet gerçekten onun yanındadır,

Ya Rabbi, onu koru ve onu zayi etme

Çünkü o senden korkuyor Rabbim, onu yücelt,

*Kim onu rezil etmek isterse onu alçalt.”*⁵⁶⁰

Cemel Günü Muâviye'ye şu dizeyi zikretmiştir:

يحاولني معاوية بن صخر . . . وليس إلى التي يبغي سبيل
يذكرني أبا حسن علياً . . . وحظي في أبي حسن جليل

⁵⁵⁸ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen en-Nesâî* (Kahire: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1930), 7/179.

⁵⁵⁹ Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-Nübelâ*, 2/279.

⁵⁶⁰ el-Minkarî, *Vak'atü Sıffîn*, 6/380, 398.

“Muâviye b. Sahr benimle mücadele etmeye çalışıyor;

Ancak arzuladığı şeye ulaşması mümkün değil.

Bana Ebü'l-Hasan Ali'yi hatırlatıyor;

Oysa Ebü'l-Hasan'daki konumum yücedir.”⁵⁶¹

Adî b. Hâtim yüz yirmi yaşına geldiğinde, Kûfe'nin fethi sırasında Muhtâr b. Ebî Ubeyd ile arasında bir tartışma çıktı. Bu durum üzerine Muhtâr'ın yanına gitmeye karar verdi, ancak fiziksel gücü buna yetmedi. İleri yaşı ve zayıf bedeni nedeniyle şu sözleri sarf etti:

أصبحت لا أنفع الصديق ولا ... أملك ضراً للشانئ الشرس
وإن جرى بي الجواد منطلقاً ... لم تملك الكف رجعة الفرس

“Artık bir dosta faydam kalmadı, kötü olana da bir zararım olamaz

Ve eğer at bana doğru dörtlüye koşarsa el atı durduramaz.”⁵⁶²

Adî b. Hâtim yaşlandığında, toprak soğuğu onu rahatsız etmeye başlamıştı. Kendisi iri yapılı ve şişman bir adamdı, bu nedenle toprağın soğukluğu uyluklarına işliyordu. Bunun üzerine, kabilesini toplayarak şöyle demiştir:

“Ey Benî Su'al, ben sizin en iyiniz değilim, ancak eğer böyle düşünüyorsanız, babamın kabilesinde benzersiz bir konuma sahip olduğumu bilin. O, sizlere şeref kazandırdı ve utançtan kurtardı. Tay kabilesinden biri iyilik yaptığında, Araplar şöyle der: 'Cömertliklerinden dolayı övülmeyen ve cimriliklerinden dolayı mazur görülmemeyen bir kabile.' Gördüğünüz gibi, yaşlandım ve toprak soğuğu bana zarar veriyor. Bana bir döşek üzerinde oturmama izin verin; vallahi bu isteğim ne sizlere karşı bir övünç kaynağı ne de sizi küçümseme amacı taşımaktadır. Size şunu da belirtmek isterim: Bir kişi yere serilmiş

⁵⁶¹ Merzübânî, *Mu'cemü's-şu'arâ*, 251.

⁵⁶² Merzübânî, *Mu'cemü's-şu'arâ*, 251; Buhtürî, *Hamâsetü'l-Buhtürî*, 409.

bir halı üzerinde oturduğunda, onun üzerine düşen tek yükümlülük, onurunu korumak ve malını aldatılmaktan sakınmaktır; ayrıca asalet sahibine karşı kıskançlık göstermemeli ve sıradan birini küçümsememelidir."⁵⁶³

Ebû Hâtım es-Sicistânî'nin aktardığına göre, Adî b. Hâtım'ın yüz seksen yıl yaşadığı söylenir. İbnü'l-Kelbî, Adî'nin hicri 67 yılında yüz yirmi yaşında vefat ettiğini belirtirken, İbn Sa'd bu vefat tarihini hicri 68 yılında Kûfe'de Muhtâr es-Sakafî döneminde olarak kaydetmiştir. Başka bir görüş ise Adî b. Hâtım'ın hicri 66 yılında vefat ettiğini ifade etmektedir.⁵⁶⁴

3.7. Zeydû'l-Hayl b. Mühelhil et-Tâî

Ebû Müknif Zeydû'l-Hayl (Zeyd el-Hayr) b. Mühelhil b. Münhib b. Abdürudâ b. Mühtelis b. Sevb b. Kinâne b. Mâlik b. Nâbil b. Nebhân b. Amr b. el-Gavs b. Tay, Tay kabilesinin Benî Nebhân koluna mensuptur⁵⁶⁵ ve Arap tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Uzun boylu, iri yapılı bir adam olarak tanınmıştır. Boyunun uzunluğu nedeniyle büyük bir ata bindiğinde, ayak parmaklarının yere değdiği belirtilmiştir.⁵⁶⁶

Zeydû'l-Hayl, az ama etkili şiirler yazan bir şairdi ve şair-savaşçılar arasında sayılırdı. Şiirlerini genellikle savaşları, kahramanlıkları, seferleri, başından geçen olayları ve karşılaştığı kişilere yönelik övgü ve methiyeler hakkında yazardı. Lakabı "el-Hayl" idi; bu lakap, çok sayıda ata sahip olmasından kaynaklanıyordu. Kavmi arasında ve genel olarak Araplar arasında, böylesine çok sayıda at ve atlıya sahip olan pek az kişi vardı. Zeyd, kavmi arasında benzersiz bir konumdaydı ve Arap dünyasında at binme ve savaş sanatlarında üstün becerilere sahip olmasıyla tanınıyordu.⁵⁶⁷ Atlarından bazılarını şiirlerinde zikretmiştir. Bunlardan en meşhurları Hettâl, Kâmil, Deûl, Lâhik, Verd, Kümeyt'tir.⁵⁶⁸

⁵⁶³ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, h. 1418), 1/460.

⁵⁶⁴ Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-Nübelâ*, 3/165; Sicistânî, *el-Mu'ammerûn ve'l-vasâyâ*, 15; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/224; İbn Hibbân, *Meşâhîr Ulemâi'l-emsâr*, 75; İbn'ül Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4/8.

⁵⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/212.

⁵⁶⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 233.

⁵⁶⁷ Zeydû'l-Hayl et-Tâî, *Dîvân Zeydû'l-Hayl et-Tâî* (Necf: Matba'atü'n-Nu'mân, 1968), 5, İsfahânî, *el-Ağani*, 17/177.

⁵⁶⁸ İbnü'l Kelbî, *Ensâbü'l-hayl fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm ve Ahbâruhâ* (Suriye: Dârü'l-beşâir, 2003), 53.

Zeyd, Hz. Muhammed'e (sav) giden on beş kişilik Tay kabilesi heyetinin lideri olarak bilinir. Hepsi Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda İslâm'ı kabul etmiştir. Resûlullah (sav) her birine beş okka gümüş, Zeydül-Hayl'e ise yaklaşık on iki okka gümüş ve Feyd bölgesinde ve başka yerlerde topraklar bağışlamıştır. Zeyd hakkında da şu sözleri söylemiştir: *"Araplardan bana bahsedilen her kişi, bahsedilenden daha düşük çıktı; ancak Zeyd, bahsedilen her şeyi tam anlamıyla karşılıyor."* Bu ifadesiyle Hz. Muhammed (sav), Zeydül-Hayl'in sahip olduğu üstün niteliklere vurgu yapmıştır. Bu olaydan sonra, Hz. Peygamber (sav), Zeydül-Hayl'i "Zeydül-Hayr" (Hayır ve İyilik Sahibi Zeyd) olarak isimlendirmiş ve kendisinde Allah'ın sevdiği iki önemli niteliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Zeyd, bu iki özelliğin ne olduğunu sorduğunda, Hz. Peygamber (sav) ona "Sabır ve hilim" olarak cevap vermiştir.⁵⁶⁹

Zeyd, etkili bir hatip olarak tanınır. Nitekim kendi başarılarını, savaşlarını ve asaletini anlatırken şöyle demiştir:

*"Ben Zeydül-Hayl'im. Tay kabilesi benimle Araplar arasında övünür. Her ganimetten payım vardır. Yetmiş üç savaşa katıldım; Tay kabilesinden hiç kimse bu savaşlarda evladını veya eşini kaybetmedi. Hiçbirinde başarısız olmadım. Hiçbir dilenciye geri çevirmedim, hiçbir cahile kızmadım, hiçbir yalan söylemedim ve hiçbir geceyi kinle geçirmedim."*⁵⁷⁰

Zeyd'in bahsettiği bu nitelikler, onun asil karakterini yansıtır. Kendi kavminde, başarılarıyla tanınan bir liderdir ve despot değildir. Savaşlara katılmış, halkını kayıplara uğratmamış ve bu da onun cesaretini ve kendine güvenini gösterir. Giriştiği işlerde başarısızlık nedir bilmemiştir. Cömerttir; dilencileri geri çevirmemiş, cahillere aldırış etmemiş, yalan söylememiş ve kendisini veya başkalarını mağdur etmemiştir. Bu niteliklerin hepsi, Zeyd'i Araplar arasında iyi bilinen ve saygı duyulan biri yapmıştır.

Urve, Hüreys ve Mühelhil adlarında çocukları vardır. Bazı nesep bilginleri, Urve ve Hüreys'ten başka çocuğu olmadığını iddia etmiştir. Oğulları Müslüman olmuşlar ve Hz. Peygamber (sav) ile birlikte bulunmuşlardır. Ayrıca, çocukları arasında Münkif ve Hâris olduğu söylenir. Ridde Savaşları'nda Hâlid b. Velîd ile birlikte savaşmışlardır. Hâris ve

⁵⁶⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 2/577; İsfahâni, *el-Ağani*, 17/181.

⁵⁷⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretü'l-emsâl* (Beyrut: Dârü'l-fikir, t.y.), 1/146.

Urve, hem şair hem de cesur bir savaşçı olarak tanınmaktaydılar. Urve, Kâdisiye, Cısr ve Mehrân Savaşlarına katılmış ve bu savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hepsi şairdir.⁵⁷¹

Zeydû'l-Hayl hakkında aktarılan hikâyeler çok fazla olmamakla birlikte katıldığı ve komutalığını yaptığı bazı savaşlara kaynaklarda yer verilmiştir. Bunlardan birinde Zeyd, Tay kabilesini ve bazı güçlü Arap kabilelerini toplayarak Benî Âmir ve onlara komşu olan Benî Kays'a karşı saldırıda bulunmuştur. Aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmiş ve Benî Âmr yenilgiye uğramıştır. Bu savaşta Benî Âmir tarafından savaşa katılanlar arasında birçok şair ve savaşçı bulunuyordu. Tay'ın eline onlardan çokça ganimet kalmıştı. Zeyd, meşhur şair Hutay'e'yi bu hadisede esir almış daha sonra serbest bırakmıştır.⁵⁷²

Tay kabilesinden Züâb b. Abdullah isimli bir şahıs Hevâzin kabilesinden bir akrabasına gitmek üzere yola çıkmış ancak yolculuk sırasında öldürülmüştür. Züâb, kendi kabilesinde şerefli ve saygın bir liderdi. Bu haber Zeyd'e ulaştığında, Zeyd, Benî Nebhân ve Benî Gavs'tan olan bazı kişilerle birlikte atına binerek Benî Âmir kabilesine saldırı düzenlemiştir. Zeyd, aldığı her esire öldürülen Taylıyı tanıyıp tanımadığını sormuş, eğer esir 'Evet' derse, onu öldürmüş; 'Hayır' derse ise serbest bırakmıştır. Bu saldırılar sırasında Benî Vahîd, Benî Nufeyl ve Benî Dibâb'tan bazı kişileri öldürmüş ve ardından kavmine geri dönmüştür. Kavmi kendisine ne yaptığını sorduğunda, Züâb'ın intikamını tam olarak alamadığını, çünkü bu intikamın ancak Mâlik b. Nu'mân ile mümkün olacağını ve İbn Tufeyl'in bu konuda yetersiz kaldığını belirtmiş ve şu şiiri zikretmiştir:

لا أرى أن بالقتيل قتيلا . . . عامريا يفي بقتل ذؤاب

ليس من لاعب الأسنة في النقع . . . وسمي ملاعبا بأراب

عامر ليس عامر بن طفيل . . . لكن العمر رأس حي كلاب

ذاك ان ألقه أنال به الوتر . . . وقرت به عيون الصحاب

أو يفتني فقد سبقت بوتر . . . مذحجي وجد قومي كابي

⁵⁷¹ İsfahâni, *el-Ağani*, 17/178; Zeydû'l-Hayl et-Tâi, *Dîvân*, 7.

⁵⁷² Zeydû'l-Hayl et-Tâi, *Dîvân*, 11.

قد تقنصت للضباب رجالا . . . وتكرمت عن دماء الضباب
وأصبنا من الوحيد رجالا . . . ونفيل فما أساغوا شرابي

“Ben, katilin intikamının, önemsiz bir şey olduğunu düşünüyorum, çünkü Âmir b. Tufeyl, Züâb’in öldürülmesine denk bir intikam sağlayamaz.

O, mızrak oyunlarında usta biri değildi, o, savaş meydanında mızrakları ustalıklarla kullanan biri olarak anılmamaktadır.

Âmir, Âmir b. Tufeyl değildir, ama o, Kilâb kabilesinin lideridir.

Onunla karşılaştığımda, ondan intikamımı alacağım, ve bu, arkadaşlarımla gözlerini rahatlatacaktır.

Ya da beni öldürürse, ben zaten daha önce birçok düşmandan intikam almış olacağım,

Mezhic’den biri ve kavmimin ataları keder içinde,

Dibâb’tan birçok adamı avladım ve Dibbâb’ın kanından uzak durdum.

el-Vahîd’den ve en-Nufeyl’den birçok adamı öldürdük. İkramımı kabul etmediler.⁵⁷³

Zeyd’in bu sözleri Tufeyl’e ulaşınca sinirlenir ve cevap niteliğinde şu şiiri söyler:

قل لزيد قد كنت تؤثر بالحلم . . . إذا سفهت حلوم الرجال
ليس هذا القتل من سلف الحي . . . كلاع ويحصب وكلال
أو بني أكل المرار ولا صيد . . . بني جفنة الملوك الطوال
وابن ماء السماء قد علم الناس . . . ولا خير في مقالة غالي
إن في قتل عامر بن طفيل . . . لبواء لطىء الأجبـال
إنني والذي يحج له الناس . . . قليل في عامر الأمثال
يوم لا مال للمحارب في الحرب . . . سوى نصل أسمر عسال

⁵⁷³ İsfahâni, *el-Ağani*, 187; Zeydü’l-Hayl et-Tâi, *Dîvân*, 39.

ولجام في راس أجرد كالجدع . . . طوال وأبيض قصال
ودلاص كالنهي ذات فضول . . . ذاك في حلبة الحوادث مالي
ولعمي فضل الرياسة والسن . . . وجد على هوازن عالي
غير أني أولي هوازن في الحرب . . . بضرب المتوج المختال
وبطعن الكمي في حمس النقع . . . على متن هيكل جوال

Zeyd'e söyle ki sen, insanların bilgeliğini küçümsediğinde sabrı tercih ederdin,

Bu ölen kişi, bizim kabileden değildir, Kila' ve Yahsub ve Kilal'den değil,

Ya da Benî Akil el-Marâr'dan, ne de uzun kralları olan Benî Cüfne'den,

Ve insanlar, Mâü's-Semâ'nin kim olduğunu bilirler, ve abartılı sözlerde hayır yoktur.

Amr b. Tufeyl'in öldürülmesinde, Tay kabilesi için büyük bir intikam vardır,

Ben, insanlar için Hacc yapan ve az sayıda örneği olan kişiyim,

Savaşta savaşçının tek malı, uzun ve beyaz, keskin bir mızrak ve atının başında bir gem,

Ve birçok katmana sahip zırh, bunlar, olaylardaki varlıklarımdır,

Amcamın liderliği ve yaşı üstün kılar ve Hevâzin'e karşı yüksek bir duruş sergiler,

Ancak Hevâzin'e karşı savaşta, gururlu düşmanı yenmek için vururum,

Ve savaş alanında cesur bir savaşçıya saldırırım, çevik bir atın sırtında.⁵⁷⁴

Zeyd, kavmiyle birlikte Resûlullah'ın (sav) yanından geri dönerken, el-Ferdeh⁵⁷⁵ denilen yerde hicrî onuncu yılda vefat etmiştir. Vâkidî ise, onu, mürtedlerle birlikte Hz. Ebû Bekir'in ordusuna karşı savaşırken zikretmektedir.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Amr b. Tufeyl, *Dîvân Amr b. Tufeyl* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1979), 101.

⁵⁷⁵ Benî Na'âme'ye ait olan bir su kaynağı. Zemahşerî, *el-Cibâlû ve 'l-emkene*, 253.

⁵⁷⁶ Taberî, *el-Müntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel*, 43; Vâkidî, *Kitâbu'r-ridde*, 89; Ebû Süleymân Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Rebî'a b. Süleymân b. Hâlid b. Abdurrahmân b. Zebr er-Reba'i, *Târîh Mevlidi'l-ulemâ ve vefyâtihim* (Riyad: Dârü'l-Âsime, h. 1410), 1/84.

3.8. İyâs b. Kabîsa et-Tâî

İyâs b. Kabîsa b. Ebî Gufr b. Nu'mân b. Hayye b. Su'ne b. el-Hâris b. Huveyris b. Süfyân b. Mâlik b. Hüney b. 'Umur b. el-Gavs b. Tay, Tay kabilesinin meşhur komutanlarından biridir.⁵⁷⁷

Nu'mân b. Münzir'in öldürülmesinden sonra Sâsânî imparatorluğu tarafından Lahmîlerin başşehri olan Hîre'de bölge valisi olarak atanmıştır.⁵⁷⁸ Tarihte İran-Arap rekabetinde önemli bir hadise olarak kabul edilen Zûkâr savaşında İran ordusunun komutanlığını yapmıştır.⁵⁷⁹ 2. Hüsrev Perviz zamanında Nehrevân'da Rum'lara galip gelmiştir. Hicrî 12 senesinde, İslâmî fetihler sırasında Hîre'yi Müslümanlara teslim etmiştir. Hîre'den gelen cizye, Perslerden alınan ilk cizye olarak tarihe geçmiştir.⁵⁸⁰

İyâs ve ordusu Zûkâr Savaşı'nda hezimete uğramışlardı. Kistrâ, yenilgi haberini getirenlerin omuzlarını çıkartmasıyla biliniyordu. Ancak İyâs, Kistrâ'ya mağlubiyetle beraber Benî Bekr b. Vâil'in kadınlarını getirdiğini bildirdiğinde, Kistrâ bu durumdan memnun olmuş ve İyâs'a bir kaftan hediye etmiştir.⁵⁸¹

İyâs, komutanlığı dışında ebebî kişiliğiyle de öne çıkmıştır. Şiirlerinden bazıları şunlardır:

ما ولدتني حاصن ربيعة ... لئن أنا مالت الهوى لاتباعها
ألم تر أن الأرض رحب فسيحة ... فهل تعجزني بقعة من بقاعها
ومبثوثة بث الدبي مسيطرة ... ردُّنا على بطائنها من سراعها
وأقدمت والخطي يخطر بيننا ... لأعلم من جبانها من شجاعها

"Beni doğuran asil bir Rebî'a kadını değil, eğer ben hevesi takip edersem, ona uymak için.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/232; İbn Hazm, *Cemhere*, 400.

⁵⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Lubâb*, 3, 395; Vâkîdî, *Futûhü's-Şâm*, 2/170; Taberî, *Târih*, 2/194.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/442.

⁵⁸⁰ İbn Hazm, *Cemhere*, 400; İbn Düreyd, *el-İştikâk*; 386, İbn Habîb, *el-Muhabber*, 360, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/238.

⁵⁸¹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* (Beyrut:Dârü Sâdir, h. 1417), 3/18.

Görmüyor musun, dünya geniş ve ferah, onun herhangi bir köşesi beni engelleyebilir mi? Çekirge sürüsü gibi yayılan, tam kontrol altında olan, yavaşlarını, hızlılarından geri çevirdik.

İleri atıldım ve mızrak aramızda geziniyordu, kim korkak, kim cesur bilmek için.”⁵⁸²

غذاها أبو ثور فلما رأيته... دخييس دواء لا أضيع غذاؤها

فأعددتها كفنا ليوم كريهة... إذا أقبلت بكر يجز رشائها

“Onu besleyen Ebû Sevr idi, onu görünce, tedavisi zor bir hastalık olduğunu anladım.

Tedavisini ihmal etmedim, onu, zor bir gün için hazır tuttum.

O gün geldiğinde Benî Bekir kabilesiyle karşı karşıya kalacaktım.”⁵⁸³

3.9. Kurevves et-Tâî

el-Kurevves b. Zeyd b. el-Eczem b. Musâd b. Ma’kil b. Mâlik b. Amr b. Sumâme b. Mâlik b. Ced’a’ b. Zühl b. Rûmân b. Cündüb b. Hârice b. Sa’d b. Futra b. Tay, Tay kabilesinin İslâm dönemi şairlerindendir. Kendisi, bir anlaşmazlık nedeniyle amcasının oğlunu Medine valisi Mervân b. Hakem’e şikayet etmiştir. Bu anlaşmazlık hakkında şu beyitleri dile getirmiştir:

قضى بيننا مروان أمس قضية... فما زادنا مروان إلا تنائيا

فلو كنت بالأرض الفضاء لعفتها... ولكن أنت أبوابه من ورائي

“Mervân, dün aramızda bir hüküm verdi, ancak bu hüküm bizi daha da uzaklaştırdı.

⁵⁸² el-Merzûki, *Şerh Dîvân’ul-Hamâse*, 152.

⁵⁸³ İsfahâni, *el-Ağani*, 23/234, 235.

*Eğer geniş bir arazide olsaydım onu terk ederdim, fakat kapıları arkamdan geldi. ”*⁵⁸⁴

وقال رجال قد غرمت غرامة ... فقلت كذبتم إنما أنا غانم
أميرة أحظى عندنا من قلانس ... تعرقها عنا السنون العوارم
فلو كنت خوار العصا لأطاحني ... رجال قریش دونها والدرهم

“Ve bazı insanlar dediler ki: ‘Büyük bir ceza ödedin.’ Ben ise, ‘Yalan söylüyorsunuz, ben kazançlı çıktım,’ dedim.

Bizim yanımızda bir prenses, bizden zorla alınan develerden daha değerlidir.

*Eğer sopadan korkan biri olsaydım, Kureyş’in adamları ve paraları beni çoktan devirmiş olurdu. ”*⁵⁸⁵

3.10. Ebû Zübeyd et-Tâî

Harmele b. el-Münzir et-Tâî, Tay kabilesine mensup şairlerdendir.⁵⁸⁶ Ebû Zübeyd olarak bilinir.⁵⁸⁷ Uzun ömürlülerden biri olarak zikredilmiştir.⁵⁸⁸ Seyahatleri ve göçleri ile tanınır, emirler ve valilerle yakın ilişkiler kurmuştur. Hz. Osman’ın meclisine yakın olduğu gibi, Hz. Osman’ın Kûfe valisi Velîd b. Ukbe’nin de meclisinde bulunmuş, onun dostu ve şairi olmuştur. Hristiyanlığı benimsemiş ve kabilesine olan bağlılığı ile tanınmıştır.⁵⁸⁹

Taberî, Ebû Zübeyd’in Câhiliye döneminde dayılarının yaşadığı Cezîre’deki Benî Tağlib kabilesi arasında yaşadığını, İslâm döneminde ise, Velîd b. Ukbe’nin yanında olduğunu

⁵⁸⁴ Âmedî, *el-Mu’elîf ve’l-Muhtelif*, 225.

⁵⁸⁵ Ebû Temmâm, *Hamâsetü’s-sugrâ*, thk. Abdülaziz el-Meymenî el-Rackûtî (Kahire: Dârü’l-ma’arif, t.y.), 21.

⁵⁸⁶ İbnü’l Kelbi, *Neseb Me’ad*, 1/232.

⁵⁸⁷ Cemcî, *Tabakât Fuhûlu’s-şu’arâ*, 2, 593.

⁵⁸⁸ Câhiz, *Hayevân*, 7/456.

⁵⁸⁹ Sicistânî, *el-Muammerûn ve’l-vasâyâ*, 24.

zikretmiştir. Velîd, Ebû Zübeyd'i Müslüman olana kadar himaye etmiştir. Bu sözler, tarihçilerin onun Hristiyan olarak öldüğünü söyledikleriyle çelişmektedir.⁵⁹⁰

İsfahânî, *el-Ağânî*'sinde şöyle der: “Ebû Zübeyd, Velîd b. Ukbe'nin Kûfe valiliği sırasında onu ziyarete geldiğinde, Velîd onu Akîl b. Ebî Tâlib'in mescid kapısındaki evine yerleştirdi. Ebû Zübeyd bu evi ondan istemiş ve Velîd de ona vermiştir. Bu, Velîd'e yönelik ilk eleştirilerden biri oldu. Çünkü Ebû Zübeyd bu evden çıkarak Velîd'in yanına gidiyor, onunla sohbet ediyor ve içki içiyordu. Sarhoş olarak camiden geçiyordu. Velîd'in içki içtiğine dair şahitler bulununca Osman onu Kûfe valiliğinden azletti ve içki cezası uyguladı.”⁵⁹¹ Taberî ise Hz. Osman'ın fitne çıkmaması adına duruma karşı suskun kaldığını aktarmıştır.⁵⁹²

Hiz. Osman, Ebû Zübeyd'i Arap ve Acem krallarının hayatını iyi bildiği için yanına alır ve meclisine yaklaştırdı. Bir gün Ebû Zübeyd, Hiz. Osman'ın huzuruna geldiğinde, Hiz. Osman ve yanındaki muhacirler ve ensar, Arapların erdemleri, tarihleri ve şiirleri üzerine konuşuyorlardı. Hiz. Osman, Ebû Zübeyd'e dönüp, “Bize bazı şiirlerinden oku. Duyduğuma göre iyi bir şairsin.” dedi. Ebû Zübeyd, “Uzaktan yaşayan kavmimize kim haber verecek ki, kalbim onlara özlem dolu,” diye başlayan kasidesini okur ve bir aslanla yaşadığı hadiseyi anlatıp, aslanı tasvir eder. Hiz. Osman, “Allah'a yemin ederim ki, yaşadığın sürece aslanı anmaktan vazgeçmeyeceksin. Vallahi, seni korkak sanıyorum,” demiş, Ebû Zübeyd ise, “Hayır, ey müminlerin emiri, ama ondan öyle bir manzara gördüm ve öyle bir sahneye şahit oldum ki, bu görüntü kalbimde sürekli yankılanmakta ve yeniden canlanmaktadır. Bu konuda mazur görülmeliyim, ey müminlerin emiri, suçlanmamalıyım.” diye cevap verir. Hiz. Osman, “Bu ne zaman ve nerede oldu?” diye sorduğunda, Ebû Zübeyd anlatmaya başlar:

“Bir grup Arap soylusu ve görkemli, güzel giyimli gençlerle birlikte yola çıktım. Develer, kölelerin sürdüğü yük beygirleriyle bizi, hararetin zirve yaptığı bir günde taşıyordu. Sıcaklık öyle yoğundu ki, ağızlar kurumuş, dudaklar çatlamış ve sular tükenmişti. Güneş gökyüzünde tam tepedeydi ve sıcağın gölgeler bile kaçırıyordu. İçimizden biri, “Bu vadinin gölgeliğine sığınalım,” dedi. Vadi, sık ağaçlarla çevrili ve suyun bol olduğu bir

⁵⁹⁰ Taberî, *Târîh*, 4/273.

⁵⁹¹ İsfahânî, *el-Ağânî*,

⁵⁹² Taberî, *Târîh*, 4/274.

yer olarak karşımıza çıktı. Büyük ağaçların altında konakladık, yanımızdaki azıklarımızı yedik ve soğuk su içtik.

Günün en sıcak anında, atların kulakları dikildi ve yere pençeleriyle vurdu. Bir süre sonra her biri aynı şekilde hareket etmeye başladı. Atlar ve develer paniğe kapıldı, biri çözüldü, diğeri ipini kopardı. Bunun bir yırtıcı hayvan olduğunu anladık ve hepimiz kılıçlarımızı çekip savaşa hazırlandık.

Ardından, bir aslan ortaya çıktı. Yürüyüşü aksak, gözleri parlak ve göğsü genişti. Kükremesi ve hareketleriyle korku salıyordu. Pençeleri birer mızrak gibi, dişleri ise parlaktı. Heran saldırıya geçecekmiş gibi görünüyordu. Arkadaşlarımızdan biri onu ilk vuruşuyla yere serdi, ancak aslan hızla toparlanıp tekrar saldırdı. Arkadaşlarımızı cesaretlendirdim ve aslanı öldürdük. Ancak, bu olay hafızama kazındı ve aslanı anmaktan vazgeçemiyorum.”

Bunun üzerine Hz. Osman, “Sus, Allah dilini kessin, müminlerin kalplerine korku saldı.” diyerek Ebû Zübeyd’i susturmuştur.⁵⁹³

Ebû Zübeyd, Benî Tağlib kabilesi arasında yaşarken, develerini güden bir kölesi vardı. Kudâa kabilesine mensup Bahrâ kabilesi, Benî Tağlib’e saldırdı. Ebû Zübeyd’in kölesi, develeri Bahrâ kabilesine teslim etti ve onlara köyün zayıf noktalarını göstererek onlarla birlikte savaştı. Bu çatışmada, Bahrâ yenildi ve köle öldürüldü. Bu olay üzerine Ebû Zübeyd şu şiiri söyledi:

هل كنت في منظر ومستمع ... عن نصر بهراء غير ذي فرس
تسعى إلى فتية الأرقام واس ... تعجلت قيل الجمان والقبس
في عارض من جبال بهرا بها الأ ... لّ مرين الحروب عن درس
فنهزة من لقوا حسبتهم ... أحلى وأشهى من بارد الدّبس
لا ترة عندهم فتطلبها ... ولا هم نهزة لمختلس
جود كرام إذا هم ندبوا ... غير لئام ضجر ولا كس

⁵⁹³ İsfahâni, *el-Ağani*, 86, 87.

صمت عظام الحلوم إن سكتوا ... من غير عيّ بهم ولا خرس
تقوت أفراسهم نساؤهم ... يزجون أجمالهم مع الغلس

“Atı olmayan Bahrâ’nın zaferini gördün ve duydun mu?

Erken davranarak genç savaşçılara doğru koştu ve incilerle ateşi aramaya koyuldu.

Bahrâ dağlarının eteklerinde, savaşlardan yara almışlardı.

Onların karşılaştıkları fırsatlar, tatlı ve soğuk pekmezden daha tatlı ve hoş bulundu,

Onlardan bir intikam alacak mısın, yoksa onlar, bir fırsatı kaçıran için bir hedef mi,

Çağırdıklarında cömert kimselerdir ne kötü huyludurlar ne de tembel.

Sustuklarında bile güçlü karakterlidirler ne dilsizdirler ne de kekeme.

Kadınları, atlarını besler, karanlıkta deve sürülerini sürerler.”⁵⁹⁴

Ebû Zübeyd’in şiiri Benî Tağlib’e ulaştığında, onlar kölesinin diyetini öder ve yağmalanan devesini geri gönderdiler. Ardından Ebû Zübeyd şu mısraları dile getirmiştir:

ألا أبلغ بني عمرو رسولا ... فإني في مودتكم نفيس
فما أنا بالضعيف فتظلموني ... ولا جافي اللقاء ولا خسيس
أفي حقّ مواساتي أخاكم ... بمالي ثم يظلمني السّريس

“Benî Amr’a bir elçi gönderin ve onlara bildirin ki, ben sizin sevginizde değerliyim.

Ne zayıfım ki bana zulmedesiniz ne de karşılaşmada kaba veya adi.

Kardeşimi desteklemek konusunda, malımla yanındayım ama yine de Serrîs bana haksızlık ediyor.”⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ İsfahâni, *el-Ağani*, 92

⁵⁹⁵ İsfahâni, *el-Ağani*, 93.

Kendisinin meşhur şiirlerinden biri de şudur:

إنّ طول الحياة غير سعو ... وضلال تأميل نيل الخلود
علّ المرء بالرجاء ويضحى ... غرضا للمنون نصب العود
كلّ يوم ترميه منها برشق ... فمصيب، أوصاف غير بعيد
كلّ ميت قد اغتفرت فلا أو ... جع من والد ومن مولود
غير أنّ الجلاح هدّ جناحي ... يوم فارقت بأعلى الصّعيد

*“Uzun bir yaşam, mutluluk getirmez
Ve ebedi yaşam beklentisi bir yanılgıdır
İnsanı umutla avutursun, oysa
O, ölümün hedefindedir, ölümün tuzağıdır
Her gün ölüm ona bir ok atar
Ya isabet eder ya da pek uzakta değildir
Ölen her kişi, affedilmiştir, fakat
Bir babanın ve evladının acısından daha ağır bir şey yoktur
Ancak, ayrılığı beni kanatlarımdan yoksun bıraktı
Güneyin yüksek yerlerinde onu terk ettiğim gün”⁵⁹⁶*

Arkadaşları Ebû Zübeyd’i Belîh nehrinin kenarında ölü bir şekilde bulmuş, Velîd b. Ukbe’nin mezarının yanında defnetmişlerdir.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’ş-şu’arâ*, 1, 294.

⁵⁹⁷ İsfahânî, *el-Ağani*, 94.

3.11. Bişr b. el-Asûs et-Tâî

Tay kabilesinden gelen, şairliği ve savaşçılığıyla tanınan bir şahsiyettir. Hz. Ali'ye olan sadakati ile bilinir. Bu sebeple Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin ordusunda yer almıştır. Adı, *Vak'atü Şıffîn* eserinde Bişr b. el-Aşûş et-Tâî olarak geçmektedir. İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'inde de Bişr b. el-Asûs et-Tâî olarak zikredilmiştir. Taberî'nin *Târîh*'inde de bu isimle anılmıştır ve bu konuda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Nitekim Bişr, Sıffîn Savaşı'na katılmış ve bu savaş sırasında şiirleri ve savaş naralarıyla ünlenmiştir. Kendisi, Hz. Ali'nin zaferine adanmış bir savaşçı olarak tanınmış ve kabilesini Muaviye'nin ordusuna karşı mücadele etmeye teşvik etmiştir.⁵⁹⁸ Şavaştta şu şiiri zikretmiştir:

يا طيئ السهول والجبال ... ألا انهضوا بالبيض والعوالي
وبالكماة منكم الأبطال ... فقار عوا أئمة الجهال
السالكين سبل الضلال

“Ey Tay kabilesinin, ovalardaki ve dağlardaki halkı, kılıçlarınızla ve mızraklarınızla ayağa kalkın.

Ve aranızdaki cesur kahramanlarla, cahillerin liderleriyle savaşın,

*Sapıklık yollarını izleyenlere karşı mücadele edin.”*⁵⁹⁹

Harb sırasında bir gözünü kaybetmiş ve bu durumu şu dizelerle ifade etmiştir:

ألا ليت عيني هذه مثل هذه ... ولم أمش في الأحياء إلا بقائد
ويا ليت رجلي ثم طنت بنصفها ... ويا ليت كفي ثم طاحت بساعدي
ويا ليتني لم أبق بعد مطرف ... وسعد وبعد المستنير بن خالد

⁵⁹⁸ Taberî, *Târîh*, 5/31; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/658; el-Minkarî, *Vak'atü Şıffîn*, 4/279,

⁵⁹⁹ Taberî, *Târîh*, 5/31; el-Minkarî, *Vak'atü Şıffîn*, 4/279, 280.

“Keşke bu gözüüm diğeri gibi olsaydı ve keşke insanlar arasında ancak bir rehberle yürümek zorunda kalmasaydım.

Keşke bacağım yarısı burada kalmış olsaydı ve keşke elim kolumla birlikte düşmüş olsaydı.

Keşke Mutarriş’ten, Sa’d’dan, ve Müstenîr b. Hâlid’den sonra hayatta kalmamış olsaydım.”⁶⁰⁰

3.12. Zeyd b. el-Husayn et-Tâî

Zeyd b. el-Husayn el-Tâî, Tay kabilesinin ileri gelenlerinden ve liderlerinden biri olarak, Hz. Ali’nin ordusunda Sıffin Savaşı’na katılmıştır. Bu savaşta, Şam halkına karşı verilen mücadelede yaptığı konuşmalar ve tutumları ile tanınmıştır.⁶⁰¹ Konuşmalarında, Şam halkını zulüm ve haksızlıkla suçlamış ve onların dini bir geçmişe sahip olmadıklarını belirtmiştir; zira onlar ne ensar ne de muhacirdir. Şöyle demiştir:

“Şunu bilin ki, eğer bize karşı çıkanlarla savaş konusunda şüphe içinde olsaydık, onları sürekli takip etmez ve sabır göstermezdik. Ameller ancak sebat ile değerlidir ve çabalar ancak gölgede kalır. Allah’ın nimetlerini ise anlatmak gerekir. Vallahi, onların kanını dökmek isteyenler konusunda bir an bile tereddüt etmedik. Nasıl olur da katı yürekli takipçilerine karşı tereddüt ederiz ki? İslâm’dan nasipleri az olan, zulme yardımcı olan, haksızlık ve saldırganlık temellerini atan kimseler. Onlar ne muhacirlerden ne de iyilikle takip eden ensarlardan değildir.”⁶⁰²

3.13. Şebîb b. Kureyb et-Tâî

Şebîb b. Amr b. Kureyb b. Mu’allâ et-Teym et-Tâî, Tay kabilesinin şairlerindendir ve aynı zamanda bir yol kesici olarak bilinir.⁶⁰³ Hz. Ali’nin hilafeti döneminde yol kesicilik

⁶⁰⁰ Taberî, *Târîh*, 5/31; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/658; el-Minkarî, *Vak’atü Sıffin*, 4/280.

⁶⁰¹ el-Minkarî, *Vak’atü Sıffin*, 2/99; Safvet, *Cemheretü Hutabi’l-Arab*, 1/318.

⁶⁰² el-Minkarî, *Vak’atü Sıffin*, 2/99; Safvet, *Cemheretü Hutabi’l-Arab*, 1/318.

⁶⁰³ İbnü’l-Kelbî, *Neseb Me’ad*, 1/220.

yapmaktaydı.⁶⁰⁴ Şebîb, tezimizin birinci bölümünde Tay kabilesinin nesebini ele aldığımız kısımda bahsi geçen Kûfe'deki kervanların yük taşımada kullandığı bir binek türü olan zevâcîre saldırmış ve bu bineklerin taşıdığı anber, zambak ve diğer değerli eşyaları çalmıştır.⁶⁰⁵

Ahmed b. Şumayt el-Aclî ve kardeşi, bir grup süvari ile Şebîb'in peşine düşmüştü. Şebîb, kaçarken şu beyitleri söylemiştir:

ولما أن رأيت ابني شميظ ... بسكة طيء والباب دوني
تجللت العصا وعلمت أني ... رهين مخيس أن يثقفوني
ولو أنظرتهم شيئا قليلا ... لسأفوني إلى شيخ بطين
شديد مجالز الكتفين صلب ... على الحدثان مجتمع الشؤون

“Şumayt'ın iki oğlunu görünce, Tay sokağında ve kapı önündeyken,

Asaya büründüm ve biliyordum ki ben, bir tuzağa düşmüş kaderine bağlı bir esirim, onlar beni yakaladıklarında.

Eğer onlara biraz süre tanısaydım, beni şişman bir yaşlıya götüreceklerdi,

Geniş omuzlu, güçlü, olaylara dayanıklı, her durumda kendini toparlayabilen birine.”⁶⁰⁶

3.14. Ka'b b. Eşref et-Tâî

Kâ'b b. Sa'd b. Esved b. el-Eşref el-Tâî, baba tarafından Tay kabilesinin Benî Nebhân koluna, anne tarafından ise Yahudi kabilesi olan Benî Nadîr'e mensuptur. Babası kendi kabilesinden birini öldürmüş ve bu nedenle Medine'ye gelmiştir. Orada, Akîle bt. Ebû'l-Hakîk ile evlenmiş ve bu evlilikten Kâ'b doğmuştur. Kâ'b, sütkardeşi olan Abbâd b. Bişr ile birlikte büyümüştür. Müslüman olan Abbâd, Yemâme Savaşı'nda şehit düşmüştür.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/59.

⁶⁰⁵ İbnü'l-Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/220, 221.

⁶⁰⁶ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/59.

⁶⁰⁷ İbn Kelbî, *Cemheretü'n-neseb*, 637.

Kendisi, Müslümanlara olan düşmanlığı ile tanınmış, müşrikleri Resûlullah (sav) ve ashabına karşı kışkırtan bir şahıstı. Şiirlerinde Hz. Peygamber'i (sav) ve sahabelerini hicvederek onlara hakaret ediyordu.⁶⁰⁸

Bedir Savaşı'nın ardından Müslümanlara karşı düşmanca şiirler yazmış ve Kureyşlileri kışkırtmak için Mekke'ye gitmiştir. Medine'ye döndüğünde Müslüman kadınları şiirleriyle rahatsız etmiştir. Bunlardan Ümmü'l Fadl bt. el-Hâris'e yazdığı şiir şu şekilde aktarılmıştır:

أراحل أنت لم تحلل بمنقبة ... وتارك أنت أم الفضل بالحرم
صفراء رادعة لو تعصر انعصرت ... من ذي القوارير والحناء والكثم
يرتج ما بين كعبيها ومرفقها ... إذا تانت قياما ثم لم تقم
أشباه أم حكيم إذ تواصلنا ... والحبل منها متين غير منجذم
إحدى بني عامر جن الفؤاد بها ... ولو تشاء شفت كعبا من السقم
فرع النساء وفرع القوم والدها ... أهل التحلة والإيفاء بالذمم
لم أر شمسا بليل قبلها طلعت ... حتى تجلت لنا في ليلة الظلم

“Sen övülecek bir mevkiye varmadan mı gidiyorsun? Harem’de Ümmü’l-Fazl’ı terk mi ediyorsun?

Eğer sıkılsa, şişe ve kına dolu bir sarı ruj gibi damlardı.

Yürüdüğünde ayağı ve dirseği arasındakiler titrer, ayağa kalksa bile hemen kalkmaz.

Ümmü Hakîm gibilerle bağlanırsak, ondan gelen bağ kuvvetlidir, kopmaz.

Âmir oğullarından biridir, kalbim onunla delirdi, istese Kâ'b'ı hastalıktan iyileştirirdi.

Kadınların en seçkini ve halkın en soylusudur, sözlerine sadıktır ve güvenilirdir.

Ondan önce geceleyin doğan bir güneş görmedim, Ta ki o, karanlık bir gecede bize görününceye kadar.”

⁶⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/30; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 16/362.

Kâ'b, Müslüman kadınlar hakkında rahatsız edici şiirler yazmaya devam etmiş ve bu, Müslümanları büyük ölçüde rahatsız etmiştir. Hz. Peygamber (sav) bu duruma son verilmesi gerektiğini belirterek, Hicrî 3 senesinde Kâ'b'ın öldürülmesini emretmiştir. Muhammed b. Mesleme ve bir grup sahabi, onu öldürmek için plan yapmış ve başarılı olmuşlardır. Bu olay, Yahudiler arasında büyük bir korkuya neden olmuş ve Medine'deki Yahudiler, Resûlullah (sav) ile barış anlaşması yapmayı kabul etmiştir.⁶⁰⁹

Şiirlerinde yüceltmeyi ve övünmeyi seven Ka'b'ın buna örnek bir şiiri de şu şekildedir:

رب خال لي لو أبصرته ... سبط المشية أباء أنف
لين الجانب في أقربه ... وعلى الأعداء سم كالذئف
ولنا بئر رواء جمة ... من يردّها ببناء يغترف
ونخيل في تلاع جمة ... تخرج التمر كأمثال الأكف
وصرير من محال خلته ... آخر الليل أهاريج بدف

“Öyle bir dayım var ki, onu görsen, yürüyüşü zarif, gururlu bir duruşu var.

Akrabalarına karşı yumuşak, düşmanlarına karşı ise zehir gibi öldürücü.

Bizim bol suyu olan bir kuyumuz var, ona gelen, kabını doldurur.

Tepelerde bol miktarda hurma ağaçlarımız var, bu ağaçlar, avuç dolusu hurma verir.

Evlerin arasından gelen gıcırtilar, gece yarısı deflerle yapılan şarkılar gibi.”⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 72, 73, 74, 75, 76; Taberî, *Târîh*, 2/487, 488, 489, 490; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 117.

⁶¹⁰ Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî, *Nakdü's-şi'ri* (İstanbul: Matba'atü'l-cevâib, h.1302), 11.

3.15. Hülb el-Tâi (Ebû Kabîsa)

İbn Adî b. Kunâfe b. Adî b. Abdüşems b. Adî b. Ahzem et-Tâi. Hülb el-Tâî⁶¹¹ olarak bilinir. Hülb onun lakabıdır. İsmi hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre ismi Yezîd b. Kunâfe olup, bu ismi Buhârî de zikretmiştir. Diğer bazı kaynaklar ise isminin Sellâm olduğunu belirtirler, ancak bu doğru kabul edilmez. Ebû Kabîsa olarak da bilinir. Kûfe'ye yerleşmiştir. Hadisleri, oğlu Kabîsa aracılığıyla rivayet edilmiştir. Hülb el-Tâî, kel bir başa sahipti. Hz. Peygamber (sav), onun başını meshetmiş ve bu olayın sonucunda saçları çıkmıştır. Bu nedenle kendisine “Hülb el-Tâî” lakabı verilmiştir.⁶¹²

İbn Sa'd, Hülb'ü “Fethiyyûn” (fetih dönemi Müslümanları) tabakasında zikretmiştir. Ayrıca, Buhârî, onu “Yetmiş ile seksen yaşları arasında vefat edenler” bölümünde anmıştır.⁶¹³

Kaynaklarda, Hülb'ün Hz. Peygamber'den (sav) rivayet ettiği hadisler şu şekildedir:

Hülb et-Tâî'nin oğlu Kabîsa, babasından rivayet ederek şöyle demiştir: “*Peygamber Efendimiz'den (sav) işittim, bir adam ona şöyle sordu: “Bazı yemeklerden çekiniyorum.”*” Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “*Hristiyanların katkıda bulunduğu bir yemeği yemek hususunda kalbinde bir şüphe olmasın.*”⁶¹⁴

Başka bir hadiste; “*Peygamber Efendimiz'i (sav) namazdan sağa ve sola dönerek çıkarken gördüm.*”⁶¹⁵

Yine Kabîsa'nın babası Hülb'ten rivayet ettiği diğer bir hadis ise; “*Resûlullah (sav) bize namaz kıldırırken, sağ eliyle sol elini tutardı.*”⁶¹⁶

Hülb el-Tâî'nin adı ve lakabı etrafındaki belirsizlikler, tarihçiler ve hadis alimleri arasında tartışmalara neden olmuştur. Ancak onun sahabe olduğu ve Hz. Peygamber'den (sav) hadis rivayet ettiği hususunda ittifak bulunmaktadır.

⁶¹¹ “Helibü't-Tâî” Ebû Nu'aym İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 5/2762.

⁶¹² Ebû Nu'aym İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 5/2762; Askalânî, *Tezhibü't-Tehzib*, 11/66; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/154; Buhârî, *Târihü'l-Kebîr*, 7/177; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/339, el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 30/295, 296.

⁶¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/154; Buhârî, *et-Târihü'l-evsat* (Kahire: Dârü'l-va'i, 1977), 1/153.

⁶¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, 36/297.

⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned Ahmed*, 36/307.

⁶¹⁶ Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1983), 3/31.

3.16. el-Esedü'l-Rahîs

Cabbâr b. Amr b. Umeyra b. Sa'lebe b. Sa'lebe et-Tâî, Câhiliye dönemi Arap edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, iyi bir süvari olarak tanınan Cabbâr, "el-Esedü'l-Rahîs" lakabıyla ün kazanmıştır. Bu isimle anılmasının sebebi, aslanları tek başına avlamasıdır. Kaynaklara göre, uzun bir yaşam sürmüştür. Hz. Peygamber'e (sav) bir heyetle gelmiş ancak İslâmiyet'i kabul etmemiştir.⁶¹⁷

Cabbâr'ın en dikkat çekici yanlarından biri, meşhur muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd'ı öldüren kişi olarak anılmasıdır. Nu'mân b. Münzir kendisine, "Antere'yi nasıl öldürdün?" diye sormuş, o ise şöyle cevap vermiştir: "*Onu savaşın en kızıştığı anlarda yakaladım, göğsünden mızrakladım ve mızrağı boğazından çıkardım.*"⁶¹⁸ Bazı kaynaklar, Antere b. Şeddâd'ı öldüren kişinin Vüsr b. Sedûs olduğu bilgisini nakletmişlerdir.⁶¹⁹

Cabbâr, Antere'yi öldürmekle gurur duymuş ve bunu dizelerine şöyle aktarmıştır:

أنا الأسد الرهيص قتلت عمرا ... وعنزة الفوارس قد قتلت

"Ben Esedü'l-Rahîs'im. Amr'ı ve kahraman Antere'yi öldürdüm." ⁶²⁰

أنا الأسد الرهيص بحي طي ... إذا أدعى لنانبة أجب

قتلت مجاشعاً وبني أبيه ... وعنزة الفوارس قد قتلت

فإن أسفت بنو عبس عليه ... فلا وأبي جديلة ما أسفت

⁶¹⁷ İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/229; Âmedî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, 124; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, 2/1106; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, 385; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb*, thk. Abdülaziz Muhammed b. Sâlih es-Südeyrî (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1989), 1/70.

⁶¹⁸ Nişvân b. Saîd el-Humeyrî el-Yemenî, *Şemsü'l-ulûm ve devâ'u kelâmü'l-Arabî mine'l-külûm* (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-mu'âsir, 1999), 5/2899.

⁶¹⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/115; Askalânî, *el-İsâbe*, 6/478; İbn Kelbî, *Neseb Me'ad*, 1/261.

⁶²⁰ Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 1/129.

“Ben, Tay kabilesinden Esedü’l Rahîs’im, bir felaket olduğunda çağrıldığında cevap veririm.

Mücâşî’yi ve oğullarını öldürdüm, Antere adlı kahramanı da öldürdüm.

Eğer Abs kabilesi ona üzülüyorsa, hayır, atam Cedîle adına yemin ederim ki üzülmedim.”

Amr b. Tufeyl, Antere’nin intikamını almak için Tay kabilesine saldırmış ve el-Esedü’r-Rahîs’i öldürmüştür.⁶²¹

3.17. Tırmâmâh el-Hakem b. Hakîm et-Tâî

Tırmâmâh el-Hakem b. Hakîm b. el-Hakem b. Nefr b. Kays b. Cahder b. Sa’lebe b. Abdürudâ b. Mâlik b. Emân b. Amr b. Rebî’a b. Cervel b. Su’al b. Amr b. el-Gavs b. Tay, Tay kabilesine mensup önemli ve meşhur şairlerdendir. Künyesi Ebû Nefr ve Ebû Dubeybe olarak bilinmektedir.⁶²² Tırmâmâh lakabı olup, bu lakabıyla ün kazanmıştır. Nitekim bir şiirinde şöyle demiştir:

“Ben Tırmâmâh’ım ve amcam Hâtîm’dir. İsmim acı verir, dilim keskindir.”⁶²³

Tırmâmâh kelime olarak “yüksek” anlamına gelmektedir. Kendisi de yüksek şan ve soyluluğundan dolayı bu ismi almıştır. Bu lakap, kişinin topluluk içindeki yüksek mevkii ve saygınlığına işaret eder.⁶²⁴

İsfahânî, *el-Ağânî*’sinde, şu dizelerin Tırmâmâh’a lakâbını kazandırdığını söylemiştir:

ألا أيها الليل الطويل ألا أصبح ... بصبح وما الإصباح فيها بأروح

على أن للعينين في الصبح راحة ... بطرجهما طرفيهما كل مطرح

“Ey uzun gece, artık sabah ol! Ancak, sabahın gelmesi rahatlatıcı olmayacak.

⁶²¹ Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 13/203.

⁶²² İbn Sa’d, *Tabakât*, 6/227, İbn Hazm, *Cemhere*, 402, 403, İsfahânî, *el-Ağânî*, 10/148.

⁶²³ Tırmâmâh, *Dîvân*, 12, Ezherî, *Tezhibü’l-luga*, 10/166.

⁶²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2/529.

Ancak gözler için sabah vakti rahatlık vardır, onları her yere serbestçe bırakmakla.”⁶²⁵

Tırmımâh’ın kesin doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak, doğum yılını belirlemek için bilinen olayların kronolojisine dayanarak bir tahminde bulunulmuştur. İbn Asâkir’in aktardığına göre, Tırmımâh, Hüseyin b. Ali’den hadis nakletmiştir. Hüseyin’in Hicrî 61 yılında şehit olduğu göz önüne alındığında, Tırmımâh bu hadisi bu tarihten önce duymuş ve ezberlemiş olmalıdır. Bu hadisi duyup hafızasında tutabilmesi için en azından on yaşında olması gerektiği düşünülmektedir. Bu bilgilere dayanarak, Tırmımâh’ın yaklaşık olarak Hicrî 50 yıllarında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.⁶²⁶ Ölüm tarihi de tam olarak bilinmemekle birlikte şair Ferezdak’tan sonra öldüğü düşünülmektedir.⁶²⁷

Tırmımâh, hayatının bir dönemini Cebelütay’da sürdürmüştür. İslâmiyet’in yayılmasıyla birlikte Tay kabilesi, büyük bir göç dalgası ile Suriye ve Irak gibi bölgelere yönelmiştir. Ancak bazı kabile mensupları, Cebeleyn bölgesinde ikamet etmeye devam etmiştir.⁶²⁸ Dedesi Kays b. Cahder, Hâtım et-Tâî’nin amcasının oğludur. Kays, Amr b. el-Hâris’in Benî Tay’dan aldığı esirler arasında yer almaktadır. Hâtım, bu esirlerin serbest bırakılmasını sağlamıştır.⁶²⁹

Tırmımâh, eşine derin bir sevgi beslemiştir. Bir şiirinde eşinden bahsederek ona “Selme” ve “Seleme” adlarını vermiştir. Zemahşeri ise “Selîme” olarak anmaktadır.⁶³⁰ Hepsinin kökü Selmâ isminden gelmektedir. Şiirlerinde, sıkça eşine olan sevgisini, özlemini ve kavuşma arzusunu ifade etmiştir. Bunlardan birinde şu sözleri zikretmiştir:

إذا سبحت ذكراك من كل مسنح ... كأن فوادي بين أظفار طائر
وذكراك ما لم تسعف الدار بيننا ... تباريح من عيش البية المبرح

⁶²⁵ İsfahâni, *el-Ağani*, 148; Tırmımâh, *Dîvân*, 93.

⁶²⁶ Tırmımâh, *Dîvân*, Neşredenin girişi, 9.

⁶²⁷ Tırmımâh, *Dîvân*, Neşredenin girişi, 9.

⁶²⁸ İbn Hazm, *Cemhere*, 402; İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, 236.

⁶²⁹ Bu konu ayrıntılı olarak Hâtım et-Tâî kısmında zikredilmiştir. İsfahâni, *el-Ağani*; 16/98, 19/128.

⁶³⁰ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998), 2/225; Tırmımâh, *Dîvân*, 7.

“Sanki kalbim bir kuşun pençeleri arasında, her seferinde senin hatıran geçtiğinde.

Ve hatıran, eğer mesafe aramızı açmazsa, hayatın acı verici zorluklarından bir esinti gibi.”⁶³¹

Tırmâmâh, aynı kasidesinde oğlundan bahseder ve isminin “Samsâme” olduğunu belirtir.⁶³² Daha önce de belirttiğimiz gibi, Tırmâmâh’ın künyeleri arasında “Ebû Nefr” ve “Ebû Dubeybe” bulunmaktadır. Kaynaklarda Nefr hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamış olmamız, Nefr’in Tırmâmâh’ın ilk oğlu olup, küçük yaşta ölmüş ve adının unutulmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak, Tırmâmâh’ın “Ebû Nefr” künyesi ile anılmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Öte yandan, İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk* eserinde, Dubeybe b. Tırmâmâh’tan, Hüseyin b. Ali’ye isnâd edilen bir hadisi bulunmaktadır.⁶³³ Bu durum, Dubeybe’nin Tırmâmâh’ın Nefr’den sonraki en büyük oğlu olduğunu ve bu nedenle Tırmâmâh’ın “Ebû Dubeybe” künyesini aldığını düşündürmektedir.

Tırmâmâh’ın soyundan gelenler olmuştur. Bunlardan biri, torunu Ebû Mâlik Emân b. es-Samsâme b. et-Tırmâmâh’tır. Kendisi bir şair, dil ve nahiv bilgini olup, dedesinin şiirlerini ezbere bilen biridir. Aynı zamanda “İbn Tırmâmâh” olarak da bilinmektedir.⁶³⁴

Askerlik çağına geldiğinde Emevî ordusuna katılan Tırmâmâh, 70 (689-90) yılından sonra Kûfe’ye göç etmiş ve burada Benî Teymullah b. Sa’lebe kabilesi arasında yaşamıştır. Yaşlı bir Hâricî’nin etkisiyle Hâricî inancını benimmiştir. Ancak hangi Hâricî grubuna mensup olduğu konusunda rivayetler farklılık göstermektedir. Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, Tırmâmâh’ın Ezârika grubuna dahil olduğunu iddia ederken, Câhiz, onun Sufriyye mezhebine mensup olduğunu savunmaktadır. Câhiz’in bu görüşü, Tırmâmâh’ın oturanlar (el-Ka’ada) grubuna mensup olması nedeniyle daha doğru görünmektedir, zira Tırmâmâh, Ezârika gibi oturmayı haram kabul eden bir mezhebe mensup değildir. Kendisi diğer Hâricîler gibi Müslümanlara karşı silahlı mücadele ve ayaklanma çağrısında

⁶³¹ Tırmâmâh, *Dîvân*, 7.

⁶³² Tırmâmâh, *Dîvân*, 107.

⁶³³ İsmi Dübeyne olarak zikretmiştir. İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 24/434

⁶³⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-edibbâ* (Beyrut: Dârü’l-garbi’l-İslâmî, 1993), 2/739.

bulunmaması, şiirlerinde savaşı ve tahriki teşvik etmemesi, diğer Müslümanları tekfir etmemesi ve özellikle Şîî şair Kümeyt el-Esedî ile dostluk kurması onun Hâricîler'in ılımlı bir kolu olan Sufriyye üyesi olduğunu göstermektedir.⁶³⁵

Kûfe'de ordudan ayrıldıktan sonra kendini ilme adayan Tırmâmâh, dil, nahiv, edebiyat ve şiirle ilgilenmeye başladı. Kûfe Camii gibi yerlerde birçok âlim ve şairle tanıştı, onlardan faydalandı. Bedevîlerden garîb ve nadir kelimeler öğrenen Tırmâmâh, Recez şairi Accâc gibi üstadlardan ders aldı. Ancak, çöl hayatını yaşamamış olması ve çöl tasvirlerinde garîb kelimeleri kullanması, Ebû Ubeyde et-Teymî ve Asmaî tarafından eleştirilmiştir. Tırmâmâh ve Kümeyt'in bedevî şiirine ilgisi, yazdıkları şiirlerin başkaları tarafından tanınmasını istemelerinden kaynaklanıyordu.⁶³⁶

Tırmâmâh, sadece öğretmenlikten kazandıklarıyla yetinmemiş, bu nedenle şairlik yeteneğini kullanarak övgü dolu şiirlerini emir ve valilere sunmuştur. Rivayetlere göre, Kümeyt ile birlikte Mahled b. Yezîd b. Mühelleb'in huzuruna çıkmış, onu övmek istemiştir. Ancak, Mahled onu oturarak şiir okuduğu için geri çevirmiş ve Kümeyt'i ayakta şiir okuması için çağırmıştır. Kümeyt'in şiirini dinleyen Mahled, ona elli bin dirhem vermiş, Kümeyt ise bu parayı Tırmâmâh ile paylaşmıştır. Ayrıca, Hicrî 105 yılında Irak valisi olan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi övdüğü ve bu övgü karşılığında valinin ona verdiği tüm hediyeleri kabul ettiği bilinmektedir.⁶³⁷

Dünya malına hırsla bağlı olup sık sık maddi kazanç peşinde koşmuştur. Bununla birlikte, kabilesine ve Kahtânî kabilelerine büyük bir bağlılık göstermiştir. Tırmâmâh'ın kabilesel bağlılığı, Hâricî mezhebine olan bağlılığıyla çelişir görünmektedir, çünkü Hâricîler mezhepsel bağlılıklara önem verirler. Ancak Tırmâmâh, mezhebi bağlılığını ikinci planda tutarak kabilesel bağlarını ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Ferezdak ve diğer kabile şairlerine karşı sert eleştirilerde bulunmuştur.⁶³⁸

⁶³⁵ Abdürrezzâk Hüseyin, *Şâ'irü'l-Havâric*, (Beyrut: Dârü's-sekâfe, 1974), 19, 258; İsfahânî, *el-Ağani*, 12/35, Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/46, 2/323; Şevki Dayf, *Târîhu el-Edebi'l-Arabî* (Mısır: Dârü'l-maârif, 1995) 2/311.

⁶³⁶ Zülfikar Tüccar, "Tırmâmâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 41/116, 117.

⁶³⁷ Şevki Dayf, *Târîhu el-Edebi'l-Arabî*, 2/312.

⁶³⁸ Şevki Dayf, *Târîhu el-Edebi'l-Arabî*, 2/312.

Tırmâmâh'ın şiirleri, genellikle kendine olan güveni, kabilesine olan bağlılığı ve düşmanlarına yönelik eleştirileri kapsar. Şiirlerinde, kahramanlık, onur ve zühd temalarını işlerken, aynı zamanda savaş meydanındaki şehadet arzusunu da dile getirir. Buna dair olan şiirlerinden şunları örnek gösterebiliriz:

أنا الشمس لما أن تغيب ليلاً ... وغارت فما تبدو لعين نجومها
تراها عيون الناظرين إذا بدت ... قريباً ولا يستطيعها من يروها
أجرّ خطاي في معدّ وطئى ... وأغشمها فليهن نفساً حليمها

“Ben, gecesi kaybolduğunda bile, yıldızları gözlerden saklanan güneşim.

Beni gören gözler için parıldar, yakın görünürüm ama kimse bana ulaşamaz.

Adımlarımı Me’ad ve Tay kabilelerinde atarım ve onları ezerim; sabırlı olan bile çekinir.”⁶³⁹

لقد زادنى حباً لنفسى أننى ... بغيض إلى كلّ امرئ غير طائل
إذا ما رآنى قطع الطرف دونه ... ودونى فعل العارف المتجاهل
ملأت عليه الأرض حتى كأنّها ... من الضيق فى عينيه كفة حابل
وإنى شقى باللئام ولا ترى ... شقياً بهم إلا كريم الثمائل

“Başka hiçbir işe yaramayan herkesin benden nefret etmesi, beni kendime daha fazla aşık ediyor.

Beni gördüğünde gözlerini benden kaçıır, beni tanıymıyormuş gibi davranan o alaycı kişi.

Yeryüzünü ona o kadar dar ettim ki, onun gözünde bir avcının avuç içi kadar daraldı dünya.

⁶³⁹ Tırmâmâh, *Dîvân*, 19, 20.

Ve ben, alçaklarla uğraşmaktan mutsuzum, ancak onlardan mutsuz olan kişinin soylu nitelikleri vardır.”⁶⁴⁰

Birçok âlim Tırmâmâh’ın şiirlerinin derlenmesi ve şerhi konusunda çalışma yapmıştır. Bunların başında Ebû Saîd es-Sükkerî ve Ebû’l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî gelmektedir. İbnü’n-Nedîm çok sayıda âlimin bu konuda çalıştığını söylemekte, fakat isim vermemektedir. Tırmâmâh’ın *Dîvân*’ı 328 (940) yılında Ebû Ali el-Kâlî’nin kütüphanesi içinde Endülüs’e götürülmüştür.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ Tırmâmâh, *Dîvân*, 20; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suarâ*, 2/573.

⁶⁴¹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 84; İbn Hayr İşbilî, *Fehrese* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1998), 396.

SONUÇ

Tay kabilesi Güney Arapları olarak da bilinen, Kahtânî kökenli bir kabiledir. Yemen menşeli olan bu kabile, İslâm öncesi ve sonrası dönemde Arap kabileleri arasında mühim bir yere sahip, büyük kabilelerden biridir. Câhiliye döneminde “Cemâcim” olarak bilinen kabilelerdendir. Bu kabileye mensup birçok şair, muhaddis, ilim insanı, cömertliği ve iyi biniciliği ile meşhur kimseler vardır. Birçok savaşta ve önemli hadiselerde bulunmuşlardır.

Kabile, ismini atası Tay b. Üded b. Zeyd b. Yeşcub b. Urayb b. Zeyd b. Kehlân’dan alır. Tay’ın Gavs, Futra ve Hâris isminde çocukları olmuş, bunlar kabilenin soyunu ve bu soydan gelen batınları teşkil etmiştir. Tay kabilesinden birçok alt kol oluşmuş, bu kollar zaman içerisinde Arap Yarımadası’nda geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu kollardan en büyükleri Benî Gavs ve Benî Cedîle olup; Benî Sinbis, Benî Le’m, Benî Rûmân, Benî Cündeb, Benî Sa’lebe, Benî Rebî’a, Benî Selemân, Benî Nebhân, Benî Mâlik, Benî Buhtur ve Benî Su’al gibi alt kolları da barındırmaktadır.

Me’rib Seddi’nin yıkılmasından sonra Yemen’den göç eden Tay kabilesi, önce Tihâme’ye, ardından Necid bölgesine göç etmiş, Ecâ ve Selmâ dağlarını kendilerine yerleşim yeri olarak belirlemiştir. Benî Gavs ve Benî Cedîle arasında gerçekleşen Fesâd Savaşlarında, Benî Cedîle kolu Şam’a göç etmiş; bunun haricinde, kabilenin bazı kolları, özellikle İslâm fetihlerinden sonra birçok farklı bölgeye yayılmıştır.

İslâm öncesi dönemde, Tay kabilesinin dini inanışları çeşitlilik göstermekteydi. Putperestlik, Yahudilik, Hristiyanlık ve Sâbiîlik gibi çeşitli inançlar arasında putperestlik ve Hristiyanlık yaygın olarak benimsenmiştir. Özellikle, Fûls adlı put, Tay kabilesi için önemli bir dini sembol olmuştur. İslâm’ın tebliği ile birlikte, Tay kabilesinin İslâm’a geçiş süreci ise aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber (sav), Benî Tay’a birkaç defa İslâm dinine davet amaçlı elçiler göndermesine rağmen, ilk ciddi temas Hz. Ali’nin Tay beldesine gerçekleştirdiği seriyye kabul edilir. Bu seriyyeden alınan esirler arasında olan Seffâne bt. Hâtim’in İslâm’a mensubiyeti önemli bir gelişme olarak kaydedilir. Nitekim ardından kardeşi Adî b. Hâtim ve birçok Tay kabilesi mensubu İslâm dinine girmişlerdir. Bunun haricinde Hz. Peygamber’e (sav) Benî Tay’dan çeşitli heyetler gelerek İslâm’a girmişlerdir. Bu heyetler arasında Zeydî’l-Hayl’in heyeti öne çıkmıştır.

Henüz Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat etmeden önce, Ridde hadiseleri meydana gelmeye başlamıştı. Bu dönemde, Yemâme'de Benî Hanîfe'den Müseylimetü'l-Kezzâb, Yemen'de Müdlîc kabilesinden Esvedü'l-Ansî ve Benî Esed'den Tuleyha b. Huveylid el-Esedî peygamberlik iddiasında bulunmuşlardır. Resûlullah (s.a.v.) bu grupları etkisiz hale getirmek amacıyla üzerlerine askerî birlikler sevk etmiş, ancak kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) vefatının ardından Hulefâ-yi Râşidin dönemine geçildiğinde, halifelîğe seçilen Hz. Ebû Bekir'in ilk icraatlarından biri, Ridde meselesini çözmek olmuştur. Böyle sıkıntılı bir süreçte, Müslümanların lehine aktif bir rol oynayan Benî Tay kabilesinden meşhur Adî b. Hâtîm, kabilesini irtidat etmekten vazgeçirmiş ve Müslüman ordusuna katılmalarını sağlamıştır. Bu önemli hareketiyle, Adî b. Hâtîm, İslâm toplumunun birliğini koruma ve güçlendirme yolunda mühim bir rol oynamıştır. Adî b. Hâtîm'in bu fiili, sadece Tay kabilesi için değil, o dönemdeki tüm Müslümanlar için de büyük bir önem arz etmiştir. Onun liderliğindeki Tay kabilesi, İslâm ordusuna katılarak Ridde savaşlarının kazanılmasında ve İslâm'ın yayılmasında kritik bir destek sağlamıştır.

İrtidat hareketlerinin bastırılmasının ardından başlayan İslâmî fetihlerde Tay kabilesi mensuplarından bazı isimler önemli askerî ve siyâsî görevler üstlenmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde gerçekleşen fetihlerin birçoğunda Tay kabilesinin iştirâkini görüyoruz. Özellikle Adî b. Hâtîm, Rafî' b. Umeyra, Urve b. Zeyd gibi isimler fetih hareketlerinde aktif rol oynarak ön plana çıkmıştır. Nitekim Irak fethinde, Adî b. Hâtîm'e Hâlid b. Velîd tarafından bir birliğin komutası verilmiş, Râfî' b. Umeyra et-Tâî ise Hâlid'in danışmanlığını yapmıştır. Urve b. Zeyd'ü'l-Hayl Buveyb Savaşında Ashâb-ı Tis'a olarak adlandırılan gruptan olmuş, Kudüs fethinde Ebû Ubeyde kendisine yedinci sancağı vermiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan dönemde, Benî Tay'ın tutumu kabile içerisindeki bireylerin kişisel tercihlerine göre farklılık göstermektedir. Cemel, Sıffîn, Nehrevân ve Kerbelâ gibi önemli hadiselerde, bazı Tay mensupları Hz. Ali ve ailesinin yanında yer alırken, bazıları ise Hz. Osman'ın intikamını almak isteyenlerle karşı saf tutmuştur. Bu farklılaşma, dönemin en ciddi sorunlarından biri olan Hâricî meselelerinde de kendini göstermektedir. Tay kabilesinin bir kısmı Hâricîlerle mücadele ederken, bir kısmı ise onların yanında olmuş, hatta liderlik dahi etmişlerdir. Bu durum, Tay kabilesinin içindeki siyasî görüş ayrılıklarının olduğunu göstermektedir. Ancak çoğunluk olarak Hz. Ali ve ailesine verdikleri destekle öne çıkmışlardır.

Benî Tay, mensubu olduğu meşhur şahsiyetlerle dikkat çeken ve Arap tarih ve kültüründe önemli bir yer tutan bir kabiledir. Bu şahsiyetler arasında en bilineni, cömertliğiyle tanınan Hâtim et-Tâî'dir. Hâtim'in cömertlik ve kahramanlıkları hakkında birçok hikâyeye mevcuttur ve bu hikâyeler, sadece Arap toplumunda değil, birçok farklı coğrafyada da dilden dile aktarılmaktadır. Ayrıca şair olan Hâtim'in *Dîvân*'ı, Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Resûlullah'ın (sav) övgüsüne mazhar olmuş ve güzel hasletlerinden dolayı ismini "Zeydû'l-Hayr" olarak değiştirdiği Zeydû'l-Hayl de kabilede öne çıkan isimlerdendir. Edebî kişiliği ve askerî donanımıyla dikkat çeken, aynı zamanda hadis râvilerden olan Adî b. Hâtim, kabilede liderliğiyle ön plana çıkan Evs b. Hârise ve Zûkâr savaşında Kısra tarafından Sâsânîler'in komutanlığına atanmasıyla ün kazanmış İyâs b. Kâbîsa da Tay kabilesine mensup meşhur şahsiyetlerden bazılarıdır. Arap edebiyatında ismi ön plana çıkan ve meşhur bir şair olan Tırmâmâh da bu kabileye mensuptur.

Tay kabilesi, Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren diğer kabilelerde olduğu gibi süreç içerisinde siyasî, askerî ve dinî hadislerin içerisinde yer almışlardır.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Mahmûd Şükrî. *Bulûğu 'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli 'l-Arab*. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla Arap Tarihi 2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 12. Baskı, 2015.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla Arap Tarihi 3*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 10. Baskı, 2015.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü..* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Baskı, 2014.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer (ö. 1093/1682). *Hizânetü 'l-Edeb*. 13 cilt. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî., 1997.
- Bağdâdî, Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib. *Nakdû 'ş-şi'ri*. İstanbul: Matba'atü'l-cevâib, 1. Baskı. h.1302.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud. *Fütûhu 'l-buldân*. Beyrut: Dârü'l-Hilâl, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre. *et-Târîhu 'l-Evsat*. 2 cilt. Kahire: Dârü'l-va'î, 1977.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre. *Târîhu 'l-Kebîr*. 12 cilt. Riyad: en-Nâşirü'l-mütemeyyiz, 2019.
- Câdü'l-Mevlâ, Muhammed, Ali Muhammed el-Biâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadel İbrahim. *Eyyâmü 'l-Arab fî 'l-Câhiliyye*. haz. İsa El-Bâbî el-Halebî. 1. Baskı, 1942.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *el-Hayevân*. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, h. 1424.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî. *el-Beyân ve 't-Tebyîn*. 3 cilt. Beyrut: Dârü Mektebetü'l-hilâl, h.1423.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî târîhi 'l- 'Arab kable 'l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü's-sâki, 4. Baskı, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hamâd el-Cevherî. *es-Sahhâh Tâcü 'l-luga*. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-ilmî li'l-melâyîn, 1987.

- Dineverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-'ammetü li'l-küttâb, 2. Baskı, 1992.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen Ebî Dâvûd*, 7 Cilt. thk. Şu'ayb Arnaût. Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. Baskı, , 2009.
- Fayda, Mustafa, “Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Şubat. İstanbul: TDV Yayınları. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ebu-bekir>
- Güç, Ahmet. “Putperestlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları Erişim 15 Kasım 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/putperestlik>
- Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez ve Mustafa Hizmetli. Ankara, 1997.
- Günay, Hacı Mehmet, “Himâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Günay, Hacı Mehmet, “Himâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim 7 Ocak 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hima>
- Harfûş, Abdülkâdir Feyyâz. *Kâbiletü Tay fi'l-Câhiliyyeti ve'l-islâm*. Şam: Dârü'l-beşâir, 1995.
- Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *Kitâbu't-Tabakât*. Beyrut: Dârü'l-fikir li't-tibâ'ati ve'n-neşri, 1995.
- Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *Târîh Halîfe b. Hayyât*. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-kalem, 2. baskı, h. 1397.
- Hitti, Philip K. *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2011.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. 4 Cilt. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Darü'l-cîl, 1. Baskı, 1992.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsim Ali b. El-Hasan b. Hibatü'llah. *Târîhu Dimeşk*. 80 cilt. Beyrut: Dârü'l-fikir li't-tibâ'ati ve'n-neşri, 1995.

- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-Luğa*. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-melâyîn, 1987.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habib İbn Ümeyye b. Amr el-Haşimi el-Bağdadi. *Kitabü'l-Muhabber*. Haydarabad: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmaniyye, 1942.
- İbn Habib, Muhammed b. Habib b. Umeyye b. Amru el-Haşimî Ebû Cafer el-Bağdadî. *Muhtelefü'l-kabâ'il ve mü'telefuhâ*, thk. İbrahim el-İbârî. Kahire: Dârü'l-kitâbi'l-Mısri, t.y.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 8 Cilt. 1. Baskı, h.1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'l-elbâb fî'l-elkâb*. 2 Cilt. thk. Abdülaziz Muhammed b. Sâlih es-Südeyrî. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 3. Baskı, 1989.
- İbn Hâldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun. *Târîhu İbn Haldûn*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikir, 1. Baskı, 1981.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *Cemheretü'ensâbi'l-Arab*, Mısır: Dârü'l-ma'ârif, 1962.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Mâbed et-Temîmî ed-Dârimî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*. 2 cilt. Beyrut: el-Kütübü's-sekâfiyye, h. 1417.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 2 Cilt. thk. Mustafa es-Sakâ. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 2. Baskı, 1955.
- İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak. *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-fikir, 1. Baskı, 1978.
- İbn Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib el-Kelbi. *Cemheretü'n-neseb*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1986.
- İbn Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib Kelbi. *Nesebu Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr*. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1988.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-İmâme ve's-Siyâse*. Beyrut: Dârü'l-azvâ', 1990.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Uyûnü'l-Ahbâr*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, h. 1418.
- İbn Külsûm, Ebü'l-Esved (Ebû Abbâd) Amr b. Külsûm b. Mâlik. *Dîvân*. Thk. İmeyl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb b. Miskeveyh el-Hâzin. *Tecâribü'l-ümem ve Te'âkibü'l-himem*. 8 Cilt. thk. Ebû Kâsım el-İmamî. Tahran: Dârü Sürûş, 2002.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*. 11 Cilt. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1. Baskı, 2001.
- İbn Sirâc, Ebû Bekir Muhammed b. Süheyl en-Nahvî es-Sirrî. *Usûl fî'n-nahvi*. 3 Cilt. thk: Abdülhüseyn el-Fetli. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.
- İbnü'l Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 14 cilt. Thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dârü İhyâü't-Turâsi'l-Arabî, 1988.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fî't-târih*. 10 Cilt. thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. Beyrut: Dârü'l-küttâbi'l-Arabî, 1. Baskı, 1997
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir. *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sâhabe*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1. Baskı, 2012.
- İbnü'l-Müsennâ, Ebu Ubeyde Ma'mer. *Şerhü Nekâ'izi Cerir ve'l-Ferezdak*. 3 cilt. Abu Dhabi: Mücemma'u-sakâfe, 2. baskı, 1998.
- İstahrî, Ebû İshâk b. Muhammed b. el-Fârisi el-İstahrî. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrut: Dârü Sâdir, 2004.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Ali. *Nihâyetü'l-ereb fî ma'rifeti ensâbi kabâ'ili'l-Arab*. 1 Cilt. thk. İbrahim el-İbyârî. Beyrut: Dârü'l-küttâbi'l-Lübnâniyyin, 2. Baskı, 1980.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Ali. *Şubhu'l-a'sâ fî şinâ'ati'l-inşâ*. 14 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1. Baskı, 1987.

- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu kabâ'ili'l-Arabi'l-kadîme ve'l-hadîse*. 5 Cilt Beyrut: Mektebetü'r-risâle, 7. Baskı, 1994.
- Mâverdî, Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1999.
- Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûkî el-İsfahânî. *el-Ezmene ve'l-Emkene*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1. baskı, h.1417.
- Mesudî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udî. *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikir, 1973.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahmân b. Yusuf Ebû'l-Haccâc Cemâleddin, Ebû Muhammed el-Kâzî, el-Kelbî, el-Mizzî. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâu'r-Ricâl*. 35 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1992.
- Muğîrî, Abdurrahman b. Hamd b. Zeyd el-Muğîrî. *el-Müntehib fî zikri Nesebi Kabâ'ilü'l-Arab*, thk. İbrahim b. Muhammed b. Zeyd. y.y., 1985
- Müberred, Muhammed b. Yezid Ebu'l-Abbas. *el-Kâmilü fî'l-Luğati ve'l-Edeb*. Kahire: Dârü'l-fikrî'l-Arabî, 1997.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünen en-Nesâî*. 8 cilt. Kahire: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1930.
- Nuveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed b. Abdüddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, 33 Cilt. Kahire: Dârü'l-kütüb, h.1423.
- Safiyyüddîn, Abdülmü'min b. Abdülhak b. Şemâil b. Kutay'i el-Bağdâdî, el-Hanbelî. *Marâsidü'l-ittila' ala esmâi'l-emkeneti ve'l-bakâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-cîl, 1. Baskı. h.1412.
- Safvet, Ahmed Zeki. *Cemheretü Hutabi'l-Arabi fî Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhira*. 3 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-ilmîyye, 1965.
- Salih, Selvâ Belhâc. *el-Mesihîyyetu'l-Arabiyyetu ve Tatvirâtuhâ, min Neş'etihâ ilâ'l Karnî'r-râbia'l-Hicrî/el-Âşîr'l-Mîlâdî*. Beyrut: Dârü Talî'ati ve't-tiba'a, 1997.
- Sindiyûsi, Vefâ Fehmi. *Şi'ru Tay ve ahhâruhâ fî'l-cahiliyyeti ve'l-islâm*. Riyad: Dârü'l-ulûm, 1983.

- Söylemez, M. Mahfuz, *Bedevîlikten Hadâriliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001.
- Suyutî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Müzhir fî Ulûmu'l-Lugati ve Envâ'ihâ*. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1. baskı, 1998.
- Suyutî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Târîhu'l-Hulefâ*. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. baskı, 2004.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravzü'l-Ünf*. 7 cilt. Thk. Ömer Abdusselam es-Selâmi. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- Şeybânî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr). *el-Mecâlis*. Thk. Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn. Mısır: Dârü'l-maârif, 2008.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî. *el-Müntehab min kitâbi zeyli'l-müzeyyel*. Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî, t.y.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî. *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Mısır: Dârü'l-maârif, 2. Baskı, 1967.
- Tâî, Ebû Müknif Zeydû'l-Hayl (Zeydû'l-Hayr) b. Mühelhil b. Münhib et-Tâî en-Nebhânî et-Tâî. *Dîvân Zeydû'l-Hayl et-Tâî*. Necef: Matba'atü'n-Nu'mân, 1968.
- Tâî, Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtım b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî. *Dîvân Hâtım et-Tâî*. Thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Mektebetü Sâdir, 1953.
- Tayyib, Muhammed Süleyman. *Mevsû'atü'l-kabâili'l-Arabiyye*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikri'l-Arabî, 3. Baskı, h.1431.
- Tebrîzî, Yahyâ b. Ali b. Muhammed b. eş-Şeybânî. *Şerhu Dîvânü'l-Hamâse li't-Tebrîzî*. Beyrut: Dârü'l-kalem, t.y.
- Tekkûş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Hulefâ-yi-Râşidîn*. nşr. Dârü'n-nefâis, 1. baskı, 2003.
- Temîmî, Seyf b. Ömer el-Esedî. *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*. Ürdün: Dârü'n-nefâis, 7. baskı, 1993.
- Tırmâmâh, Ebû Nefr (Ebû Dubeybe) et-Tırmâmâh el-Hakem b. Hakîm b. el-Hakem b. Nefr et-Tâî. *Dîvân Tırmâmâh*. Thk. İzzet Hasan. Beyrut: Dârü's-şarki'l-Arabî, 1994.

- Tüccar, Zülfikar “Tırimmâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları. Erişim 12 Mart 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tirimmah>
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî. *el-Megâzî*. Thk. Marsden Jones. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-A'lemî, 1989.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî. *Fütûhu's-Şâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1997.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî. *Kitâbü'r-Ridde*. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1. Baskı 1990.
- Ya'kubî, İbn Vazîh Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî. *Tarihü'l-Ya'kubî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî. *Kitâbu Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Darü Sâdir, 2. Basım, 1995.
- Yavuz, Şevket “Ved”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları. Erişim 25 Kasım 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ved>
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Ecnâdeyn Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Şubat. İstanbul: TDV Yayınları. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ecnadeyn-savasi>
- Yiğit, İsmail, “Tevvabîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 5 Mart. İstanbul: TDV Yayınları. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tevvabin>
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. thk. Şeyh Şa'ib-el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Baskı, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Mîzânü'l-İtidâl*. 4 Cilt Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1963.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Fâiku fi Garibi'l-Hadis*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 2. baskı, t.y.
- Zeydan, Corcî b. Habîb. *Târihu Âdâbi'l-Lügati'l-Arabîyye*. 2 cilt. Kahire: Müessesetü'l-hindâvî, 2012.